МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»

ТЕОРЕТИЧНА І ДИДАКТИЧНА ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

СЕРІЯ «ФІЛОЛОГІЯ»

ВИПУСК 34

Переяслав – 2021

ББК 80я43
УДК 80(082)
Т33

ЗАСНОВНИК
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ № 24111–13951 Р від 11.05.2019 р.
Збірник затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 16.05.2016 р. № 515 як наукове фахове видання у галузях педагогіки та філології (додаток 12)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ЗБІРНИКА

Навальна Марина Іванівна – головний редактор збірника, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (м. Переяслав, Україна).

Кулик Олена Дмитрівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри української лінгвістики і методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (м. Переяслав, Україна).

Летюча Любов Петрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (м. Переяслав, Україна).

Мізін Констянтин Іванович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (м. Переяслав, Україна).

Свириденко Оксана Михайлівна – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання, декан філологічного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (м. Переяслав, Україна).

Скляренко Олеся Богданівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (м. Переяслав, Україна).

Пангелова Марія Борисівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (м. Переяслав, Україна).

Христич Ніна Сергіївна − кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (м. Переяслав, Україна).

Шемуда Марина Григорівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (м. Переяслав, Україна).

Черниш Наталія Володимирівна – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (м. Переяслав, Україна).

Йозефіна Хойзінгер – професор Вищої школи Магдебург-Стендаль (м. Магдебург, Німеччина).

Рекомендовано Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 1 від 25 січня 2021 року)

Теоретична і дидактична філологія : збірник наукових праць. Серія «Філологія». Переяслав: Домбровська Я.М., 2021. Випуск 34. 96 с.

До збірника ввійшли статті з актуальних питань сучасної лінгвоукраїністики, зарубіжної лінгвістики та літературознавства.

Для науковців, аспірантів і студентів.

За зміст і якість поданих матеріалів відповідальність несуть автори. Підготовка до публікації, що проводиться редакційною колегією, полягає в доведенні до стандартів, прийнятих у межах видання.

ISSN 2309-1517(Print)
ISSN 2415-3656 (Online)
Key title: Teoretična ì didaktična filologìâ
Abbreviated key title: Teor. didakt. filol.

© ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2021

Doi: 10.31470/2309-15-17-2021-1-4-16

УДК 377.8.016:821.161.2:371. 333

Dramatic works by Lesya Ukrainka on the stage of the student theater

Драматичні твори Лесі Українки на сцені студентського театру

Babiychuck Tamara
PhD in Pedagogics,
teacher-methodologist

Бабійчук Тамара
кандидат педагогічних наук,
викладач-методист

E-mail: patriotka_tamara@ukr.net
orcid: orcid.org/ 0000-0001-8243-6366

Berdychiv Pedagogical
Professional College
Yevropeyska Street, 53/1
Berdychiv, 13300 Ukraine

Бердичівський педагогічний
фаховий коледж
вулиця Європейська, 53/1,
13300 м. Бердичів, Україна

Original manuscript received: January 14, 2021
Revised manuscript accepted: January 15, 2021

ABSTRACT. *The issue of state importance has been brought up – the issue of reading an art book by modern youth, the issue of the impact of reading on the formation of a strong personality that Ukraine needs today.*

It is noted that one of the reliable social institutions that form generations of young strong-willed patriots, people with analytical thinking, responsible, creative and highly moral, is the student theater. It is through the theater that young men and women are involved in reading and in books.

The experience of work of the student theater «Berehynia» of Berdychiv Pedagogical Professional College on the dramatic heritage of Lesya Ukrainka is analyzed and generalized. It is stated that this work is also relevant because of the writer's anniversary: 2021 has been declared the year of the glorious daughter of the Ukrainian people.

It is accented that the project «Lesya Ukrainka's Drama» has become a project not only of the theater, but also for the entire college.

It is paid attention to the work with the audience which begins long before the performances. Preparing the audience for a serious perception of the play is the education. Firstly, it is the preparation of the attentive and respectful attitude of the audience to the actors and their acting and, secondly, it is the involvement of the actors themselves in reading.

The stages of preparation and implementation of this project are identified.

Such forms and methods of work as conversation, quiz, role play, book trailer, feedback, storytelling, scribing are described, the efficiency of their using during the work of amateur actors on the project is shown.

So, the quiz is based on Lesya Ukrainka's dramas; and the conversation is offered at the preparatory stage – on the drama «Aisha and Mohammed»; the text of the trailer is based on the dramatic poem «In the Field of Blood».

The remarks of the actors after the premiere, the audience's feedback on the performances of amateurs, the memories of former actors about their participation in the project are greatly worth.

It is emphasized on the beneficial effect of work in the theater, in particular in the implementation of the announced project, on the individual, on his growth and spiritual maturation, on the development of the emotional sphere, on the formation of a stable need to read an art book.

The conclusions testifying to the success of the proposed project and the expediency of its continuation are argued.

The appendices are of particular value which are examples of these techniques. The appendices also contain an excerpt from the dramatic poem «Boyarynya» intended for staging – his is the last dialogue of a dying Ukrainian patriot with her husband – a man of weak will who betrayed himself and his people.

The prospect of further explorations on this topic is outlined, in particular, it is emphasized on the presentation of new forms of work in the theater in terms of distance learning.

***Key words**: reading, a student theater, a project, dramatic works, Lesya Ukrainka*

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні, як ніколи, гостро постає питання справді державного значення – питання читання художньої книги сучасною молоддю. Саме читання має благодатний вплив на становлення сильної особистості, а наша країна потребує молодих вольових патріотів, людей з аналітичним мисленням, відповідальних, творчих і високоморальних. Одним із надійних соціальних інститутів, які формують таке покоління, є студентський театр. Насамперед через студентський театр можна і слід виховувати потребу в читанні. Актуальним є питання організації роботи аматорського колективу над драматичними творами Лесі Українки зокрема й тому, що 2021 рік проголошено роком великої письменниці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання молодіжного аматорського театру, зокрема учнівського, ґрунтовно розглядалися такими науковцями, як А.Вітченко, С.Жила, Т.Зепалова, Л.Красновський, В.Маранцман. А.Вітченко, запропонувавши інноваційну методику вивчення світової драматургії, зазначає: «Удосконаленню інтерпретаційної компетенції учнів старших класів сприяють різноманітні форми гурткової роботи: прем'єрні покази, ігри-драматизації, вікторини і

конкурси, театралізовані вечори, зустрічі з діячами сцени, інсценізовані свята, тижні національних театрів та ін.» (Вітченко, 2007: 207). Учений виокремив три типи навчальної інтерпретації драматургії: читацька, глядацька, виконавська, підкресливши творчий характер останньої. С. Жила, характеризуючи навчання української літератури у взаємозв'язках з різними видами мистецтв, рекомендує вчителям проводити театральну інтерпретацію драми, ураховувати такі складники інсценування: «<…> режисерський, продовжує тлумачити драму своєю особистістю актор, художник і композитор допоміжними засобами – декорацією, світлом, музикою – коригують, завершують процес перекладу художньої інформації на мову своїх мистецтв» (Жила, 2004: 85). На жаль, студентський театр не став предметом таких фундаментальних досліджень; тут є окремі поодинокі статті (Лимаренко, 2009). Відповідно питання постановки драматичних поем Лесі Українки на сцені в закладах передвищої фахової освіти ще не порушувалося, у чому вбачаємо новизну нашої розвідки.

Формулювання мети статті. Аналіз і узагальнення роботи студентського театру над драматургічною спадщиною Лесі Українки; благодатного впливу роботи в театрі, зокрема в реалізації заявленого проєкту, на особистість, на її зростання і духовне змужніння, на розвиток емоційної сфери, на становлення стійкої потреби в читанні художньої книги.

Виклад основного матеріалу. Театр увійшов у навчально-виховний процес багатьох європейських країн, зокрема Великобританії, Німеччини, Франції, Італії, Польщі, Чехії. В Україні сценічне мистецтво теж плекається в закладах вищої та передвищої фахової освіти. Так, варта уваги робота таких студентських театрів, як «Березіль», «Vazon», «Вавилон» (Київ), «Сад» (Львів), «Альтер» (Дрогобич), «Росток» (Буча), «Бріз» (Миколаїв), «EXLIBRIS» (Чернігів), «Глобус» (Полтава), «Modern Globe» (Луцьк), «На горі» (Черкаси), «Джерело» (Харків), «Відлуння» (Дніпро), «Я Вірю» (Херсон), «Естель» (Кам'янець-Подільський), театрів в Умані та Чернівцях. Пріоритетне завдання цих театрів – розкрити, підтримати і стимулювати творчий потенціал обдарованої молоді, виховати в юнаків і дівчат активну проукраїнську позицію.

У Бердичівському педагогічному коледжі працює студентський театр «Берегиня», у творчому доробку якого чимало проєктів, з-поміж яких – проєкт «Драматургія Лесі Українки». Проєкт було завершено до 130-річчя з дня народження великої дочки українського народу (2001 р.). Це велика і в часі, і в результатах робота, яку було здійснено за планом з чітко визначеними етапами, завданнями, цілями, термінами тощо. Зупинимося на окремих ключових точках проєкту.

Спершу наголосимо, що заявлений проєкт, як і очікувалося, став не тільки проєктом театру, а й усього коледжу. Нам було важливо згуртувати навколо театру все студентство, щоб воно відчуло свою єдність через спільну справу.

Безпосередній роботі над драматичними поемами передувала інтерактивна невелика лекція, матеріал до якої добирався зі статей Ліни Костенко про Лесю Українку «Геній в умовах заблокованої культури» і «Поет, що ішов сходами гігантів». Лекцію, виголошену для всього студентства в актовій залі, можна назвати і стартом літературного проєкту, і одночасно запрошенням на майбутню виставу. Саме лекція сприяла успішній реалізації всього проєкту і його обов'язкового складника – роботі з аудиторією. Справді, необхідно перейматися питанням сприйняття глядачами театральних вистав, тому підготовка аудиторії до серйозного сприймання вистави важлива, по-перше, для виховання уважного і шанобливого ставлення з боку глядачів до акторів та їхньої гри, по-друге, для залучення самих акторів до читання. Найоптимальніший варіант такої безпосередньої підготовки аудиторії – вікторина за драмами Лесі України (**додаток 1**) та анонс з використанням сторітелінгу або виразного читання лаконічного уривку обраного твору (твір для представлення в кожній групі може бути іншим). Питання вікторини варто оприлюднити за два тижні, а оповіщення про виставу провести в кожній групі за кілька днів до прем'єри.

Наступні кроки в реалізації проєкту – виокремлення кандидатів на виконавців ролей, мотивація їх, заохочення до читання всього художнього твору з метою в майбутньому якнайкраще втілити його на сцені. Мотивація має бути щира і водночас звернена як до конкретного студента, так і до всієї групи (команди), що готуватиме виставу. Мотивацію можна здійснювати через такі прийоми, як бесіда, рольова гра (**додаток 2**), скрайбінг, демонстрація буктрейлера. Так, наприклад, праця над драматичною поемою «На полі крові» почалася зі знайомства з буктрейлером (**додаток 3)**. Саме буктрейлер спонукав студентів замислитися над важливими питанням, які можуть постати перед кожною людиною; запрошував до осмислення ситуації, у якій опинився Юда після зради. Зазначимо, що в 2001 р. слово «буктрейлер» було незнайоме, тому невеликий відеоролик називали відеорекламою. Так само були незнайомі слова «сторітелінг», «скрайбінг». Однак ці прийоми успішно використовувалися вже тоді.

Після прочитання твору слід провести бесіди, основні питання яких, як переконує досвід, варто запропонувати перед читанням (зрозуміло, що всі питання нереально передбачити). Саме тоді читання відбуватиметься більш осмислено і предметно (**додаток 4**).

Зважаючи на обмежений обсяг статті, ми не зупинятимемося на аналізі технічної сторони постановки уривків з драматичних творів Лесі Українки, оскільки ми не ставили собі це за мету. Хоча це насправді дуже копітка щоденна серйозна праця – насамперед над голосом, його силою, темпом, мелодикою, інтонаційною палітрою тощо.

Наше завдання – довести, що студентський театр, який не боїться брати до свого репертуару твори такої філософської напруги, якими є

драматичні поеми Лесі Українки, – вкрай затребуваний як 20 років тому, так і сьогодні. Це сміливий патріотичний соціальний інститут. Виступи театру залишилися в пам'яті як самих аматорів, так і їхніх шанувальників. Наголошуємо на відлунні цього проєкту в душах молоді (хоча учасниками стали і викладачі). Саме тому в додатках подано і відгуки глядачів на сценічну майстерність аматорів (**додаток 5**), і спогади колишніх акторів про свою роботу в «Берегині», зокрема над сценічним втіленням драматичних поем Лесі Українки (**додаток 6**)

Безпосередньо після вистави актори-аматори діляться враженнями. Це надзвичайно важливо – продовжити час високого емоційного піднесення. У **додатку 7** нами записано кілька реплік, які мали місце одразу після прем'єри.

Для того, щоб стало зрозумілим, з якими текстами працює студентський театр, у **додатку 8** подано дві сцени з драматичної поеми «Бояриня», що їх було показано в рамках проєкту. Проєкт мав мету не тільки якнайкраще втілити на сцені образи з драматичних поем Лесі Українки, а й вплинути на світ і акторів, і глядачів – передусім світ естетичний. Протягом наступних років студентський театр не раз звертався до творів великої письменниці, з'являлися нові виконавці, траплялися і знахідки; театр змінював свій формат.

Висновки (з перспективами подальших розвідок).

Сьогодні, у час дистанційного навчання, театр шукає нові форми і репетицій, і показу підготовлених сцен. Робота продовжується. Заслуговують на увагу власні мінівідеоролики акторів: аматори, перебуваючи на дистанційному навчанні, знімають монологи, що їх пропонує режисер, або ж самі готують монологи із вибраних текстів. Звичайно, ці монологи, як правило, невеликі за обсягом (1-1,5 хв.), але зйомка дозволяє тримати членів театру у формі. Звітуючи про свою роботу, студенти розуміють, що вона може бути високо поцінована насамперед тоді, коли до глядача будуть донесені головні думки письменника. Мінівідеоролики дозволяють авторові заявити про себе як про самодостатню особистість, зокрема про свої можливості, таланти; отримати і визнання, і поради, і навіть справедливу критику.

Література

1. Вітченко А. Теорія і технологія формування інтерпретаційної компетенції старшокласників у процесі вивчення світової драматургії. Луганськ, 2007. 326 с.
2. Жила С. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи. Чернігів, 2004. 360 с.
3. Лимаренко Л. Основні завдання акторського тренінгу в студентському театрі. Наукові праці. Серія: Педагогіка, психологія, соціологія. Випуск 6 (160). Донецьк, 2009. С. 34-37.

References

(Транслітерація)

1. Vitchenko A. Teoriya i texnologiya formuvannya interpretacijnoyi kompetenciyi starshoklasny`kiv u procesi vy`vchennya svitovoyi dramaturgiyi. Lugans`k, 2007. 326 s. [in Ukrainian].
2. Zhy`la S. Teoriya i prakty`ka vy`vchennya ukrayins`koyi literatury` u vzayemozv'yazkax iz rizny`my` vy`damy` my`stecztv u starshy`x klasax zagal`noosvitn`oyi shkoly`. Chernigiv, 2004. 360 s. [in Ukrainian].
3. Ly`marenko L. Osnovni zavdannya aktors`kogo treningu v students`komu teatri. Naukovi praci. Seriya: Pedagogika, psy`xologiya, sociologiya. Vy`pusk 6 (160). Donecz`k, 2009. S. 34-37. [in Ukrainian].

Додаток 1.

Вікторина за драмами Лесі Українки

1. Про яку героїню Лесі Українки Ліна Костенко так говорить у статті «Поет, що ішов сходами гігантів»: «*Але щоб так її вивести на передній план, щоб так написати цю жінку, цю прив'ялу від горя саронську квітку, побачити те прекрасне руде волосся, що покрило її, як «мідяним щитом», коли вона лежала під хрестом на Голгофі – це вже потрібен пензель великого художника*» (Йоганна, «Йоганна, жінка Хусова»).
2. Про кого: «*Проступають знайомі риси примітивного пристосуванця, перевертня, для якого «гаї та луки» галілейські вже є лише римською провінцією, який вже й матері велить звати себе на римський штиб – Хузаном*» (Хуса, «Йоганна, жінка Хусова»).
3. «*Та одна ця сцена для талановитого актора – це була б його коронна роль*!» Про яку сцену і який драматичний твір йдеться (Юда обробляє мотикою нивку, що купив за 30 срібляників; «На полі крові»).
4. Яка драма мала початкову назву «Мученики» («Адвокат Мартіан»). Хто є мучеником у творі? Що його мучить? Чи може герой самостійно припинити власні муки? Що для цього слід було б зробити?
5. Про якого героя сказано, що «*одні вбачали в ньому героя, борця, мужню і віддану своїй справі людину, інші, навпаки, фіктивного героя мертвого обов'язку. Дехто вважав, що це тяжкий подвиг самовідречення, а дехто – що це подвійна гра»* (адвокат Мартіан з однойменного твору). А ким для вас є адвокат Мартіан?
6. Який твір, на думку Ліни Костенко, – це драма «*похованого артиста*» («У пущі»).
7. Як називається твір, задум якого Леся Українка продиктувала на смертному ложі («На передмістю Александрії..»). Про що свідчить цей факт з життя письменниці?
8. Що робить співець Елеазар? Чи схвалюєте ви його позицію? («Вавилонський полон»).

9. Яка доля Тірци? З якого драматичного твору ця героїня? («На руїнах») Чому так сталося?
10. Цей твір – «*перша драматична поему на українському матеріалі*». Твір написано за три дні в Єгипті. Він називається… («Бояриня»).
11. Назвіть останній драматичний твір Лесі Українки («Оргія»).
12. Героїня якого драматичного твору була близька Лесі Українці («Кассандра»).
13. В основі якого твору – переказ про пророка Магомета («Айша та Мохаммед»).
14. Який твір Лесі Українки, на думку Ліни Костенко, *«міг би конкурувати з творами світового рівня*» (Камінний господар»).
15. Який твір є апофеозом творчості Лесі Українки («Лісова пісня»).

Додаток 2.

Рольова гра

1. Слухай, Аню, у тебе є якась велика ідея, у справедливість якої ти безмежно віриш?
2. Подумаю.. Є. А що?
1. А ти могла б пожертвувати чимось дуже дорогим заради реалізації цієї ідеї?
2. Принести жертву? А яку? А що, заради ідеї необхідно чимось жертвувати?
1. Іноді (а може, й часто) заради ідеї жертвують чимось або навіть кимось…
2. Уточни, будь ласка, чим. Але ти ще сказала: кимось. Що це значить?
1. Чимось – це, наприклад, своїм спокоєм, матеріальним становищем. А кимось – це життям своїх дітей.
2. Що? Життям дітей? Я що, їх повинна вбити?
1. Ні, не вбити. А позбавити їх права щось у житті самостійно робити, наприклад, вибір, тримати їх у тіні, заборонити їм мати власну думку і взагалі ділитися з кимось цією думкою.
2. Це що, тримати дітей у темниці?
1. Ну, не зовсім..
2. Це ще гірше, ніж би їх убити. Це ж духовна ізоляція від світу.
1. Але бувають великі ідеї. Ми говоримо саме про таку. Можливо, здійснення цієї ідеї докорінно змінило б усе людство – на краще, розуміється.
2. Я не готова відповісти. Якщо це моє життя, то я готова буду його віддати. Але я не знаю, чи не буде це гріхом, коли я відніму сама це життя в інших. Без їхньої згоди. В ім’я навіть дуже великої ідеї.
1. А ви, друзі, хочете дізнатися, як вирішує цю проблему адвокат Мартіан з драматичної поеми «Адвокат Мартіан» Лесі Українки?
2. Ми з вами будемо працювати над уривком з цього твору.

1. А поки що треба уважно прочитати всю поему.
2. Читайте! Шукайте різні варіанти виходу із катастрофічної ситуації, у яку потрапив герой.

Додаток 3.

Текст буктрейлера

(заохочення до читання драматичної поеми «На полі крові»)

Ти бачив зраду? Ти відчував рани, завдані нею? Ти хочеш зрозуміти найбільшого у світі зрадника – Юду, на руках і душі якого свідоме зречення Вчителя – Ісуса Христа?

Тоді читай драматичну поему «На полі крові» Лесі Українки!

Чому Юда зрадив Христа? Чи винен Месія у відступництві свого учня? Чи розкаявся Юда? Чи можна його пробачити? Чи цікаві ці питання тобі? Чи актуальні сьогодні для нашого суспільства?

Тоді читай драматичну поему «На полі крові» Лесі Українки!

Склади психологічний портрет зрадника за твором. Ця особа тобі нікого не нагадує? А ситуація? Як би ти вчинив на місці Юди? Чи кожен міг би опинитися на місці відступника. Думай – і читай драматичну поему «На полі крові» Лесі Українки!

Додаток 4.

Бесіда

(праця над драматичним діалогом «Айша і Мохаммед»)

1. Де і коли відбувається дія?
2. Поясніть слова Айші «*Дивишся й не бачиш*»? Що мала на увазі героїня? Як ви розумієте ці слова?
3. Чи варто говорити про протистояння духовних і матеріальних цінностей? Поясніть.
4. Охарактеризуйте Айшу.
5. Назвіть риси Мохаммеда, які вам подобаються.
6. Яку відповідь дає Мохаммед на питання Айші «*Як і за віщо можна так любити стару, негарну, навіть мертву жінку? І зневажати гарну, молоду, кохану і закохану, живую?*»
7. Як ви думаєте, чи зрозуміла Айша цю відповідь?
8. Чи кохав Мохаммед Айшу? Як герой сам відповідає на це питання?
9. Чи кохає Айша?
10. Чи є щасливою Айша? Поясніть, посилаючись на текст.

Додаток 5.

Відгук глядачки

на виступи аматорів, які грали в драматичних поемах Лесі Українки

Я, певне, була присутня на всіх виступах театру «Берегиня», де ставилися уривки з драматичних творів Лесі Українки. Розповісти про враження.. Здається, у мене не знайдеться таких слів… Це було так

сильно, так до щему боляче, що я майже завжди здригалася серцем і перебувала під дивовижним енергетичним струменем. Ось лежить на сцені покинута Месією Міріам. І вітер (був такий сценічний ефект) розвіює її пишне золоте волосся, а воно грає і опускається. І полетіти вгору не може, як не може підвестися Міріам. Образ Міріам натхненно зіграла Таня М. в драматичній поемі «Одержима».

А ще вразила мене Марина О., яка перевтілилася в образ Айші (драматична поема «Айша і Мохаммед»). Я Маринина сусідка, тому знаю про позасценічні, позаколеджанські (домашні) репетиції. Марина дуже прагнула (так вона мені говорила) показати на сцені молоду жінку – з одного боку, безмежно гарну зовнішньо, з іншого – абсолютно глуху. Її Айша не тільки ревнива, заздрісна, а й холодна, зверхня і навіть підступна.. І не дуже розумна, хоча й хитра. Марина ретельно працювала над пластикою, прискіпливо вибирала одяг, пропонувала декорації. Дівчина жила цим образом. Я вірю, що була присутня при народженні талановитої української акторки (відгук записано від Юлі Б. під час створення фільму «Драматургія Лесі Українки», 2001 р.).

Додаток 6.

Спогади колишніх акторок

1. Я пам'ятаю все так, ніби це було вчора. Коли мені запропонували роль Міріам, я відразу категорично відмовилася. Не хотіла грати роль у творі, як мені тоді здавалося, на релігійну тематику (а це було не зовсім правильно, адже драма «Одержима» – твір глибокої філософської сили), до того ж – вести розмову з самим Месією, в існування якого я тоді не вірила. Але я завжди робила все не тільки сумлінно, але й натхненно, тож, як з'ясувалося, саме я змогла б найкраще виступити в цій сцені. Я змирилася. Думала: це всього лише театр, зімітую почуття, відповідно проінтоную... і все. Але це було не все... Мене тоді, на репетиціях, не тільки виокремили (що було для мене важливо), поцінували (що було справедливо і водночас приємно). Мене не просто (вперше!) навчили хреститися. Мене в театрі повністю змінили! Кажуть: актриса однієї ролі. Це про мене. Після Міріам я нікого вже не грала. Ходила на репетиції, навіть пробувала себе в інших ролях, але все це було нижчого рівня, ніж у творі з Міріам. Може, тому, що на сцені (у залі було досить прохолодно) я стояла боса, у легенькій білій сукні, і в мене серце з грудей вирівалося, і голос тремтів. Я не можу збагнути, як несподівано впала, коли від мене відвернувся Месія. Через кілька років після прем'єри «Одержимої», після закінчення коледжу, я вийшла заміж за священника. У нас велика дружня сім'я. Я щаслива. Дякую «Берегині» за все! (спогади записано від Тетяни М. на зустрічі з випускниками, 2015 р.).

2. Я грала роль Анни в драматичній поемі «Камінний господар». Хотіла через цей образ донести до глядачів кілька важливих думок. Не раз перечитувала твір Лесі Українки. Прочитала, яку Анну створила

Лариса Кадирова. Моя Анна не проста; це не одновимірна, застигла жінка. Вона розумна і підступна, красива і цинічна, самодостатня і нещасна. А Дон-Жуан – це не тільки романтик «без табу», це егоїст, який має свої принципи (як виявилося, їх можна зрадити), сміливець, якого зваблює влада. І вже немає благородних високих поривів, є лише непереможне прагнення до безмежної влади. Зігравши Анну, я розширила і свій репертуар, і водночас зрозуміла, що можу грати героїнь, на яких би в житті не хотіла бути схожою. Я повірила в себе. Зрозуміла: щоб вийшла навіть невеличка, епізодична роль, треба багато працювати. А зліпити цілісну головну роль – це ще більш відповідально (спогади записано від Галини К., через два роки після прем'єри вистави, 2003).

Додаток 7.

Репліки акторів, записані після прем'єри

Тая Л. (роль Кассандри з однойменної драматичної поеми).

Я – трагічна пророчиця, адже моїх слів ніхто всерйоз не сприймає, і мене ще й уникають, бояться і навіть…ненавидять. У мене голос тремтить, я ніби волаю: та повірте, нарешті, повірте, бо я кажу правду! Витримати через усю сцену такий металевий голос, що від хвилювання раз у раз зривається.. Але я витримала! Аплодуйте мені, друзі!

Віра Г. (роль Тірци з «На руїнах»).

Я сказала собі: вийду не тільки в усьому білому, а ще й боса. Тільки приготувалася виходити – і тут мене щось ніби пронизало: я – не Віра, я –пророчиця в поневоленому Єрусалимі. Шкода, що вогнище було не справжнє. Я знаю, що на сцені справжнє не зробиш. Зразу пожежники прибіжать. Але коли цю сцену будемо відігравати на природі, вогнище буде горіти! Я хочу чистого вогню! Бо я пророчиця!

Віктор Д. (роль роль Юди з «На полі крові»)

Цей прочанин увійшов у такий екстаз, що загнав мене в глухий кут! Реально не було як звідти вийти. А може, так і треба? На репетиції я залишався якщо не посередині сцени, то все одно близько середини. А тут – безвихідь! І я звідти щось вигукую. Це так, певно, було дивно. Не вірю, що може бути так класно, коли ти або твій партнер експериментує!

Сашко С. (роль Антея з «Оргії»)

Мені було дуже важко грати. Психологічно. Уявіть: приходить до тебе давній друг Федон, і ти розумієш, що він зрадив і тебе, і Грецію, і ти хочеш йому пояснити, як це гидко і страшно, а він не вважає себе відступником. Не вражає – і все! Такий у мене відчай, ледь не розплакався: розплющ очі, Федоне, адже Рим безсоромно тягне все під себе, присвоює те, що йому ніколи не належало. Я з останніх сил стримую себе, а Федон мене на оргію запрошує. Важко мені. Очевидно, у мене немає ще власного досвіду. Але читати Лесю Українку я буду. Її твори – це екстрим і драйв!

Додаток 8.

Текст сцени, укладеної за драматичною поемою «Бояриня».

Степан підходить до Оксани, яка лежить, стиха цілує її. Вона прокидається.

Оксана: Се ти, Степане? Бач, мені приснилось, / що місяць ясно-ясно засвітив / у батьковім садочку...

Степан: *(удавано веселим голосом)* Місяць, люба? / Се дивно, бо якраз на тебе сонце!

Оксана: Що ж, може, там ясніше світить місяць, / ніж тута сонце...

Степан: Не журись, Оксано, / ось хутко знов побачим, як там світить / і сонечко, і місяць на Вкраїні.

Оксана: Се ж як? Хіба умру? Тоді запевне / душа полине...

Степан: Бог з тобою, люба! / Чи я ж би про таке тобі казав? / Надумав я поїхати з тобою / в гостину до твоїх.

Оксана: *(іронічно)* Велике діло, / що ти надумав! Цар думки заверне.

Степан: Цар пустить. Вже ж тепера на Вкраїні / утихомирилося.

Оксана: *(гостро)* Як ти кажеш? / Утихомирилось? Зломилась воля, / Укр**а**їна лягла Москві під ноги, / се мир по-твоєму – ота руїна? / Отак і я утихомирюсь хутко / в труні.

Степан: Ти оджившся на Вкраїні. / Москва ж не може заступити сонця, / зв'ял**и**ти гаю рідного, зсуш**и**ти / річок веселих.

Оксана: *(понуро, упертo)* Годі, не кажи. / Нікуди я тепера не поїду.

Степан: Чому ж?

Оксана: Не хочу!

Степан: Що се ти, Оксано? / Мені аж дивно! Що се ти говориш?

Оксана: А я дивую, ти з яким лицем / збираєшся з'явитись на Вкраїні! / сидів-сидів у запічку московськім, / поки лилася кров, поки змагання / велося за життя там, на Вкраїні, – / тепер, як «втихомирилось», ти їдеш / туди ясного сонця заживати, / що не дістали руки загребущі, / та гаєм недопаленим втішатись. / На пожар**и**ні хочеш подивитись, / чи там шир**о**ко розлилися ріки / від сліз та крові?

Степан: Ти тепер картаєш... / А як сама мені колись казала, / що ти прийняти можеш тільки руку, / від крові чисту?

Оксана: Правда, я казала... / Ми варті одне одного. Боялись / розливу крові, і татар, і диби, / і кривопр**и**сяги, й шпигів московських, / а тільки не подумали, щ**о** буде, / як все утихомириться... Степане, / дай руку!

Степан: Се навіщо?

Оксана: Ти не хочеш?

Степан: Ні, чом же? *(дає руку Оксані)*

Оксана: *(дивиться на свою й Степанову руки)* / От, здається, руки чисті, / проте все мариться, що їх покрила / не кров, а так... немов якась іржа... / як на старих шаблях буває, знаєш?

(Пускає його руку і лягає знов. Говорить повільніше, млявіше, з перервами)

У батенька була така шаблюка... / вони її закинули... ми з братом / знайшли... в війну побавитись хотіли... / не витягли... до піхви прикипіла... / заржавіла... Отак і ми з тобою... / зрослись, мов шабля з піхвою... навіки... / обоє ржаві...

Степан: Ти, Оксано, вмієш / зарізати словами без ножа.

Оксана: Та тільки ж се я вмію, більш нічого. / Що-небудь же і я повинна вміти... *(пауза)* / Ти, певне, довше проживеш, ніж я, – / до рук тобі свій заповіт віддам я, / а ти його передаси родині / і братчикам, хто ще живий лишився.

Степан: *(з гострою тугою)* Ой, краще б **я** тобі таке казав!

Оксана: *(підводиться й прихиляє його до себе)* / Ні, любий, ти на світі потрібн**і**ший, / тобі ще є про що й про кого дбати. / Борцем не вдався ти, та після бою / под**о**ланим подати пільгу зможеш, / як ти не раз давав... На бойовиську / не всі ж померли, ранених багато... / поможеш їм одужати, то, може, / колись там... знов зібравшися до бою, / вони тебе згадають добрим словом... / а як і ні – не жалуй, що поміг.

(Сидять якийсь час мовчки, обнявшись)

Степан: *(підводиться і подає Оксані руку)* / Ходім, я заведу тебе до хати. / Бач, сонце вже навзаході.

Оксана: Ходім.

(Спираючись на руку Степанову, іде до будинку. Не доходячи рундука, спиняється і обертається, дивлячись на західне сонце, що вже зникає за обрієм)

Добраніч, сонечко! Ідеш на захід... / Ти бачиш Україну – привітай!

АНОТАЦІЯ. *Актуалізовано питання читання художньої книги сучасною молоддю, питання впливу читання на становлення сильної особистості. Проаналізовано і узагальнено досвід роботи студентського театру «Берегиня» Бердичівського педагогічного коледжу над драматургічною спадщиною Лесі Українки. Визначено етапи підготовки і реалізації проєкту «Драматургія Лесі Українки». Описано такі форми і прийоми роботи, як бесіда, вікторина, рольова гра, буктрейлер, відгук, сторітелінг, скрайбінг, показано доцільність їхнього використання під час праці акторів-аматорів над проєктом. У додатках подано приклади названих прийомів.*

Ключові слова*: читання, студентський театр, проєкт, драматичні твори, Леся Українка.*

Бабийчук Тамара. Драматические произведения Леси Украинки на сцене студенческого театра. *Актуализированы вопросы чтения художественных произведений современной молодежью, вопросы влияния чтения на становление сильной личности. Проанализирован и обобщен опыт работы студенческого театра «Берегиня» Бердичевского педагогического колледжа над драматургическим наследием Леси Украинки. Определены этапы подготовки и реализации проекта «Драматургия Леси Украинки». Описаны такие формы и приемы работы, как беседа, викторина, ролевая игра, буктрейлер, отзыв, сторителлинг, скрайбинг, аргументирована целесообразность их использования во время работы студентов-аматоров над проектом. В приложениях представлены примеры вышеназванных приемов.*

Ключевые слова*: чтение, студенческий театр, проект, драматические произведения, Леся Украинка.*

Doi: 10.31470/2309-15-17-2021-1-17-24 УДК 821.161.2-1.09:7.047

The role of landscape in the drama extravaganza "Forest Song" by Lesia Ukrainka

Роль пейзажу в драмі-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки

Brodiuk Yulia
PhD in Philology,
Associate Professor

Бродюк Юлія
кандидат філологічних наук,
доцент

E-mail: ranochok@ukr.net
orcid: orcid.org/0000-0002-5242-3465

Pereiaslav-Khmelnytsky
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University
30, Sukhomlynskyi Str.,
Pereiaslav, Kyiv Reg.,
Ukraine, 08401

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав, Київська обл.,
Україна, 08401

Original manuscript received: January 17, 2021
Revised manuscript accepted January 18, 2021

ABSTRACT. *The article analyzes the role of landscape in Lesya Ukrainka's drama extravaganza "Forest Song". It was found that the landscape in the drama plays an important multifunctional role, reflecting the patterns of poetics of the work. With the help of the landscape, the writer shades the semantic side of the drama, because the depiction of pictures of nature in their variability is deeply connected with the ideological content of the work. Landscape in the "Forest Song" is important in describing the circumstances, events that occur in the work. It plays the role of psychological parallelism, because with its help Lesya Ukrainka conveys the inner mental, emotional state of the heroes. In addition, the landscape highlights the existential issues of the work, illustrates the stages of moral rebirth of the characters. At the same time, the landscape combines symbolic meaning and creates a chronotope of drama.*

Lesia Ukrainka's "Forest Song" marks a new stage in the development of the verbal landscape. The writer addresses the theme of nature throughout her work. Landscape sketches serve to enhance the drama, acquire psychological significance and become a means of artistic depiction of the inner world of man. Often the landscape in the works of Lesya Ukrainka becomes a form of expression of freedom-loving aspirations, as we see in the drama extravaganza.

The functions performed by the landscape as one of the substantive elements of a literary work depend on the style of the author, the literary direction (trend) with which it is associated, the method of the writer and genre of the work. In "Forest Song" romantic landscape has its own characteristics: it serves as a means of creating an unusual, fantastic world of forest dwellers, which opposes the world of people. Saturation with bright and varied colors makes the landscape emotional (hence the uniqueness of its details and images, often invented by the writer). The romantic landscape of the spring overshadows Lukash's melancholy, dreamy soul. Nature responds to the singing of his flute. Landscape in the drama reflects one of the central themes of romanticism – the dissonance between the dream and life itself, symbolizes the turmoil, shades the mood of the characters.

***Key words**: landscape, drama extravaganza, image, character, character, psychologism, nature, will, Lesya Ukrainka.*

Постановка проблеми. Пейзаж в драмі-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки відіграє важливу багатофункціональну роль, відображаючи закономірності поетики твору. За допомогою пейзажу письменниця відтіняє смислову сторону драми, оскільки змалювання картин природи в їх мінливості глибоко пов'язане з ідейним змістом твору. На наш погляд, без уточнення ролі пейзажу не можуть бути зрозумілі у всій смисловий повноті окремі події та епізоди, вчинки і переживання героїв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Лісова пісня» Лесі Українки в контексті власне художніх, соціологічних, міфологічних, гендерних, психоаналітичних особливостей стала об'єктом пильного вивчення В. Агеєвої, Т. Гундорової, О. Забужко, Н. Зборовської, Л. Скупейка та ін. У вітчизняному літературознавстві останніх десятиліть змалювання картин природи в творчості Лесі Українки, зокрема в драмі-феєрії «Лісова пісня», досліджували Л. Горболіс, Р. Вінтонів, Т. Конєва, В. Марко, Н. Тарасова та ін. Дослідники наголошують на захопленні письменниці красою природи рідної Волині, її опоетизуванням. Р. Вінтонів акцентує на тому, що саме природа рідного краю була одним з чинників формування таланту Лесі Українки (Вінтонів, 2006).

У творі, на думку літературознавців, через світ природи й людей показано боротьбу величного й волелюбного проти мізерного і рабського. Так, Т. Конєва і Н. Тарасова у статті «Пейзаж та його художнє оформлення у драмах «Синій птах» М. Метерлінка і «Лісова пісня» Лесі Українки» (Конєва, Тарасова, 2012) здійснили компаративний аналіз художнього оформлення пейзажу у типологічно споріднених драмах українського і бельгійського письменників. Дослідниці слушно зазначають, що пейзаж у \ драмах тісно пов'язаний із формуванням філософсько-естетичної концепції митців, а самі пейзажі письменників набувають концептуального значення. Концептами стають і пейзажні образи, що містять ідеї, котрі обстоювали митці упродовж усієї творчості. До таких концептів належать образи, що символізують свободу.

Подібні міркування висловлює Л. Горболіс, зауважуючи, що природа у «Лісовій пісні» – це світ гармонії, де панує культ волі. На прикладі драми-феєрії дослідниця демонструє прийнятність екологічного підходу в аналізі творів українських письменників. У творі, на думку Л. Горболіс, *«проблема органічної злученості людини з природою, а також питання збереження природи набувають особливої смислової виразності ...»* (Горболіс, 2011: 7). Через прекрасні картини природи, котрі вражають своєю досконалою красою, Леся Українка майстерно висвітлює багатогранну проблему збереження довкілля.

Цікаві думки щодо взаємодії цінностей у драмі-феєрії «Лісова пісня» висловлює В.Марко (Марко, 2011). У науковій розвідці літературознавець інтерпретує образи Мавки й Лукаша, їхнє трагічне кохання, з погляду взаємодії волі, краси, кохання, здібностей, ідеалів. На думку літературознавця, проблему людини і природи можна вважати лише першим шаром «Лісової пісні», тоді як глибинним її шаром виступають людські проблеми: взаємодія ідеального і буденного світів.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Зважаючи на вищесказане, вважаємо, що пейзаж у «Лісовій пісні» важливий в описі обставин, подій, що відбуваються в творі. Він виконує роль психологічного паралелізму, адже за його допомогою Леся Українка передає внутрішній душевний, емоційний стан героїв. Окрім того, пейзаж виявляє екзистенційну проблематику твору, служить дороговказною зіркою в духовному відродженні героїв, певною мірою ілюструючи етапи їх морального переродження. Водночас пейзаж поєднує в собі символічне значення і творить хронотоп драми.

Мета пропонованої статті – дослідити роль та особливості художнього втілення пейзажу в драмі-феєрії «Лісова пісня». Для реалізації поставленої мети потрібно виконати низку завдань: з'ясувати теоретичні особливості пейзажу і його особливості існування у різних родах літератури, зокрема драмі; проаналізувати основні функції пейзажу в «Лісовій пісні».

Виклад основного матеріалу. Важко не погодитися з думкою В.Марка, котрий слушно зауважив, що *«Лесина драма-феєрія, як і кожен геніальний твір, невичерпна: поміняєш головний код чи кілька другорядних – і вся художня система твору та окремі її складники набувають нового концептуального звучання або заграють новими відтінками»* (Марко, 2011: 26). Таким чином, спробуємо проаналізувати твір в системі людина – природа, художньо відтворену через пейзаж. Оскільки роль природи в світі художньої літератури не зводиться до простої пейзажної замальовки, вона, зазвичай, виконує свою особливу самостійну функцію, до того ж – у тісному переплетенні з філософським і психологічним наповненням художнього твору.

У літературознавчому словнику-довіднику поняття «пейзаж» (фр. paysage від pays – країна, місцевість) визначено як один із композиційних

компонентів художнього твору: опис природи, будь-якого незамкнутого простору зовнішнього світу (Літературознавчий словник-довідник, 2006: 527). «Лісова пісня» Лесі Українки знаменує собою новий щабель розвитку словесного пейзажу. До теми природи письменниця звертається упродовж усієї своєї творчості. Пейзажні замальовки слугують для посилення драматизму, набувають психологічного значення і стають засобом художнього зображення внутрішнього світу людини. Часто пейзаж у творах Лесі Українки стає формою вираження волелюбних прагнень, як це бачимо у драмі-феєрії.

Функції, що виконує пейзаж як один із змістовних елементів літературного твору, залежать від стилю автора, літературного напряму (течії), з якими він пов'язаний, методу письменника, роду і жанру твору. На думку А. Каспрука, пейзажі, які подає Леся Українка в ремарках до кожної дії, а також у тексті п'єси постають не лише тлом для дії. Вони, на думку дослідника, *«створюють певний настроєвий супровід до дії, допомагають розкрити характери персонажів, мотивувати їхні вчинки. Пейзажі у ремарках до певної міри рухають дію п'єси. Це надзвичайно поетичні, образні малюнки, по суті, невеличкі поезії в прозі, що мають свій стиль, свій ритмічний лад»* (Каспрук, 1963: 112).

У «Лісовій пісні» романтичний пейзаж має свої особливості: служить одним із засобів створення незвичайного, фантастичного світу лісових мешканців, що протистоїть світу людей. Насиченість яскравими і різноманітними фарбами робить пейзаж емоційним (звідси винятковість його деталей і образів, часто вигаданих письменницею). Так, приміром, Перелесник постає перед читачем у червоному вбранні, з червонястим, буйно розвіяним, як вітер, волоссям, оскільки символізує вогонь. Запальну вдачу «Того, що греблі рве» Леся Українка змальовує за допомогою одягу, який міниться всіма можливими барвами води: *«від каламутно-жовтої до ясно-блакитної, і поблискує гострими злотистими іскрами»* (Українка Леся, 1987: 347). Уперше Лукаш бачить Мавку ранньою весною *«в ясно-зеленій одежі, з розпущеними чорними з зеленим полиском косами»* (). На свято осені Лісовик вбирає Мавку *«в пишну, злотом гаптовану багряницю і срібний серпанок»* (Українка Леся, 1987: 354).

Романтичний пейзаж провесни відтіняє меланхолійну, мрійливу душу Лукаша. На спів його сопілки відгукується природа: *«Спочатку на вербі та вільхах замайоріли сережки, потім береза листом залепетала. На озері розкрились лілеї білі і зазолотіли квітки на лататтi. Дика рожа появляє ніжні пуп'янки»* (Українка Леся, 1987: 344). Пейзаж у драмі відображає і одну з центральних тем романтизму – дисонанс між мрією і самим життям, символізує душевні потрясіння, відтіняє настрої персонажів. Так, у третій дії Лукаш на прохання Мавки грає на сопілці, яка знову здобула магічну силу. На її голос, як навесні, відгукується природа: *«...береза шелестить кучерявим листом, весняні гуки*

озиваються в заквітлім гаю, тьмяний зимовий день заміняється в ясну, місячну весняну ніч» (Українка Леся, 1987: 357). Однак, зауважує В. Марко, між весняною й зимовою картинами оновлення наявна принципова відмінність: *«перша картина уписується в загальну естетику драми-феєрії, як частина великого дива світу, а друга має психологічне підґрунтя: вона виникає лише перед внутрішнім зором Лукаша, що сидить під березою, й очевидно, замерзає, і це його передсмертне сновидіння* (Марко, 2011: 30). Таким чином, пейзаж, як частина природи, підкреслює душевний стан Лукаша, виявляє особливості його характеру за допомогою відтворення співзвучних або контрастних картин природи.

До того ж, через пейзаж і його образи Леся Українка розкриває особливості характерів своїх героїв. Таку функцію, за словами М. Лапій, виконує характеротворчий пейзаж, у якому *«ставлення до природи, індивідуальне її відчуття та сприймання промовисто характеризує персонажа з різних боків (найчастіше – прагматичного та ліричного-поетичного)»* (Лапій, 2013). Представниками першого типу є мати Лукаша та Килина. Означені образи розкрито через їхнє загарбницько-хижацьке сприйняття природи. Л. Горболіс акцентує увагу читача на яскравій художній деталі, виписаній у ремарці: *«З гуркотом набирає відром воду» з лісового потоку Килина».* Така поведінка, на думку дослідниці, засвідчує низьку екологічну культуру героїні, байдужість уставленні до гармонійного світу природи. Більше того, Килина продала дуб, котрий за життя захищав дядько Лев *(«Та я б і цілий ліс продати рада»*) (Українка Леся, 1987: 415).

До другого типу, на наш погляд, належить Лукаш та дядько Лев. Краса весняного гаю надихає юнака, на голос його сопілки відгукуються птахи, дерева і квіти. Лукаш прагне зрозуміти природу: *««…треба по-тутешньому навчитись, бо маю ж тута літувати»* (Українка Леся, 1987: 360). Дядько Лев навчає небожа жити в гармонії з лісовими істотами. Він охороняє та шанує ліс і його мешканців, підтримує духовний баланс із природою. Його добру й справедливу вдачу зауважує Лісовик *(«…а він нам приятель… Люблю старого» (Українка Леся, 1987: 353).*

Окрім цього, пейзаж відіграє в драмі і соціальну роль. Наприклад, сумний краєвид бачимо в третій дії, який демонструє злиденне та безрадісне існування Лукаша й родини: *«Хмарна, вітряна осіння ніч. Останній жовтий відблиск місяця гасне в хаосі голого верховіття. Стогнуть пугачі, регочуть сови, уїдливо хававкають пущики. Раптом все покривається протяглим сумним вовчим виттям, що розлягається все дужче, дужче і враз обривається. Настає тиша. Починається хворе світання пізньої осені. Безлистий ліс ледве мріє проти попелястого неба чорною щетиною, а долі по узліссі снується розтріпаний морок. Лукашева хата починає біліти стінами … Коли розвидняється, на галяві*

стає видко великий пеньок, там, де стояв колись столітній дуб, а недалечко від нього недавно насипану, ще не поросту моріжком могилу» (Українка Леся, 1987: 403). За допомогою означеного пейзажу Леся Українка демонструє бездуховність та обивательську обмеженість Килини та свекрухи.

Висновки. Природа у драмі-феєрії «Лісова пісня» відіграє надзвичайно важливу роль: виступає не лише тлом, на якому відбуваються події, а й втілюється в символічних образах, що діють у п'єсі. Поліські пейзажі села Нечимного, що на Ковельщині, Леся Українка змалювала надзвичайно реалістично, ніби з натури. Вони не статичні, а повні руху, живі, персоніфіковані. Із пейзажними описами нерозривно пов'язані мотиви життя і смерті, неволі і свободи. Пейзаж в драмі-феєрії слугує не тільки засобом створення протилежної, казкової реальності, а й відповідає характеру дійових осіб у п'єсі. Більше того, зображення природи в творі є засобом вираження провідної теми «Лісової пісні» – боротьби мрії і реальності. Також пейзаж символізує душевні переживання Мавки і Лукаша і певною мірою відтіняє внутрішній стан персонажів. Перспективи подальших розвідок, на наш погляд, полягають в більш глибокому аналізі психологізму як важливої ознаки пейзажу в драмі-феєрії «Лісова пісня».

Література

1. Вінтонів Р.В. Символ дерева в поетичній творчості Лесі Українки. *Науковий вісник НЛТУ України* : Символ дерева у світовій культурі та художній творчості. Львів : НЛТУ України. 2006. Вип.16.4. С. 14-19.
2. Горболіс Л.М. Екокритичні виміри української літератури: доцільність і прийнятність застосування (на прикладі «Лісової пісні» Лесі Українки). *Філологічні трактати*. 2011. Т.3, №3. С. 5-10.
3. Каспрук А. «Лісова пісня» Лесі Українки. *Радянське літературознавство.* 1963. №5. С. 107-113.
4. Конєва Т., Тарасова Н. Пейзаж та його художнє оформлення у драмах «Синій птах» М. Метерлінка і «Лісова пісня» Лесі Українки. *Філологічні науки.* 2012. Вип. 11. С. 20-24.
5. Лапій М. Психологізм як важлива ознака прозових пейзажів Івана Франка. Вісник Львівського університету. Серія : Філологічна. 2013. Вип. 58. С. 61-73.
6. Літературознавчий словник-довідник / Під ред. Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів. Київ: «Академія», 2006. 752 с.
7. Марко В. Леся Українка. «Лісова пісня»: взаємодія цінностей. *Наукові записки.* Випуск 94. Серія: Філологічні науки (літературознавство). Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. С. 25-37.
8. Українка Леся. Твори: у 2 т. Київ: Наукова думка, 1987. Т. 2. 728 с.

References

(Транслітерація)

1. Vintoniv R.V. (2006). Symvol dereva v poetychnij tvorchosti Lesi Ukrajinky [The symbol of the tree in the poetic work of Lesya Ukrainka]. Naukovyj visnyk NLTU Ukrajiny : Symvol dereva u svitovij kuljturi ta khudozhnij tvorchosti. Ljviv : NLTU Ukrajiny, Vyp.16.4. 14-19 [In Ukrainian].
2. Ghorbolis L.M. (2011). Ekokrytychni vymiry ukrajinsjkoji literatury: dociljnistj i pryjnjatnistj zastosuvannja (na prykladi «Lisovoji pisni» Lesi Ukrajinky) [Ecocritical measurements of ukrainian literature: suitability and admissibility of the application (by example of «The Forest Song» by Lesya Ukrainka)]. Filologhichni traktaty. T.3, № 3. 5-10 [In Ukrainian].
3. Kaspruk A. (1963). «Lisova pisnja» Lesi Ukrajinky [«The Forest Song» by Lesya Ukrainka]. Radjansjke literaturoznavstvo. № 5. 107-113 [In Ukrainian].
4. Konjeva T., Tarasova N. (2012). Pejzazh ta jogho khudozhnje oformlennja u dramakh «Synij ptakh» M. Meterlinka i «Lisova pisnja» Lesi Ukrajinky [Landscape and its styling in dramas «The blue bird» and «The Forest Song» by Maurice Maeterlinck and Lesya Ukrainka respectively]. Filologhichni nauky. Vyp. 11. 20-24 [In Ukrainian].
5. Lapij M. (2013). Psykhologhizm jak vazhlyva oznaka prozovykh pejzazhiv Ivana Franka [Psychologism as an important feature of Ivan Franko's prose landscapes]. Visnyk Ljvivsjkogho universytetu. Serija: Filologhichna. Vyp. 58. 61-73 [In Ukrainian].
6. Literaturoznavchyj slovnyk-dovidnyk (2006) [Literary dictionary-reference book]. R.T. Ghrom'jak, Ju.I. Kovaliv (Ed). Kyjiv: «Akademija», 752 [In Ukrainian].
7. Marko V. (2011). Lesja Ukrajinka. «Lisova pisnja»: vzajemodija cinnostej [Lesya Ukrainka. «Forest Song»: the interaction of values]. Naukovi zapysky. Vypusk 94. Serija: Filologhichni nauky (literaturoznavstvo). Kirovoghrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 25-37 [In Ukrainian].
8. Ukrajinka Lesja. (1987). Tvory [writings]. Kyjiv: Naukova dumka, T. 2. 728 [In Ukrainian].

АНОТАЦІЯ. *У статті проаналізовано роль пейзажу в драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки. З'ясовано, що за допомогою пейзажу письменниця відтіняє смислову сторону драми, оскільки змалювання картин природи в їх мінливості глибоко пов'язане з ідейним змістом твору. Пейзаж у «Лісовій пісні» важливий в описі обставин, подій, що відбуваються в творі. Він виконує роль психологічного паралелізму, адже за його допомогою Леся Українка передає внутрішній душевний, емоційний стан героїв. Окрім того, пейзаж виявляє екзистенційну проблематику твору, ілюструє етапи морального переродження*

персонажів. Водночас пейзаж поєднує в собі символічне значення і творить хронотоп драми.

Ключові слова: *пейзаж, драма-феєрія, образ, характер, персонаж, психологізм, природа, воля, Леся Українка.*

Бродюк Юлия. Роль пейзажа в драме-феерии «Лесная песня» Леси Украинки. *В статье проанализирована роль пейзажа в драме-феерии «Лесная песня» Леси Украинки. Выяснено, что с помощью пейзажа писательница оттеняет смысловую сторону драмы, поскольку изображения картин природы в их изменчивости глубоко связано с идейным содержанием произведения. Пейзаж в «Лесной песне» важен в описании обстоятельств, происходящих в произведении. Он выполняет роль психологического параллелизма, ведь с его помощью Леся Украинка передает внутренние душевное, эмоциональное состояние героев. Кроме того, пейзаж акцентирует экзистенциальную проблематику произведения, иллюстрирует этапы нравственного перерождения персонажей. В то же время пейзаж сочетает в себе символическое значение и создает хронотоп драмы.*

Ключевые слова: *пейзаж, драма-феерия, образ, характер, персонаж, психологизм, природа, воля, Леся Украинка.*

Doi: 10.31470/2309-15-17-2021-1-25-31 УДК 377.36:37.091.33:808.5

Practice-oriented forms of training for the formation of professionally-oriented rhetorical competence of future teachers in pedagogical colleges

Практико-орієнтовані форми навчання для формування професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх учителів у педагогічних коледжах

Gilyarska Olga
postgraduate student, teacher

Ольга Гилярська
аспірант, викладач

e-mail olechka.i@ukr.net
ORCID iD: 0000-0002-3637-0359

Berdychiv Pedagogical Professional College of Zhytomyr Regional Council
Evropeyska str., 53/1,
13300,
Berdychiv, Ukraine

Бердичівський педагогічний фаховий коледж Житомирської обласної ради
вул. Європейська, 53/1,
13300,
м. Бердичів, Україна

Original manuscript received: January 15, 2021
Revised manuscript accepted January 16, 2021

ABSTRACT. *The article is devoted to effective forms of education for the formation of professionally oriented rhetorical competence of future teachers in pedagogical colleges. The form of organization of training is a certain structural and organizational construction of the training session depending on its didactic purpose, content and features of the subjects and objects of training.*

Thus, the effective forms for the formation of professionally oriented rhetorical competence of future teachers in pedagogical colleges are theoretical (different types of lectures), practical (seminars, independent work) and practically oriented (training) ones of education, which during the experimental work are used in the prescribed manner taking into account the fact that they are an external expression of the coordinated activities of the teacher and students of the pedagogical college.

Practically oriented forms of education that contribute to the formation of professionally oriented rhetorical competence of future teachers in pedagogical colleges, in particular, role games, trainings, practical classes are considered.

It is stated that communicative and rhetorical tasks are an integral part of the pedagogical process, the pedagogical reality through which the future teacher learns to manage the educational process. They have all the advantages and disadvantages of the educational process, so they form the experience of pedagogical activity in students of pedagogical colleges. The essence of any communicative and rhetorical task is the presence of contradictions, their development and solution.

Comics are proposed as a new form of work in the classroom which varies it creating tasks, taking into account the hobbies of students of pedagogical colleges. Comics is a synthetic art form, a modern media that combines book graphics, cinema and literature. Comics can be considered as an innovative form of learning that can be used at different levels, stages of learning.

Having analyzed the practically oriented forms of education in pedagogical colleges, each teacher will be able to design and implement an individual educational trajectory depending on the level of personal, professional and rhetorical development of the student.

Key words: *professionally oriented rhetorical competence, future teachers, pedagogical colleges, practically oriented forms of education.*

Постановка проблеми. Згідно запитів сучасного суспільства й освіти зростають вимоги до майбутнього вчителя, який повинен конструктивно й системно мислити, креативно виражати своє ставлення до світу, бути толерантною до думки іншого, готовим до гармонійної мовленнєвої взаємодії. Одна з умов розв'язання цього завдання – наявність професійно орієнтованої риторичної компетентності в освітніх працівників. Організаційною основою формування професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх вчителів у педагогічних коледжах є форми навчання. Багатоплановість поставлених дослідженням завдань потребувала використання таких форм організації навчального процесу, що забезпечували його теоретичну та практичну спрямованість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі теоретичні аспекти зазначеної проблеми професійної риторичної підготовки у закладах вищої освіти знайшли відображення в дисертаціях учених, зокрема Г. Сагач «Риторика як наука в системі професійної підготовки вчителя» (1993 р.), А. Первушиної «Формування риторичних умінь у майбутніх соціальних педагогів» (2002 р.), Я. Білоусової «Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі» (2004 р.), Є. Тягнирядно «Формування риторичних умінь у майбутніх правників у процесі професійної підготовки» (2008 р.), Н. Калюжки «Формування риторичних умінь у фаховій підготовці майбутніх учителів початкової школи» (2011 р.), В.Тарасової «Формування риторичної культури майбутніх фахівців дошкільних

навчальних закладів» (2012 р.), Л. Ткаченко «Розвиток риторики як навчального предмета професійного спрямування у системі підготовки майбутніх фахівців» (2017 р.) та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується ця стаття. Науковці визначили теоретико-методологічні та методичні засади формування риторичних умінь і риторичної культури майбутніх фахівців у системі професійно-педагогічної освіти інститутів, університетів. Однак питання формування професійно орієнтованої риторичної компетентності студентів педагогічного коледжу не було предметом спеціального дослідження, що визначило своєчасність нашого вивчення.

Формулювання цілей статті. Ставимо завдання визначити та розглянути ефективні форми для формування професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх вчителів у педагогічних коледжах, зокрема, розглянути практико-орієнтовані форми навчання, які сприяють формуванню професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх вчителів у педагогічних коледжах .

Виклад основного матеріалу дослідження. За Н. І. Мачинською та С. С. Стельмах, форма організації навчання – це певна структурно-організаційна побудова навчального заняття залежно від його дидактичної мети, змісту й особливостей діяльності суб'єктів та об'єктів навчання (Мачинська Н. І., 2012, 5).

Таким чином, ефективними для формування професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх вчителів у педагогічних коледжах визначаємо теоретичні (різні види лекцій), практичні (семінарські заняття, самостійна робота) й практико-орієнтовані (тренінги) форми навчання, які у ході експериментальної роботи використовуються у встановленому порядку з урахуванням того, що вони є зовнішнім вираженням узгодженої діяльності викладача та студентів педагогічного коледжу.

Розглянемо практико-орієнтовані форми навчання, які сприяють формуванню професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх вчителів у педагогічних коледжах.

У навчальному процесі у педагогічних коледжах використовують ділові ігри, оскільки вони сприяють розвитку творчої активності студентів. Досвід використання ділових ігор у процесі підготовки майбутніх вчителів знайшов відображення у працях таких вітчизняних та зарубіжних дослідників, як М. Бірштейна, В. Глушка, Ю. Геронімуса, Р. Грапа, К. Грейа, М. Крюкова та ін. які визначають важливість ролі ділової гри у навчальному процесі як інноваційного методу педагогічної діяльності. З одного боку, ділові ігри розвивають та покращують уміння і навички педагогічної практики, з іншого – формують всебічно-розвинену та активну особистість майбутнього вчителя.

Дослідники все частіше звертаються до проблеми використання в навчально-виховному процесі ділових ігор, оскільки це є найбільш ефективний метод досягнення міцних, глибоких знань, навичок студентів педагогічних коледжів, що формує самостійність, розвиває та вдосконалює здібності до творчої діяльності.

Ділова гра – це імітація професійної діяльності, яка направлена на підготовку учасників до вирішення складних педагогічних проблем шляхом застосування альтернативних дій. У процесі ділової гри студентів в спеціально змодельованих умовах навчають використовувати практичні знання на практиці, аналізувати можливі педагогічні ситуації, приймати оптимальні рішення. Запровадження ділових ігор у навчальному процесі вирішує такі завдання: розвиває практичне мислення студентів, уміння аналізувати ситуацію, приймати конструктивні рішення. Як правило, змістом ділових ігор є імітація умов певних ситуацій, її динаміки, а також діяльність і взаємовідносини зайнятих в цьому студентів. Крім того, виконуючи вимоги гри, студенти педагогічних коледжів переймають професійні норми спілкування. Ділова гра сьогодні – це імітація професійної діяльності.

Особливістю ділової гри є наявність таких характерних ознак як наявність проблеми, мети, завдань, скорочення масштабу часу, розподіл та розігрування ролей, наявність ситуацій, кількох етапів гри, формування самостійних рішень слухачів, наявність системи стимулювання, врахування можливих перешкод, об'єктивність оцінки результатів гри, підведення підсумків.

Однією з продуктивних форм роботи зі студентами педагогічних коледжів є тренінг, який є активною формою заняття. Застосовуючи тренінг, теоретичні знання і практичні навички студентів засвоюються в комплексі. Під час такої діяльності успішно формуються комунікативні навички, значно ефективніше формуються уміння і навички, які сприяють розвитку професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутнього вчителя. Поповнюючи свої риторичні знання, студенти набувають певного педагогічно риторичного досвіду впливу на підростаюче покоління за допомогою переконливого слова та позитивного ставлення до оточуючих людей. Головне завдання тренінгу – це удосконалення та розвиток практичних навичок, що сприяють формуванню професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутнього вчителя.

Під час проведення тренінгу необхідно дотримуватися плану, який має чітку структуру (вступ, основна частина, рефлексія). Вступ призначений для оголошення предмету тренінгу та мети роботи. План програми тренінгу описує саме ті навички, на вироблення яких спрямований тренінг, або ту інформацію, яку буде подано. До того ж, необхідно чітко визначати предмет, зміст і рівень знань, необхідних студентам педагогічних коледжів.

У навчальному процесі у педагогічних коледжах практичні заняття є основною формою організації освітнього процесу. Практичне заняття є формою навчального заняття, при якій викладач організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентами відповідно сформульованих завдань. До того ж, у ході практичного заняття викладач педагогічного коледжу організовує засвоєння студентами теоретичних положень навчальної дисципліни шляхом виконання спеціально сформульованих завдань та сприяє формуванню у них професійно орієнтованих риторичних умінь і навичок.

Основними завданнями практичних занять у педагогічних коледжах є поглиблення та уточнення знань, здобутих на лекціях і в процесі самостійної роботи; формування інтелектуальних навичок і вмінь планування, аналізу й узагальнень, опанування навичок організації професійної діяльності; накопичення первинного досвіду організації педагогічного процесу та технікою управління ним; оволодіння початковими навичками керівництва, менеджменту та самоменеджменту.

Структура практичного заняття містить попередній контроль знань, навичок і вмінь студентів; формулювання загальної проблеми та її обговорення за участю студентів; розв'язування завдань та їх обговорення; розв'язування контрольних завдань, їх перевірка й оцінювання. Практичні заняття значною мірою забезпечують відпрацювання навичок та вмінь прийняття практичних рішень у реальних умовах професійної діяльності, що мають теоретичний характер.

Практичні заняття необхідно організовувати таким чином, щоб студенти постійно відчували нарощування складності завдань, які виконуються. Крім того, студенти педагогічних коледжів повинні відчувати позитивні емоції від переживання власного успіху у навчанні. Напружена творча діяльність, пошуки правильних і точних розв'язувань виступають гарним стимулом у навчальній діяльності. У ході практичного заняття студенти отримують можливість розкрити і проявити свої здібності, свій особистісний потенціал, оскільки викладач доцільно враховує рівень підготовки та інтереси кожного студента групи.

Педагогічна професійна діяльність є процесом розв'язування стандартних і нестандартних педагогічних задач. Предметом педагогічної задачі можуть бути всі ті характеристики, що піддаються кількісним і якісним змінам знання тих, тобто хто навчається, їхні особистісно-ділові якості та відношення. Тому викладачі педагогічних коледжів повинні використовувати комунікативно-риторичні задачі на своїх заняттях, щоб підготувати майбутніх учителів до професійної діяльності.

Комунікативно-риторичні задачі є складова частина педагогічного процесу, педагогічна реалія, через яку майбутній педагог навчається

управляти освітнім процесом. Значення комунікативно-риторичних задач є величезним. Вони концентрують у собі всі переваги й недоліки навчального процесу, тому формують досвід педагогічної діяльності у студентів педагогічних коледжів.

Сутність будь-якої комунікативно-риторичної задачі полягає в наявності в ній протиріч, їх розвитку й розв'язання. Тому будь-яка комунікативно-риторична задача по суті є проблемною, яку майбутній педагог навчається вирішувати у педагогічному коледжі.

Новою формою роботи на занятті, яка урізноманітнює його, створюючи завдання, враховуючи захоплення студентів педагогічних коледжів, є комікси. Вони вже стали невід'ємною частиною культури сьогодні, а студенти з захопленням стежать за цілими віртуальними всесвітами. Комікси – це синтетичний вид мистецтва, сучасне медіа, яке поєднує в собі книжну графіку, кінематограф і літературу. Комікси можуть розглядатися як інноваційна форма навчання, яку можна використовувати на різних рівнях, етапах навчання.

Комікси полегшують розуміння навіть дуже складних тем; візуалізують, оскільки більшу частину інформації людина сприймає очима; мають захопливий сюжет; підходять для повторення матеріалу; розвивають логіку та творче мислення. Тому комікси слід використовувати для розвитку переконливого мовлення, а таким чином для формування професійно орієнтованої риторичної компетентності. Створюючи комікси на заняттях у педагогічних коледжах, майбутні вчителі навчалися висловлювати власне судження чітко, логічно, образно. До того ж, вони практикувалися креативно виражати своє ставлення до світу та водночас бути толерантним до думки іншого. Комікси – нове явище в нашій дидактиці, яке має перспективи розвитку творчого мислення і мовлення підростаючого покоління.

Таким чином, комікси вважаються не лише однією з передових методик в досягненні хороших та яскравих результатів, яка сприяє розвитку студентів, але й вони володіють мотиваційним ефектом у залученні студентів до навчання, допомагають їм краще висловлюватися та дискутувати на різноманітні теми, розширюють світогляд та уяву.

Висновки та перспективи. Отже, проаналізувавши практико-орієнтовані форми навчання у педагогічних коледжах, кожен викладач зможе спроєктувати й реалізувати індивідуальну освітню траєкторію залежно від рівня особистісно професійно-риторичного розвитку студента. Проведе дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх вчителів у педагогічних коледжах.

Література

1. Мачинська Н. І., Стельмах С. С. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі: навчально-методичний посібник.

Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 180 с.

References

1. Machynska N. I., Stelmakh S. S. Suchasni formy orhanizatsii navchalnoho protsesu u vyshchii shkoli: navchalno-metodychnyi posibnyk. Lviv : Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2012. 180 s.

АНОТАЦІЯ. *Стаття присвячена ефективним формам навчання для формування професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх вчителів у педагогічних коледжах. Розглянуто практико-орієнтовані форми навчання, які сприяють формуванню професійно орієнтованої риторичної компетентності майбутніх вчителів у педагогічних коледжах, зокрема, ділові ігри, тренінги, практичні заняття. Стверджено, що комунікативно-риторичні задачі є складовою частиною педагогічного процесу, педагогічною реалією, через яку майбутній педагог навчається управляти освітнім процесом. Запропоновано комікси як нову форму роботи на занятті, яка урізноманітнює його, створюючи завдання, враховуючи захоплення студентів педагогічних коледжів.*

Ключові слова: *професійно орієнтована риторична компетентність, майбутні вчителі, педагогічні коледжі, практико-орієнтовані форми навчання.*

Ольга Гилярська. Практико-ориентированные формы обучения для формирования профессионально ориентированной риторической компетентности будущих учителей в педагогических колледжах. *Статья посвящена эффективным формам обучения для формирования профессионально ориентированной риторической компетентности будущих учителей в педагогических колледжах. Рассмотрены практико-ориентированные формы обучения, которые способствуют формированию профессионально ориентированной риторической компетентности будущих учителей в педагогических колледжах, в частности, деловые игры, тренинги, практические занятия. Утверждено, что коммуникативно-риторические задачи является составной частью педагогического процесса, педагогической реальностью, через которую будущий педагог учится управлять образовательным процессом. Предложено комиксы как новую форму работы на занятии, которая разнообразит его, создавая задания, учитывая увлечение студентов педагогических колледжей.*

Ключевые слова: *профессионально ориентированная риторическая компетентность, будущие учителя, педагогические колледжи, практико-ориентированные формы обучения.*

Doi: 10.31470/2309-15-17-2021-1-32-40 УДК 82‘292

The concept of the hero in the poetic work Lesia Ukrainka and Lina Kostenko

Концепція героя в поетичному доробку Лесі Українки та Ліни Костенко

Kozubenko Leonid
Ph.D. in Pedagogy,
Associate Professor

Козубенко Леонід
кандидат педагогічних наук,
доцент

E-mail: leonidkozubenko@gmail.com
orcid: 0000-0002-1548-3362

Pereiaslav-Khmelnytsky Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
30, Sukhomlynskyi Str.,
Pereiaslav, Kyiv Reg.,
Ukraine, 08401

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав, Київська обл.,
Україна, 08401

Original manuscript received: January 15, 2021
Revised manuscript accepted January 16, 2021

ABSTRACT. *The article considers the concept of the hero in the poetic works of Lesia Ukrainka and Lina Kostenko. Attention is drawn to the fact that the poetic work of Lesia Ukrainka and Lina Kostenko, their public activities is a significant contribution to the establishment and development of national spiritual values, raising the national spirit, strengthening the intellectual foundations of society in totalitarian censorship and dictatorship. The work of many poets is characterized by the image of an active lyrical hero. The lyrical heroine of Lesia Ukrainka's and Lina Kostenko's poems demands from a person moral self-improvement, personal responsibility for his actions and for everything that happens around him, urges him to overcome himself and work, search and make mistakes, get tired and dream of tomorrow. She values in man the moment of comprehension, the moment of discovery or enlightenment, the time of moral feat, it is characterized by Nietzschean rejection of human weaknesses. The lyrical heroine of the poetic works of Lesia Ukrainka and Lina Kostenko has the courage to preserve the independence of her inner world, to realize her autonomy in the world of people and things, and to take care of her own spiritual goal and enjoy it. The secret of human existence for her is not in the very fact of life, but in the name of what it exists. The concept of the hero in the poetry of Lesia Ukrainka, Lina Kostenko is most*

clearly expressed in the image of a woman and the development of the theme of her purpose, her place in the world. Depicting her, the poets emphasize her traits such as determination, indomitable spirit, as well as tenderness, kindness, the ability to comfort and comfort. In the poetry of Lesia Ukrainka and Lina Kostenko there is a type of active woman of strong will, who seeks to overcome obstacles and change reality. In the works of Lesia Ukrainka, the ideal woman is mostly presented, and in the poems of Lina Kostenko – the real one, whose interests are conditioned by life. She is the bearer of traditional moral values that determine the essence of female identity – the desire to love, to be faithful. For the poetic work of Lesia Ukrainka and Lina Kostenko, the dominant image is not a woman passively in love, but energetic, active and determined, who shows a comprehensive interest in intellectual cognition and creativity. In contrast to the traditional female images of Ukrainian literature, the woman in the poetry of Lesia Ukrainka and Lina Kostenko seeks to realize herself as a person.

***Key words**: concept, hero, poetry, creativity, woman, image, personality, reality, Lesia Ukrainka, Lina Kostenko.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження полягає у тому, що поетичний доробок Лесі Українки та Ліни Костенко, їх громадська діяльність являє собою значний внесок у справу утвердження та розбудови національних духовних цінностей, піднесення народного духу, зміцнення інтелектуальних засад суспільства в умовах тоталітарної цензури та диктатури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оглядаючи літературознавчі дослідження останніх років, відмітимо, що про художню спадщину Лесі Українки та Ліни Костенко написано чимало наукових розвідок. Українські науковці досліджували творчість Лесі Українки у різних аспектах. Л.Міщенко написав літературний портрет «Леся Українка», у якому висвітлив основні віхи життя та проаналізував художній доробок. Також варто відзначити працю М.Жулинського «Леся Українка», уміщену в колективному збірнику «Слово і доля», в якій автор розкриває неповторну і непересічну постать поетеси. Серед численних публікацій у фахових виданнях вирізняються статті О.Камінчук «Художній світогляд та особливості поетики Лесі Українки», А.Криловця «Сім струн я торкаю (Із секретів поетичної творчості Лесі Українки)», присвячені аналізові особливостей творчої манери Лесі Українки. На початку XXI століття В.Агеєва написала цікаву розвідку «Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації», у якій по-новаторському осмислила художню спадщину поетеси.

Осмисленню ролі і місця Л.Костенко та її творчості в українському суспільстві присвячена низка праць, у яких автори з'ясовують вплив митця на відродження духовності нашого народу, формування

національних почуттів та патріотичних переконань. Серед них розвідки О. Астаф'єва, О. Горячової, О. Никанорової, М. Жулинського, М. Краснова, О. Ковальчука, О. Ковалевського, Л. Тарнашинської, О.Козулі, І. Кошелівця тощо. Автори статей визнають, що діяльність Л.Костенко як поборниці ідеї розвитку вільної України мала важливе значення для розвитку нашої держави, бо цей аспект її зацікавлень сприяв формуванню думки про наш народ як такий, що має свої відмінні від інших народів риси, а тому має право на осібне життя.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Результати осмислення поетичного доробку Лесі Українки та Ліни Костенко засвідчують, що кожен етап його вивчення вносить корективи, розширюючи горизонти бачення їхньої творчості. Але все ж поза увагою літературознавців залишилася проблема художнього втілення концепції героя у поезіях Лесі Українки та Ліни Костенко. Новий погляд на особливості художньої концепції особистості в їхніх поезіях допоможе глибше зрозуміти складний світ природи художньої спадщини поетес.

Мета статті – дослідити особливості художнього втілення концепції героя в поезіях Лесі Українки та Ліни Костенко

Постановка завдання. Головні завданняі розвідки полягають у вивченні творчих особистостей Лесі Українки та Ліни Костенко, особливостей зображення художньої концепції героя у їхньому поетичному доробку.

Виклад основного матеріалу. Діалогічний характер поезії – одна з рис творчої індивідуальності багатьох літераторів. За М.Бахтіним, в основі діалогізму лежить «відкриття внутрішньої людини – себе самої, доступної не пасивному самоспостереженню, а тільки активному діалогічному підходу до себе самої, що руйнує наївну цілісність уявлень про себе, руйнує зовнішні оболонки образу себе самої, що існують для інших людей, і визначають зовнішню оцінку людини» (Бахтин, 1979: 203). Принцип діалогічності у поезіях Лесі Українки та Ліни Костенко виражає спосіб буття їхніх ліричних героїнь, побудований на основі взаємодоповнення, гармонійності повноцінних особистостей. Художня інтерпретація людини як особистості зумовлює філософський погляд письменниць на мистецтво, місце і роль у ньому митця, розуміння ними образу жінки-героїні (Божик, 2009: 143). Соціально-історичні зміни в житті суспільства, нові відношення людини до дійсності, мистецтва і життя принесли в літературу, зокрема в поезію нові проблематику й зміст естетичного ідеалу, що, перш за все, позначилося на концепції ліричного героя.

Для творчості багатьох поетів характерним є образ активного ліричного героя. Лірична героїня віршів Лесі Українки та Ліни Костенко вимагає від людини морального самовдосконалення, особистої відповідальності за свої вчинки і за все, що відбувається навколо, закликає переборювати себе і працювати, шукати і помилятися,

втомлюватися і мріяти про завтрашній день (Барабаш, 2003: 16). Вона цінує в людині момент осягнення, хвилину відкриття або осявання, час морального подвигу, для неї характерне ніцшеанське неприйняття людських слабостей. Порівняймо.

У Лесі Українки:

Натуро-матінко! я на твоєму лоні
Дитячі радощі і горе виливала,
І матір'ю тебе я щиро називала,
З подякою складаючи долоні (Українка Леся, 1986: 28).

У Ліни Костенко:

Мені здавалося, що у Греції навіть статуї теплі.
А сьогодні передавали, що у Греції випав сніг.
Муза історії Кліо, мабуть, одморозила душу.
Бідні священні бики бога Геліоса, де ж їм тепер пастися –
на ракетній базі?! (Костенко, 1987: 31).

Як бачимо, ліричній героїні притаманні бурхлива запальність і гостре, безкомпромісне ставлення до людини, чиста віра в життя, яке вона будує. Вона вперта, вольова, наполеглива, для неї почуття обов'язку понад усе (Гордасевич, 1989: 110). Кожен день життя, за її переконанням, повинен залишати у свідомості людини відчуття власної дотичності до всього, що спрямовує в прийдешнє, до руху у світі з минулого в майбутнє.

Лірична героїня поетичного доробку Лесі Українки та Ліни Костенко має мужність зберігати незалежність свого внутрішнього світу, усвідомлювати свою автономність у світі людей і речей та дбати про власну духовну мету й мати від цього насолоду. Таємниця людського буття для неї полягає не в самому факті життя, а в тому, в ім'я чого вона існує.

У Лесі Українки:

Вставай, хто живий, в кого думка повстала!
Година для праці настала!
Не бійся досвітньої мли, –
Досвітній вогонь запали,
Коли ще зоря не заграла (Українка Леся, 1986: 68).

У Ліни Костенко:

Ой ні, ще рано думати про все.
Багато справ ще у моєї долі.
Коли мене снігами занесе,
тоді вже часу матиму доволі.
А поки що – ні просвітку, ні дня.
Світ мене ловить, ловить... доганя! (Костенко, 1987: 9).

Словесний заклик до активної життєвої позиції у вірші Лесі Українки – наслідок не емоційно-вольового, а ідейно-інтелектуального спрямування, покликаний пробудити не саму ліричну героїню, а інших. Відчуваємо невдоволеність зовнішнім світом, який потребує змін. У

поезії Ліни Костенко через внутрішній діалог ліричної героїні виражено невдоволеність поетеси життєвою позицією героїні, її сумніви, пошуки відповідей на питання подальшої життєвої долі (Никанорова, 1986: 86). Концепція людини в поезії Лесі Українки, Ліни Костенко найвиразніше виражена в образі жінки та розвитку теми її призначення, її місця у світі. Зображуючи її, поетеси акцентують на таких її рисах, як рішучість, незламність духу, а також ніжність, ласкавість, вміння розрадити і втішити.

У поезії Лесі Українки «Надія» лірична героїня на перший погляд слабка, безвольна. Вона журиться за втраченою батьківщиною. Проте це не так. Вона сильна натура, адже сподівається на краще, покладаючись на надію: «Ні долі, ні волі у мене нема, / Зосталася тільки надія одна» (Українка Леся, 1986: 18). Як бачимо, саме надія робить сильною тендітну і слабку ліричну героїню. У вірші «Contra spem spero» лірична героїня натура сильна, здатна боротись за своє щастя і щастя інших людей:

Так! я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! Геть думи сумні! (Українка Леся, 1986: 35).

У цьому творі образ ліричної героїні сповнений високими пориваннями, готовністю боротись за власне життя, щастя, кращу долю інших.

Звернувшись до лірики Ліни Костенко, зауважимо, що її героїня-жінка більш стримана у своїх намірах, вона інтелектуал, а не борець, тому роздумує над філософськими проблемами життя людини на землі. Вона то розмірковує над власним життям, прожитими роками, зробленим і незробленим у житті («І що зорю? Який засію лан?» (Костенко, 1987: 7), «Ой ні, ще рано думати про все. / Багато справ ще у моєї долі» (Костенко, 1987: 9)), а також над буттям інших людей, її співвітчизників («Де ж ви, люди, що в хаті жили?» (Костенко, 1987: 8)), філософською проблемою часу, його стрімкого лету («невже і я іду вже, як за плугом?!» (Костенко, 1987: 7), «Час пролітає з реактивним свистом» (Костенко, 1987: 9), «Ніхто не сміє зупинити нас. / Тим часом ми проходимо крізь час» (Костенко, 1987: 10)).

У поезіях Лесі Українки та Ліни Костенко жінка також кохана, яка втратила свого коханого. Цей образ простежується у таких творах, як «Шлю до тебе малий сей листочок», «Питання», «Хотіла б я тебе, мов плющ, обняти», «Уста говорять: «Він навіки згинув»» (Леся Українка), «Очима ти сказав мені: люблю», «Двори стоять у хуртовині айстр», «Хай буде легко. Дотиком пера» (Ліна Костенко).

У Лесі Українки:

І кожен раз, як стане він бриніти,
Тремтять в моєму серці тії квіти,
Що ти не міг їх за життя зірвати,

Що ти не хтів їх у труну сховати,
Тремтять і промовляють враз зо мною:
«Тебе нема, але я все з тобою!» (Українка Леся, 1986: 145).

У Ліни Костенко:

Це не чудо, це чад, мені страшно такого кохання.
Чорна магія ночі, скажи мені голосом рік –
ця тривога, ця ніжність, незатьмарений рай для вигнання,
заворожене щастя, – чи буває таке навік?
(Костенко, 1987: 49).

В любовній ліриці Лесі Українки та Ліни Костенко, де домінує мотив розчарування в чоловіках, наявний образ жінки – «великої дитини», – яка не вміє пробачати і не приймає підступів. Вона беззахисно-жіноча, спрагла до чистого кохання з сильним чоловіком, оборонцем, надійною стіною перед загрозами світу (Іванишин, 2008: 134). Безхмарна довірливість дитячого світовідчування ліричної героїні поетес, його неповторність, яскравість і свіжість, органічна моральність поєднуються з дитячим максималізмом, категоричністю і жорстокістю. Справжнє «я» ліричної героїні – беззахисне, довірливе, нелукаве і простодушне:

У Лесі Українки:

Мовчиш, мій друже ясний, і зітхаєш...
Твоя душа за мною не жалкує,
А тільки серце вражене сумує,
І жаль тобі, що ти мене кохаєш (Українка Леся, 1986: 71).

У Ліни Костенко:

Очима ти сказав мені: люблю.
Душа складала свій тяжкий екзамен.
Мов тихий дзвін гірського кришталю,
несказане лишилось несказанним (Костенко, !987: 12).

Героїні лірики Лесі Українки та Ліни Костенко – чуйні і турботливі, вони намагаються бути причетними до всього, що відбувається у світі. Вони не пасивно-замилувані, а енергійні, діяльні та рішучі. Небуденний темперамент, своєрідна бунтарська активність ліричної героїні проявляється в багатьох віршах передовсім Лесі Українки.

На відміну від поширеного в поезії типу жінки-активістки, героїні Ліни Костенко – інтелектуалки. Їй притаманні інтерес до пізнання та творчості, прагнення реалізувати свою особистість (Ковалевський, 2001: 164). У спілкуванні, відчутті світу їй властиві риси елітарності та естетства. Такий образ жінки з'являється чи не в кожній поезії і є домінантним для усієї її творчості.

Лірична героїня-жінка Лесі Українки та Ліни Костенко – людина великої пристрасті, багатого духовного життя, тому й не задовольняється особистим щастям, а намагається ощасливити інших. Вона протестує проти ситого міщанства і примітивного існування, повстає проти

патріархального закону.

Висуваючи свою концепцію особистості жінки, письменниці не уникають мотиву опозиції Добро – Зло. У душі їхніх ліричних героїнь співвіднесені протилежні начала – добро і зло (Ставицька, 1990: 25]. Свого часу російський мислитель Л.Толстой писав: «Одна з найбільших помилок у судженнях про людину в тому, що ми називаємо людину розумною або дурною, доброю або злою, сильною або слабкою, а людина є все – всі можливості, є плинна речовина» (Толстой, 1953: 185). У поезіях Лесі Українки та Ліни Костенко дещо зміщено традиційне бачення образу ангела: домінуючими в його характеристиці є не праведність, досконаліть, а покірність, без'язикість, безборонність; демонічне начало асоціюється з пошуком і бунтарством.

Висновки. Отже, у поезії Лесі Українки та Ліни Костенко наявний тип активної жінки сильної волі, яка прагне самостійно долати перешкоди і змінювати дійсність. У творах Лесі Українки переважно презентується ідеальна жінка, а у поезіях Ліни Костенко – реальна, інтереси якої зумовлені життям. Вона виступає носієм традиційних моральних цінностей, що зумовлюють сутність жіночої ідентичності – прагнення кохати, бути вірною. Для поетичної творчості Лесі Українки та Ліни Костенко домінантним є образ жінки не пасивно замилуваної, а енергійної, діяльної і рішучої, яка виявляє всебічний інтерес до інтелектуального пізнання та творчості. На противагу традиційним жіночим образам українського письменства, жінка у поезії Лесі Українки та Ліни Костенко прагне реалізувати себе як особистість.

Перспективи подальших розвідок. Основні положення цієї статті не виключають подальших продуктивних досліджень концепції героя в поетичному доробку Лесі Українки та Ліни Костенко та внеску вітчизняних та зарубіжних дослідників у загальний розвиток цієї проблеми.

Література

1. Барабаш С. Ліна Костенко: філософія поетичного живопису. Кіровоград, 2003. 96 с.
2. Бахтин М. Автор и герой в эстетической деятельности. Бахтин М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1979. С. 145–223.
3. Божик Є. Філософія осягнення світу. Про лірику Ліни Костенко. Дзвін. 2009. № 4. С. 142–148.
4. Гордасевич Г. «Під галактик очима карими» [Ліна Костенко]. Силуети поетес: Портрети. Київ: Радянський письменник, 1989. С. 108–143.
5. Іванишин П. Національний спосіб розуміння в поезії Т.Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко: Монографія. Київ: Академвидав, 2008. 392 с.
6. Ковалевський О. Ліна Костенко. Філософія бунту – «філософія серця». Київ: Прапор, 2001. 175 с.

7. Костенко Л. Сад нетанучих скульптур. Київ: Радянський письменник, 1987. 208 с.
8. Никанорова О. «Душа не створить бутафорський плід...» (Лірика Ліни Костенко). Никанорова О. Поезії одвічна висота: Літературно-критичні статті. Київ: Рад. письменник, 1986. С. 84–94.
9. Ставицька Л. Серцем вистраждане слово (про мову поезій Ліни Костенко). Мовознавство. 1990. № 6. С. 23–29.
10. Толстой Л. Полное собрание сочинений В 90 т. Москва: ГИХЛ, 1953. Т. 53. 563 с.
11. Українка Леся. Лірика. Драми. Київ: Дніпро, 1986. 415 с.

References

(Транслітерація)

1. Barabash S. Lina Kostenko: filosofiya poety`chnogo zhy`vopy`su. Kirovograd, 2003. 96 s. [in Ukrainian].
2. Bahtin M. Avtor i geroj v jesteticheskoj dejatel'nosti. Bahtin M. Jestetika slovesnogo tvorchestva. Moskva: Iskusstvo, 1979. S. 145–223. [in Russian].
3. Bozhy`k Ye. Filosofiya osyagnennya svitu. Pro liry`ku Liny` Kostenko. Dzvin. 2009. № 4. S. 142–148 [in Ukrainian].
4. Gordasevy`ch G. «Pid galakty`k ochy`ma kary`my`» [Lina Kostenko]. Sy`luety` poetes: Portrety`. Ky`yiv: Radyans`ky`j py`s`menny`k, 1989. S. 108–143 [in Ukrainian].
5. Ivany`shy`n P. Nacional`ny`j sposib rozuminnya v poeziyi T.Shevchenka, Ye.Malanyuka, L.Kostenko: Monografiya. Ky`yiv: Akademvy`dav, 2008. 392 s [in Ukrainian].
6. Kovalevs`ky`j O. Lina Kostenko. Filosofiya buntu – «filosofiya sercya». Ky`yiv: Prapor, 2001. 175 s [in Ukrainian].
7. Kostenko L. Sad netanuchy`x skul`ptur. Ky`yiv: Radyans`ky`j py`s`menny`k, 1987. 208 s. [in Ukrainian].
8. Ny`kanorova O. «Dusha ne stvory`t` butafors`ky`j plid...» (Liry`ka Liny` Kostenko).Ny`kanorova O. Poeziyi odvichna vy`sota: Literaturno-kry`ty`chni statti. Ky`yiv: Rad. py`s`menny`k, 1986. S. 84–94 [in Ukrainian].
9. Stavy`cz`ka L. Sercem vy`strazhdane slovo (pro movu poezij Liny` Kostenko). Movoznavstvo. 1990. # 6. S. 23–29 [in Ukrainian].
10. Tolstoj L. Polnoe sobranie sochinenij V 90 t. Moskva: GIHL, 1953. T. 53. 563 s.
11. Ukrayinka Lesya. Liry`ka. Dramy`. Ky`yiv: Dnipro, 1986. 415 s. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ. *У статті розглядається концепція героя в поетичному доробку Лесі Українки та Ліни Костенко. Звертається увага*

на те, що концепція героя в поезії Лесі Українки, Ліни Костенко найвиразніше виражена в образі жінки та розвитку теми її призначення, її місця у світі. Зображуючи її, поетеси акцентують на таких її рисах, як рішучість, незламність духу, а також ніжність, ласкавість, вміння розрадити і втішити. Для поетичної творчості Лесі Українки та Ліни Костенко домінантним є образ жінки не пасивно замилуваної, а енергійної, діяльної і рішучої, яка виявляє всебічний інтерес до інтелектуального пізнання та творчості. На противагу традиційним жіночим образам українського письменства, жінка у поезії Лесі Українки та Ліни Костенко прагне реалізувати себе як особистість.

***Ключові слова**: концепція, герой, поезія, творчість, жінка, образ, особистість, дійсність, Леся Українка, Ліна Костенко.*

***Козубенко Леонид. Концепция героя в поэтическом творчестве Леси уУкраинки и Лины Костенко.** В статье рассматривается концепция героя в поэтическом творчестве Леси Украинки и Лины Костенко. Обращается внимание на то, что концепция героя в поэзии Леси Украинки и Лины Костенко отчетливо выражена в образе женщины и развитии темы ее назначения, ее места в мире. Изображая ее, поэтессы ставят акцент на таких ее чертах, как решительность, сила духа, а также нежность, ласковость, умение утешить. Для поэтического творчества Леси Украинки и Лины Костенко доминантным является образ не пассивно замечтавшейся женщины, а энергичной, деятельной и решительной, которая проявляет всесторонний интерес к интеллектуальному познанию и творчеству. В противоположность традиционным женским образам украинской литературы, женщина в поэзии Леси Украинки и Лины Костенко стремится реализовать себя как личность.*

***Ключевые слова**: концепция, герой, поэзия, творчество, женщина, образ, личность, действительность, Леся Украинка, Лина Костенко.*

Doi: 10.31470/2309-15-17-2021-1-41-50 УДК 821.161.2-6.09 (092)

The role of literary and aesthetic views in the epistolary of Lesia Ukrainka

Роль літературно-естетичних поглядів в епістолярії Лесі Українки

Mazokha Halyna
Doctor in Philology,
Professor

Мазоха Галина
доктор філологічних наук,
професор

E-mail: halyna.mazokha@gmail.com
orcid: 0000-0002-6803-3306

Pereiaslav-Khmelnytsky
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University
30, Sukhomlynskyi Str.,
Pereiaslav, Kyiv Reg.,
Ukraine, 08401

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав, Київська обл.,
Україна, 08401

Original manuscript received: January 23, 2021
Revised manuscript accepted: January 25, 2021

ABSTRACT. *Lesia Ukrainka's private correspondence on the basis of factual material is analyzed in the article. Scientific approaches to the writer's epistolary are studied and synthesized. It has been proved that the increase in the share of the literary and critical element in the poetess' correspondence is due to the adverse conditions for the functioning of literature and criticism in a society that is characterized by the lack of special periodicals and has some severe censorship restrictions. Thus, this phenomenon does not occur by chance, it is associated with the dominance of «grayness and adaptation» of the press of that time, but instead in the letters one can observe the exchange of ideas, spiritual culture, cognitive thirst and encyclopedism, which could not only be suppressed, but peculiarly stimulated by the adverse conditions. Lesia Ukrainka's letters are analyzed in the form of expressing evaluative judgments about the literature of that time. It is emphasized that the critical assessments of any phenomenon expressed in the poetess private correspondence attract attention both as peculiar, sometimes unexpected interpretations of these phenomena, and as a special form of self-expression, and as an attempt to interpret one's own work, one's aesthetic tastes and preferences, indirectly through the works of other authors. It has been established that Lesia Ukrainka realizes herself as a critic with well-developed aesthetic taste and professional skills.*

According to the analysis of Lesia Ukrainka's private correspondence, epistolary literary criticism was in the constant development, absorbing all the best that was already inherent in the very nature of this genre and accumulated in the related fields. At the same time, the writer's epistolary literary critique, which combined poetic flair with the talent of a critic and an analyst, developed in an ascending line – from the simple to more complex in content, form and aesthetic load of thoughts.

Key words: *epistolary, literary, aesthetic, correspondence, criticism, letters, Lesia Ukrainka.*

Вступ. На сучасному етапі розвитку літературознавства, завдання й форми літературно-художньої критики та її суспільна ефективність викликають усе більшу зацікавленість дослідників, причому, поряд із професійною все частіше аналізується й письменницька критика, висловлена в листах майстрів художнього слова. Контекст приватного листа всіляко сприяє розкутості вислову літературно-критичної оцінки. Через те, до аналізу все частіше залучаються не лише спеціальні критичні статті, дослідження, але й фрагменти художніх творів, щоденники й листи, в яких йдеться про різні проблеми в літературі. Водночас нетрадиційні форми письменницької критики не лише вміщують оцінку, аналіз та інтерпретацію творів, але й впливають (хай не завжди безпосередньо) на формування громадської думки та на розвиток літературного процесу. Адже критичне судження, як відомо, має подвійну природу: це *«оцінка для себе, що виражає власне задоволення чи розчарування, і оцінка, звернена до майстра слова, або до інших реципієнтів»* (Вознюк, 1983: 53).

Своєю універсальною поетичною, драматичною та прозовою творчістю Леся Українка, без сумніву, вивела українську літературу на широкі терени світового письменства. Багатство її літературної спадщини було й залишається *«вічним даром, новою стадією розвитку, історичним моментом в нашім культурнім і національнім поступі»* (Грушевський, 1913:11). А якщо до цього всього ще долучити і її спадщину, як літературного критика та приватні кореспонденції, то тут уже йтиметься про *«рідкісний феномен культурно-національного розквіту в одній особі – тілесно немічної, зате могутньої духом володарки дум українського народу»* (Кухар, 2000: 249).

Фахово виважене, наукове потрактування приватних кореспонденцій Лесі Українки демонструють праці В.Агеєвої, Є.Барана, Л.Вашків, А.Гайди, М.Левчук, Л.Мірошниченко, Л.Оляндер, В.Святовця та інших відомих науковців. Плідні пошуки дослідників сприяли вичерпному, неупередженому підходу до розгляду останніх. Однак ще більш поглиблене вивчення листів Лесі Українки на предмет виявлення в її приватних кореспонденціях поглядів на розвиток української літератури та проблеми літературної творчості, сприятиме відтворенню

цілісної картини розвитку історичного процесу загалом й розвитку письменницької критики зокрема.

Мета статті – на основі розлогого фактичного матеріалу дослідити модуси осмислення категорії «творчість» в приватних кореспонденціях поетеси.

Матеріал і методи досліджень. Методи дослідження: біографічний (узагальнення життєвого й творчого шляху письменниці), рецептивної естетики (дослідження особливостей епістолярію Лесі Українки). Матеріалом для дослідження слугують приватні кореспонденції Лесі Українки до різних адресатів.

Результати та їх обговорення. Розглядаючи кореспонденції письменників крізь призму особливостей їхньої критичної діяльності, літературознавці диференціюють листи як жанр літературної критики і приватні листи зі вміщеною у них літературною критикою. На наш погляд, критичні оцінки письменниками того чи іншого явища в художній літературі привертають увагу і як своєрідні, іноді цілком несподівані, тлумачення цих явищ, і як особлива форма самовираження, і як спроба опосередковано через творчість інших авторів тлумачити власну творчість, свої естетичні смаки та уподобання

Специфіка епістолярної літературної критики визначається, насамперед, природою художнього бачення й мислення, якими володіє адресант. Мислення професійного критика передбачає аналіз літературних явищ та їх всебічне потрактування, а майстер художнього слова переважно охоплює емоційно-смислове ядро твору, не розчленовуючи його «критичним скальпелем» аналізу. Епістолярна рецензія відзначається цілісністю й у ній переважає безпосередньо-інтуїтивне начало. Власне воно допомагає талановитому адресантові, який спирається на власний творчий досвід, ніби скоротити етап аналітичної роботи думки в процесі аналізу й оцінки ним письменницького витвору.

Письменницька епістолярна критика, висловлена в листах, часто замість логічно-понятійних категорій використовує асоціативні, образно-метафоричні засоби, які сприяють своєрідному редукуванню думки. Стилістика останньої тяжіє до художнього мовлення, яке допомагає адресантові відтворити мальовничу картину індивідуальної рецепції літератури, або цілісний образ твору, що розглядається.

У цьому сенсі епістолярна спадщина Лесі Українки відіграє важливу роль, виступаючи як взірець жанру, і як захоплююча правдивою безпосередністю оповідь про неповторний час ще нібито недавньої історії, яка на наших очах міфологізується, стає лише «версією» того, чим насправді був. Крім того приватні кореспонденції поетеси стали важливою складовою в дешифруванні її розмаїтої духовної діяльності. Вільне від російської цензури, листування письменниці має особливу цінність у виявленні її справжнього світогляду, суто національного,

непофальшованого радянською методологією. Написані в різні періоди життя, кореспонденції поетеси стають інтегральною базою для об'єктивного аналізу еволюції естетичних уподобань письменниці, оцінки соціально-історичної екзистенції суспільства, особливо в часи складних політичних колізій.

Епістолярне контактування Лесі Українки припадає на помежів'я XIX-XX століть – період, коли спостерігається піднесення епістолярної культури. У зв'язку з підцензурною пресою листування в той час відігравало важливу комунікативну роль, сприяючи духовному зближенню багатьох письменників та поширенню серед них прогресивних ідей. У вільному від цензурного нагляду листі можна було розповісти своєму кореспондентові такі відомості, такі думки, котрі не могли потрапити до легальної преси і лист перетворювався в документ, який зацікавлював не лише самого адресата, а й більш широке коло читачів.

У житті та творчості Лесі Українки важко переоцінити роль і місце листовних зносин. Адже для письменниці, яка в силу певних обставин не мала змоги безпосередньо спілкуватися з багатьма своїми визначними сучасниками, епістолярне контактування стало життєво-важливою формою її творчого зв'язку з ними, давало змогу висловлювати свої думки про наболілі питання літературного життя.

Листи письменниці не призначалися для друку. Однак вони суттєво впливали на літературне життя доби. Останні також слугували певним чином і для неї самої полем новаторських літературних експериментів. Серед найактивніших дописувачів Лесі Українки – О.Кобилянська, І.Франко, М.Драгоманов, О.Маковей, М.Павлик, А.Кримський та інші майстри слова.

Отже, аналіз приватного листування Лесі Українки дає змогу глибше й багатогранніше висвітлити складне поетичне мислення самої мисткині, яка настільки випередила свій час, що навіть найближчі її соратники по перу не до кінця його сприймали. Формуючись у родинному колі з широкими мистецькими, політичними і науковими зацікавленнями (Олена Пчілка, М.Драгоманов, М.Старицький, М.Лисенко), Леся Українка мала змогу всебічно формуватися як митець, як людина різносторонніх поглядів. А єдність її естетичних і моральних принципів зумовило й усвідомлення нею завдань і функцій мистецтва та характер критики. Це – розуміння єдності краси, добра і соціальної справедливості, що лежить в основі творчого методу письменниці. У кореспонденціях поетеси наявні загальні питання, що стосуються естетики й літературної творчості, світове мистецтво, сучасна поезія та оцінка власних творів.

Своє ставлення до критики Леся Українка висловила в листі до О.Маковея: *«Ви мені радите не вірити критикам, але я таки часто їм вірю (хоч і не всім і не у всьому), і то мені приносить багато користі. Я надзвичайно привчила себе вислухувати різні критичні відозви і знаю, як багато значить, коли хто впору пробере добре за недотепний твір.*

Холодна вода часом дуже корисна буває, хоч і не дуже приємна. Зате, коли хочете знати, я сама в ролі критика буваю досить сувора – мої товариші се добре знають – і не жалую ні брата, ні друга. Що то буде, як Ви мені колись попадете в руки?.. Либонь, Ви такого звороту не сподівались? От видайте книжку на пробу, то побачите, може ж з мене і не злий критик» (Українка Леся, 1978: 169-170).

Літературно-критичні судження Лесі Українки, висловлені в листах, спрямовані майже виключно на ті постаті та ідеї, які хвилювали її як письменницю, стимулювали її уяву як митця, викликали в неї захоплення або спротив, але при цьому не були підпорядковані якійсь певній системі, а навпаки, самі утворювали систему постійних, глибоко особистісних уподобань. Наприклад, у листах поетеси до А.Кримського ідентифікується її особливе ставлення до слова. Відповідаючи на запитання останнього, що буде робити читач з його щойно написаною книгою, Леся Українка дає розлогу відповідь. Насамперед письменниця зізнається в тому, що вона читач-літератор, а *«се порода «ненормальна», позбавлена спасенної «безпосередності», отруєна професіональною хворобою аналізу і треба хіба надзвичайно гармонічного твору, щоб захопив такого читача і не дав ходу його тисячогранному аналізу»* (Українка Леся, 1979: 139). Далі вона переходить до безпосереднього аналізу твору. *«Ваш твір до гармонічних не належить (така моя щира думка), отже, я не можу ніяк згармоніювати свої враження (вживаю pluralis навмисне і свідомо) від нього, тому й буду викладати їх сепаратно, зоставляючи, звісно, за Вами право не читати сього викладу, коли не бачите собі з того «ні користі, ні втіхи»* (Українка Леся, 1979: 139). Таким чином, Леся Українка, не оминаючи жодного структурного компоненту твору, вказує своєму дописувачу на те, що, починаючи вже із передмови, він цілком недоречно розпочинає свою розповідь із виправдовувань, що це – не біографія. *«І Ви, і Франко (передмова до «Зів'ялого листя») робите кепські прецеденти всім нам, писателям – суб'єктивістам, неначе ми обов'язані здавати справу «кому нам ведать надлежит»* (Українка Леся, 1979: 140).

Дослідниця скрупульозно фіксує й систематизує кожне з цікавих спостережень та узагальнень, що, у свою чергу, уможливило інтерпретацію нею досліджуваного матеріалу. При цьому вона так актуалізує закладену в листі інформацію, яка обов'язково спонукатиме до дискусії та до роздумів. У процесі аналізу Лесі Українці вдається уникнути номінативно-декларативного підходу, оскільки опрацювання твору в неї відбувається на рівні мислення. Такий підхід до викладення матеріалу – від ґрунтовного теоретичного екскурсу, до власних, концептуально виважених узагальнень щодо специфічних особливостей роману як на рівні змісту й форми, так і на рівні жанрових експериментувань, засвідчує не лише наукову ерудицію авторки епістолярної рецензії, а й також її уміння узагальнювати різнорідні ідеї та концепції.

Ще один досить важливий момент, якого торкається поетеса в листі – це її погляд на чоловіче й жіноче сприйняття твору. *«Певне, Ви скажете (або мовчки подумаєте), що в моїх «враженнях» є чимало спеціально жіночого. Не раз і мені пригадався, пишучи, Ваш дотеп на жінок: «ви маєте рацію, але мені здається інакше»; тільки ж се не таке дурне речення з боку жінки, як воно видається одразу. Бачите, мужеська «рація» в погляді на деякі справи дуже однобока, тому ми доповнюємо її своєю «рацією», може теж однобокою, але тільки з них обох може вийти щось ціле і справедливе (ми тільки не звикли одважно казати: «я маю рацію», а кажемо несміливо: «мені здається», mais c'est une facon de parler). От, наприклад, в погляді на Амалію і Зою Ви з Вашими героями una pars, а я і ті жінки – altera pars. Отже, не забувайте відомого юридичного правила»* (Українка Леся, 1979:140).

Отже, лист засвідчує особливості епістолярної літературної критики Лесі Українки. Насамперед, це яскраво виражена індивідуальність автора, образність та широкий жанровий діапазон, глибинне проникнення в суть мистецького явища. Виклад думок відзначається незаангажованістю суджень і оригінальністю у потрактуванні. Водночас у критичних міркуваннях, висловлених у листі, рельєфно відображаються особливості творчої манери й самої мисткині. Леся Українка не просто аналізує чужий текст, але й сама виступає як особистість, зі своїм розумінням явищ життя, зі своїм зверненням до адресата. При цьому суттєву роль тут відіграє висловлена нею точка зору і на ситуацію, і на адресата. У листі простежується постійне зіставлення вчинків, поглядів, прагнень і почуттів обох дописувачів. Усе це реалізується в безпосередньому зверненні, у монологічній формі мовлення.

Підтвердженням слугує один із наступних листів до А.Кримського, в якому Леся Українка спростовує твердження адресата про те, що вона нібито належить до його критиків-біографів, *«бо таке підозріння мене боляче вражає»*, зізнається вона (Українка Леся, 1979: 153). Але при цьому поетеса, ідентифікуючи атмосферу свободи від будь яких умовностей, відверто зазначає: *«А, щоб Ви раз назавжди розуміли мою «критику» (я не зрікаюсь її й надалі, коли позволите), я Вам от що скажу: я вважаю всю Вашу белетристику (і поезію), крім двох-трьох дрібничок, наскрізь суб'єктивною, але ні трошки не автобіографічною, а було б навіть краще, якби вона була автобіографічною, бо тоді суб'єктивність була б натуральнішою»* (Українка Леся, 1979: 153).

Висловлену думку Леся Українка аргументує тим, що А.Кримський, беручи для своїх творів чуже життя й чужі факти та навіть окремі деталі, намагається «підтасувати» їх під свою психологію. А це, на її переконання, провокує окремих критиків на створення цілої «автобіографії». *«Я з деталів не виводжу нічого, і суб'єктивність Вашу бачу не в їх, а в тих points de vue, які Ви переносите від себе на всякі нерідні Вам типи»* (Українка Леся, 1979: 153).

Леся Українка переконана, що ситуації, в які А.Кримський ставить своїх героїв, він сам ніколи не зміг би потрапити, *«се моє щире переконання»,* запевняє вона (Українка Леся, 1979: 154). Але автор твору все ж таки намагається зробити так, щоб його персонажі думали й почували себе *«по Вашому, а не по-своєму».* Це викликало справжнє подивування у письменниці, тому вона цілком резонно резюмує: *«От через що, може, я несвідомо вимагала в своїй критиці одповіді од Вас за поводіння того чоловіка, що одержав од Вас кращу частину душі, а невідомо від кого набрався некультурних психічних звичок і всяких там «культурних пережитків», негідних людини, що відбила собі Вашу суб'єктивну психологію»* (Українка Леся, 1979: 154).

Як видно із наведених листів, оцінки, висловлені в них, цінні не лише за своїм змістом, а ще й тим, що, не ставши широко оприлюдненим фактом літературної критики, вони все ж таки мали неабиякий вплив на адресата. Не менш важливу роль у такому листуванні відігравав й «особистий» момент, а саме – прагнення поговорити тет-а-тет, безпосередньо вплинути на думки й почуття свого дописувача. Означена кореспонденція була певним своєрідним продовженням тих усних розмов, під час яких Леся Українка з притаманною для нею прямотою і невимушеністю висловлювала власні погляди й судження.

Підтвердження цьому ми знаходимо і в листі до І.Франка, датованому 1903 роком, в якому Леся Українка ділиться особистими враженнями від прочитаних віршів Івана Яковича. Насамперед вона щиро зізнається в тому що її також аж надто хвилювало питання, чи варто ділитися з усіма тим, що так бентежить і вражає особисто самого митця, тобто його почуттями. І доходить висновку, що треба, бо це, значить *«щирі, інтенсивні почуття, або гарячі, або до болю холодні, але не літні»* (Українка Леся, 1979: 13). І далі: *«Я скажу просто: далеко не кожний Ваш вірш одізвався так мені десь аж в глибині серця, як оці картки «Із дневника». Я не знаю, що воно було з Вами в ту страшну дату, якою позначені вірші, тільки тямлю, бо чую виразно, що вона була страшна, і я розумію Ваші вірші широко – може, занадто широко, скажете Ви, але пам'ятайте, що я шукаю завжди у творах поета не автобіографії (надто коли він не хоче мені її дати), а чогось, що не його одного обходило б. І я, здається мені, знайшла се раптом, не шукаючи*» (Українка Леся, 1979: 13).

Цитований лист дає можливість збагнути письменницьку позицію Лесі Українки. Водночас маємо підстави стверджувати, що митець – це не тільки досвід, це ще й добре розвинута інтуїція, можливо не завжди до кінця усвідомлене , але якесь своєрідне непомильне передчуття. Епістолярний діалог свідчить про єднання двох поетичних душ, про проникнення мисткині в суть тих процесів, які характеризують лірику І.Франка. А такий діалог можливий лише за умови, коли кожен із його учасників із повагою ставиться до іншого, убачаючи в ньому не тільки рівноправного партнера, але й друга.

Свій лист Леся Україна називає «відгуком», але одразу ж й застерігає, що *«не дивуйтесь, коли в ньому бракуватиме об'єктивності, бо я не стільки думаю, скільки почуваю те, що маю сказати»* (Українка Леся,1979: 13). Але зрозуміло, що з її знаннями й розумінням європейської літератури, вона була цілком спроможна оцінювати не лише характер літературного розвитку й популяризувати на українському грунті ті здобутки й традиції, що вже виправдали себе за межами України, а й репрезентувати їх це через творчість інших майстрів слова, у даному випадку – І.Франка.

На особливу увагу заслуговують кореспонденції Лесі Українки, в яких порушується питання про творчість О.Кобилянської. В одному з листів до М.Павлика поетеса зізнається, що *«я вже давно слідкую за її літературним поступом…Її писання не дилетантство, а справжня література»* (Українка Леся, 1978: 104). Леся Українка, на відміну від інших критиків творчості буковинської письменниці, поставилася позитивно до того, що остання прийшла в українську літературу *«через німецьку школу, а не через галицько-польську, як більшість галичан, бо та школа галицько-польська, властиве, не школа»* (Українка Леся, 1978: 111). Поетеса була переконана в тому, що власне знайомство з німецькою, нехай і сентиментально-романтичною літературою, відкрило молодій і вразливій письменниці неповторний світ світової культури, нових ідей, повних молодечої фантазії. І тому Леся Українка висловила думку, що *«найкращий спосіб втримати Кобилянську при нашій літературі назавжди – се не дорікати їй щодня німеччиною, не називати чужою екзотичною квіткою, а признати за нею те почесне місце в нашій літературі, на яке вона цілком заслуговує»* (Українка Леся,1978: 126). Згодом, у своїй статті «Писателі-русини на Буковині» Леся Українка відзначить, що: *«Справді, ідейний та естетичний розвиток у д. Кобилянської далеко вищий, ніж у тих австро-руських письмовців, що розвивались тільки під впливом рідної та польської літератури»* (Українка Леся, 1977: 277). І для прикладу, пропонує порівняти писання патріотів-белетристів, які пишуть для патріотів-читачів із будь-яким навіть найменш вдалим оповіданням О.Кобилянської.

Ознайомившись на прохання М.Павлика з оповіданням О.Кобилянської «Лореляй», Леся Українка відзначила, що твір їй сподобався. *«Щось є у ній свіже, молоде та оригінальне, в сій повісті я бачу правдивий літературний талант, а не дилетантизм літерацький, що вже так обрид мені в нашій літературі»* (Українка Леся, 1978: 81). Далі у листі поетеса висловила думку, що повість написано *«немов двома стилями разом: дуже романтичним і чисто натуралістичним»* (Українка Леся, 1978: 81). Саму письменницю Леся Українка зараховує до нової школи неоромантичної, зауваживши однак при цьому, що *«її неоромантичний стиль не дійшов ще такої гармонії ідеалу з життєвою правдою, як то єсть у деяких новітніх французьких письмовців. Часом у*

неї тенденція надто виступає червоною ниткою і разить очі, мов дисгармонія барв» (Українка Леся, 1978: 81).

Естетику Лесі Українки можна зрозуміти тільки на тлі загального розвитку європейської думки порубіжжя сторіч. Погляди її як критика на різні аспекти творчості майстрів слова відзначаються конструктивним поступовим характером і об'єктивністю. Сама поетеса упродовж свого творчого життя також перебувала у постійних мистецьких пошуках, що були зумовлені, насамперед, її прагненням не повторюватись, прагненням до художнього моделювання нових граней буття, відтворення останніх все у нових і нових ракурсах.

Висновки. Отже, листи Лесі Українки до різних осіб стали реалізацією її літературно-естетичних поглядів. Епістолярна критика письменниці відзначається неортодоксальною, оригінальною думкою та водночас незалежністю у її висловленні. У своїх листах, даючи позитивні відгуки на творчість окремих авторів, або викриваючи певні недоліки, письменниця завжди дуже витримана і вміє розмежовувати всі «світла» і «тіні» у їхніх творах.

Література

1. Вознюк Г.Л. Майстерність письменницької критики. Рад. літературознавство. №7. С. 52-64.
2. Грушевський Михайло. Пам'яті Лесі Українки. ЛНВ. жовтень-грудень. 1913. С. 11-14.
3. Кухар В.Роман. До джерел драматургії Лесі Українки: монографія. Вікторія-Ніжин, 2000. 268с.
4. Українка Леся. Зібрання творів у 12 т. Т. 8. Київ, 1977. 314 с.
5. Українка Леся. Зібрання творів у 12 т. Т. 10. Київ, 1978. 542 с.
6. Українка Леся. Зібрання творів у 12 т. Т. 11. Київ, 1978. 478 с.
7. Українка Леся. Зібрання творів у 12 т. Т. 12. Київ, 1979. 694 с.

References

(Транслітерація)

1. Vozniuk H. L. Maisternist pysmennytskoi krytyky. Rad. literaturoznavstvo. №7. S.52-64. [in Ukrainian].
2. Hrushevskyi Mykhailo. Pam'iati Lesi Ukrainky. LNV. zhovten-hruden.1913. S.11-14. [in Ukrainian].
3. Kukhar V. Roman. Do dzherel dramaturhii Lesi Ukrainky: monohrafiia. Viktoriia-Nizhyn, 2000. 268 s. [in Ukrainian].
4. Ukrainka Lesia. Zibrannia tvoriv u 12 t. T.8. Kyiv, 1977. 314 s. [in Ukrainian].
5. Ukrainka Lesia. Zibrannia tvoriv u 12t. T.10. Kyiv, 1978. 542 s. [in Ukrainian].
6. Ukrainka Lesia. Zibrannia tvoriv u 12t. T.11. Kyiv, 1978. 478 s. [in Ukrainian].
7. Ukrainka Lesia. Zibrannia tvoriv u 12t. T.12. Kyiv, 1979. 694s. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ. *У статті на основі фактичного матеріалу проаналізовано приватне листування Лесі Українки. Досліджено й синтезовано наукові підходи до епістолярію письменниці, доведено, що збільшення питомої ваги власне літературно-критичного елементу в кореспонденціях поетеси зумовлено несприятливими умовами для функціонування літератури та критики в суспільстві, в якому бракує спеціальної періодики та існують суворі цензурні обмеження. Проаналізовано листи Лесі Українки за формою вислову в них оцінних суджень щодо тогочасної літератури.*

Ключові слова*: епістолярій, приватний лист, кореспонденція, адресант, адресат, Леся Українка.*

Мазоха Галина. Роль литературно-критических взглядов в эпистолярии Леси Украинки. *В статье на основании фактического материала проанализировано частную переписку Леси Украинки. Исследовано и синтезировано научные подходы к эпистолярию писательницы, доказано, что увеличение удельного веса именно литературно-критического элемента в корреспонденциях поэтессы, обусловлено неблагополучными условиями для функционирования литературы и критики в обществе, в котором не хватает специальной периодики и существуют суровые цензурные ограничения. Проанализировано письма Леси Украинки за формой высказывания у них оценочных суждений, касающихся литературы того времени.*

Ключевые слова: *эпистолярий, частное письмо, корреспонденция, адресант, адресат, Леся Украинка.*

Doi: 10.31470/2309-15-17-2021-1-51-59 УДК 821.111 (73) – 31

Educational activities and pedagogical views of Lesia Ukrainka

Освітня діяльність та педагогічні погляди Лесі Українки

Panhelova Mariia
Ph.D. in Philology,
Associate Professor

Пангелова Марія
кандидат філологічних наук,
доцент

E-mail: pangelova1985@gmail.com
orcid: 0000-0002-2240-7122

Pereiaslav-Khmelnytsky
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University
30, Sukhomlynskyi Str.,
Pereiaslav, Kyiv Reg.,
Ukraine, 08401

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав, Київська обл.,
Україна, 08401

Original manuscript received: January 25, 2021
Revised manuscript accepted: January 27, 2021

Relevance of the research topic. One of the features of the modern stage of development pedagogical science, in particular methods of studying literature, is to increase the role of historical and pedagogical research. The real revival of the Ukrainian nation, the development of Ukrainian schooling is impossible without the full spiritual presence of those who have made a significant contribution to the national and universal culture, in national pedagogy. A bright page in the history of Ukrainian pedagogy is the educational activity and pedagogical views of the legendary poetess Lesia Ukrainka. All her creative heritage convincingly testifies to the writer's involvement in the development of national pedagogical thought, although the least researched in the life and work of Lesya Ukrainka are her views for education and upbringing.

Formulation of the problem. The pedagogical views of the outstanding poetess were formed in the process of her educational activity, which is conditionally possible divided into three areas: tutoring, educational and methodical. Consider them in more detail.

Material and methods of research. As you know, Lesia Ukrainka received her primary education at home, and this education, clearly in the humanities, undoubtedly influenced further learning alone, though under the skilful guidance of mother Olena Pchilka and uncle Mykhailo Drahomanov. Extraordinary erudition, natural pedagogical abilities and careful analysis of

the work of the schools of that time and methods of home education and upbringing were given the poet's ability to work effectively for a long time in field of education. To work in every direction of education Lesia Ukrainka's activity was approached very responsibly. This was usually preceded by careful study school practice, consultations with teachers. The condition of the primary school is described in detail by Lesia Ukrainka in the essay "School" (1895), where the writer criticizes the impoverished content of the original education, when it was considered sufficient if children learned to read and write. Poet's views on the content of education and upbringing, the main methodological requirements for working with children, the professional qualities of the teacher were formed and were specified during her long-term creative friendship with the national teacher A. Makarova and friendship with the teacher M. Bykovska, Georgian teachers Sh. Chitadze and S. Hundadze (Асатіані, 1954: 315-322).

Results and discussion. Lesia Ukrainka begins her pedagogical practice with education and training of younger relatives and cousins, sisters and brothers. Sister Isidora recalls: "Lesia always found time to pay attention to us, her younger sisters and brother. I have, for example, the first she was a teacher of music as well as French. I still remember that science under Lesia's guidance with gratitude, so she skillfully conducted it, so gentle, cheerful, often even cheerful, so patient was put when I couldn't do something right away, although it required great vigilance until it was reached good consequences" (Косач-Борисова, 1991: 8). Sister Oksana Lesia to tought to play the piano, early figuring out her musical talent. Significant attention is paid to Olga's sister preparation for gymnasium: «I would ask the uncle that he advised what textbooks on geography for Olesia, and that something I do not know any good. "Lectures historiques" ("Historical readings" (French) – MP) we received, I am very thank you uncle for this book, it has just come to us right now" (Леся Українка, 1978: 146). Lesia was engaged in education of their cousins Anton and Pavlo Szymanowski (sons of Olexandra Antonovna Kosach-Szymanowska): "We now have Aunt Sasha living with two boys, and those guys study a little with me, preparing for the "agricultural school" (Леся Українка, 1978: 143). So with relatives relations, in domestic practice the pedagogical inclinations and abilities of the poetess are shown.

Later, during her stay in Egypt (1909-1910), Lesia Ukrainka taught Ukrainian high school teenagers Dmytro and Mykola Okhrimenko, who lived with her at the Continental Villa, for five months. Classes with them were divided into two parts: one fully corresponded to the gymnasium program, the other composed conversations, stories about the past, during which the mentor revealed convincingly and clearly to his students the ideas of works of art, the difference between sentimentalism and realism. In M. Okhrimenko's memoirs there are rare testimony about Lesia Ukrainka and her pet, which extremely accurately characterizes the style of relationships between student and teacher. Once Larysa Petrivna saw her student in a remote corner of the garden: with

tears in her eyes. He read a tragic episode in G. Beecher-Stow's book "Uncle Tom's Hut." The teacher's appearance was unexpected, and the boy, embarrassed, closed his face. Larysa Petrivna said: "Don't be ashamed, Kolia, although I fully understand your awkwardness and concern, because a man does not cry in the face. And it's not good when women, especially young girls, see it. But I am not so young – this is the first, and the second – I'm your teacher and a friend of your mother. But there is a third: I myself as a child cried over the plight of Tom and his friends, and I am pleased when people sympathize with these disadvantaged heroes of the novel" (Охріменко, 1971: 350). As you can see, Lesia Ukrainka was an older friend for her student, a sincere friend and adviser, and therefore more than a hundred more years ago used in communication with students elements of the pedagogy of cooperation, which are now presented as "innovations".

Having mastered the Arabic language, Lesia Ukrainka in Egypt taught literacy two Arab boys – Muhammad and Saeed. The historian Dmytro Yavornytsky saw her behind this work, who was fascinated by the successes, which the writer achieved by teaching them. "The Arab, – he writes, – were extremely beautiful, clever and cute: they easily mastered the knowledge that is so generously, with love our poet gave them" (Смаль, 1971: 41).

Lesia Ukrainka's educational activity was aimed primarily at the development of Ukrainian society, the rise of cultural and educational level of the people. The practical consequence of this activity was the compilation of collections "Children's games, songs and fairy tales of Kovel, Lutsk and Novograd-Volyn counties of Volyn province"(1903), "Folk melodies from voice of Lesia Ukrainka" (published by her husband K. Kvitka in 1917-1918), writing works for children (cycle poetry "In the children's circle", fairy tales). Addressing their own works for young readers, she is tactful and wise directs their attention to the awareness of such concepts, as good and evil, beautiful alien and distant and native land; emphasizes that the highest value among people are honesty, truthfulness, mercy, and so on. It is characteristic that in children's poems the poet considers nature as a source of knowledge, thinking. In poetry "Mom, it's winter ...", watching the winter bird, the child asks the mother a number of questions:

Mom, does every bird fly in a vortex for the winter? ..
... Why didn't she run away? Why is the frost waiting? ..
... Why does he sing? Wonderful!

Realizing that children's literature is crucial in the upbringing of the younger generation, Lesia Ukrainka actively worked on its enrichment, in particular, she often turned to the genre in her work fairy tales ("Trouble will teach", "The Tale of Okha-miracle worker" etc.). Responding to the proposal of S. Rusova to write a fairy tale on the theme of folk tales, the poetess wanted to know "For what age does Mr. Rusov want to publish a fairy tale, when for bigger, then "Egg-raytse" is suitable, and if for smaller –- then the topic of "Grandfather's daughter and grandmother's daughter" (Іванова, 1971: 53-54].

This is extremely indicative serious attitude of the poetess to children's writing works (taking into account the age characteristics of children). It is worth noting Lesia Ukrainka's awareness at the beginning of the last century it is quite obvious today that a high-quality children's book is a complex synthesis of the art of words and graphics, which, interacting, help the child to more easily and deeply comprehend the artistic image. She did not understand the illustration otherwise, as a supplement to the idea of the author. So, in her opinion, there should be close contact between a writer and an illustrator. In a letter to sister Olga poet writes: "Only I ask not to let print illustrations without showing me (this is an idea to illustrate the work based on a folk tale "Egg-raitse" – M.P.). It would be best if I could write myself off from the very beginning or consult with the illustrator in words, so that our work was as similar as possible and really complemented each other " (Леся Українка, 1955: 240). Lesia Ukrainka's appeal to the fairy tale genre, the writer's orientation to the people's worldview became an important step towards the national identity of her children's works/

The most striking educational activity of the writer was in her translation work. The first, Lesia Ukrainka's student translation attempts (made, of course, under close maternal supervision) – these are translations of Gogol's "Evenings on the Farm near Dykanka" made in 1884 together with her brother Mykhailo. The book includes "Preface by Panka Rudy", "Lost Letter" and "Enchanted Place". Later, the poet translated an excerpt from the poem into Ukrainian A. Mickiewicz's "Conrad Wallenrod" – "Willia, ours streams takes..."(1887), the third and five lines of the fourth song of Homer's" Odyssey "(1888). In 1888-1890 translated 92 poems included in the book "World writings. Heinrich Heine's book of songs. Translated by Lesia Ukrainka and Maksym Slavynsky. – Lviv, 1892» (Москаленко, 2006). Then the poet translates in her native language some works by V. Hugo, I. Turgenev, S. Nadson, D. Byron, W. Shakespeare, A. Negri, Dante, G. Hauptmann, M. Maeterlinck and others. Already this list of surnames of world-renowned artists of the artistic word testifies deeply Lesia Ukrainka's awareness of the best achievements of world literature, with which she tried to acquaint the Ukrainian people in order to elevate it cultural level. It should be noted that this knowledge of world literature enriches the subject creativity of the poetess. She leaves the borders very early usual for the then Ukrainian literature household topics. Yes, from a classic epic familiar to Lesia early childhood, she takes the images of Cassandra (dramatic poem "Cassandra"), Niobe, Sappho (poetry of the same name), Orpheus ("Orpheus' miracle"), Prometheus (in many poems). Based on the Serbian folk epic, Lesia Ukrainka creates the poem "Villa-sister". French medieval literature gives it a theme about love of Tristan and Isolde. Through Walter Scott ("Lord of the Isles") she refers to the history of feudal Scotland ("Robert Bruce, King of Scots").

Perfect knowledge of many foreign languages and a thorough knowledge of the history of world literature affected not only the original work

and translation of the writer, but also her literary critical articles ("Little Russian writers in Bukovina", "Notes on modern Polish literature", "Two directions in the latest Italian literature") and literary studies, in particular those that concerned the development of drama and performing arts ("The latest social drama", "European social drama in the late XIX century."). Synthesizing national literature, culture with European, Lesia Ukrainka encourages her contemporaries to do the same. Thus, in one of her letters to O. Kobylianska, she remarks: "Galician criticism reproaches you with German, and I I think that in Germany was your salvation: it gave You get to know world literature, it brought you to a wide world of ideas and things; heard in the Galician scriptures nooks and crannies – you have a mountain top, wide horizon" (Леся Українка, 1966: 127).

Quite interesting, largely valid today, some methodical recommendations of the poetess. In the textbook "Ancient history of oriental peoples", over which Lesia Ukrainka has been working for over 20 years, the issue of ensuring children's cognitive interest in books has been solved in an original and unexpected way for a non-specialist. She achieved this with a successful combination of systematized factual material with original textbook texts. The very title of the textbook indicates the author's conceptual approach to the coverage of the historical process: it teaches the history of nations, not states. Thus Lesia Ukrainka acts as a national cultural figure of the Ukrainian people, whose statehood was not allowed to establish and develop neighboring empires, under whose rule all Ukrainian lands came. Appealing to the national self-consciousness of Ukrainians, the author tried to establish the idea of historical immortality of the people. Serving training material, Lesia Ukrainka always talks to the reader, explains to him the thoughts expressed in the textbook, tries to cover the most intelligible historical facts and processes. Such explanations, considerations and evaluations arouse the reader's opinion, encourage him to make comparisons and conclusions, help to understand the logic stories. An important place in the textbook is the analysis of sources. No historical fact or phenomenon Lesia Ukrainka does not mention without an exact reference to the source that encourages the education of a young reader of the same scientific principledness. Among the important sources of knowledge history of the people the author calls the language and all kinds of verbal creativity: "The temperament, thoughts and worldview of the people are most evident in their faith and language, because they reflect everything what people think about nature and about themselves " (Леся Українка, 1918: 17). The poetess used it as widely as possible in the textbook records of religious artistic and poetic folk works, especially the Bible, about which she wrote: "Everyone, who is interested in the history of human culture and faith, must carefully re-read biblical legends" (Леся Українка, 1955: 215). It is important that the writer constantly directs her thoughts the reader to compare the past with the life of his people: "How could it happen that the Egyptian people were harnessed to the yoke," she asks, and immediately answers, at

least as we have in Ukraine... This story was the same everywhere... Sudden way often caused an uprising, and the slower was more profitable, because the harnessed people so far noticed that he was in captivity, was already so subdued and confused that another time he did not dare to fight..." (Леся Українка, 1918: 161).

Note that not all of today's requirements for the textbook are met here. In particular, it does not have a methodological apparatus (questions and tasks for students, etc.), conclusions to each part and section, but in the sequence of implementation of important didactic principles (scientific, systematic, accessible, etc.) book stood at the level of contemporary pedagogical science.

In the process of teaching Ukrainian literature, Lesia Ukrainka's thoughts on the significance of the artist's biography for understanding her works. Thus, in a letter to O. Makovei, the poetess reflects: "Do you think it is always possible on the basis of biographies check whether the poem is written sincerely or not? I don't think so always. Because often a lyric poem depends on the mood, and how to check whether the author had a certain mood or not? " (Леся Українка, 1955: 49). And in a letter to I. Franko admits: "I always look for it in the works of a poet not an autobiography (especially when he doesn't want to give it to me), and something that would not bypass him alone " (Леся Українка, 1955: 223). Thus, Lesia Ukrainka warns against identifying the author of a work of art with a lyrical hero later found confirmation in the studies of literary critics (M. Bakhtin) (Бахтин, 1979).

Believing that the determining factor in the formation of national consciousness is folk art, the poetess especially singled out the heritage of Ukrainian kobzars: "Kobzar melodies are far more interesting than melodies of stanza songs, a phenomenon with which our neighbors can not compare anything " (Леся Українка, 1966: 239). In addition, she stressed that during the study шт is necessary to analyze not only their text, but also musical accompaniment: "The melody of thoughts is so intertwined with a text that only follows it step by step it is possible to study the rhythm and structure of the poem itself, the thoughts " (Леся Українка, 1966: 235).

Conclusions. Thus, all the educational activities of the poet were subordinated to the main task of Ukrainians proclaimed by her at the turn of the $19^{th} – 20^{th}$: "First all you need to get the intelligentsia, to return the nation's "brain" – so that there is nothing to do, but no one " (Леся Українка, 1977: 22). Translation activities, popularization of world achievements among Ukrainians ehoughts and revelation of Ukraine to other peoples is an exemplary example of Lesша Ukrainka's asceticism. The tutoring work of the poetess led her to become a talented teacher, thoughtful and responsible mentor, educator, guided in relations with student principles of equality and mutual respect. The literary activity of the writer is one of the directions of her enlightenment, because, using the cognitive and educational function of the artistic word, she sought to raise the general cultural level of the Ukrainian people. At the heart of Lesша Ukrainka's methodical advice the idea of

teaching history and literature lies dialectical unity of national and universal. According to the writer, native culture, science, spirituality, the best achievements of the cultures of other nations are the main national and universal content of education and upbringing.

Література

1. Асатіані Л. Грузинські друзі та знайомі Лесі Українки. Леся Українка. Публікації, статті, дослідження. Київ, Ви-Сво АН УРСР, 1954. С. 315-322.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. Москва, Искусство, 1979. 424 с.
3. Дмитрієнко М. Мірошниченко Л. Охріменки – вони знали Лесю Українку. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* Київ, Інститут історії України НАН України, 2005. № 10. С. 191-199.
4. Іванова Л. Леся Українка і діти. *Початкова школа.* 1971. № 10. С. 51-55.
5. Косач-Борисова І. Леся Українка в оточенні близьких – родини і друзів. Початкова освіта, 1991. № 2. С. 4, 10.
6. Леся Українка про мистецтво. Упор. О. Бабишкін. Київ. *Мистецтво*. 1966. 300 с.
7. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу. *Всесвіт*. Київ : 2006-2009. URL: http://vsesvitCjournal.com/index.php?option=com_content&task= view&id=192&Itemid=411
8. Охріменко М. Під небом Єгипту : Мої спогади про Ларису Петрівну Квітку. *Спогади про Лесю Українку.* Київ, Дніпро, 1971. С. 343-368.
9. Смаль В. Леся Українка і народна освіта. Радянська школа.1971. № 2. С. 35-41.
10. Українка Леся. Стародавня історія східних народів. Вид. 1-ше О. Косач-Кривинюк : Катеринослав : *Друкарня І. Вісман та І. Мордхілевич, Феодосійська 9*. 1918. 263 с.
11. Українка Леся. Про літературу. Поезії, статті, критичні огляди, листи. Упор. О.К. Бабишкін. Київ. *Держ. вСво худ. Л-ри,* 1955. 336 с.
12. Українка Леся. Зібр. тв. : У 12 т. Т. 10. Листи (1876-1897). Київ. *Наукова думка*. 1978. 543 с.
13. Українка Леся. Не так тії вороги, як добрії люди. Зібр. тв. : У 12 т. Київ. *Наукова думка.* 1977. Т. 8. С. 19-25.

References

(Транслітерація)

1. Asatiani L. Hruzynski druzi ta znaiomi Lesi Ukrainky. Lesia Ukrainka. Publikatsii, statti, doslidzhennia. Kyiv, Vy-Cvo AN URSR, 1954. S. 315-322. [In Ukrainian].
2. Bakhtyn M.M. Эstetyka slovesnoho tvorchestva. Moskva, Yskusstvo, 1979. 424 s. [In Ukrainian].

3. Dmytriienko M., Miroshnychenko L. Okhrimenky – vony znaly Lesiu Ukrainku. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st.* Kyiv, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2005. № 10. S. 191-199 [In Ukrainian].
4. Ivanova L. Lesia Ukrainka i dity. *Pochatkova shkola.* 1971. № 10. S. 51-55 [In Ukrainian].
5. Kosach-Borysova I. Lesia Ukrainka v otochenni blyzkykh – rodyny i druziv. *Pochatkova osvita*. 1991. № 2. S. 4-10 [In Ukrainian].
6. Lesia Ukrainka pro mystetstvo. Upor. O. Babyshkin. Kyiv. *Mystetstvo.* 1966. 300 s. [In Ukrainian].
7. Moskalenko M. Narysy z istorii ukrainskoho perekladu. *Vsesvit.* Kyiv : 2006–2009. URL: http://vsesvitCjournal.com/index.php?option=com_content&task= view&id=192&Itemid=411 [In Ukrainian].
8. Okhrimenko M. Pid nebom Yehyptu : Moi spohady pro Larysu Petrivnu Kvitku. *Spohady pro Lesiu Ukrainku.* Kyiv. Dnipro. 1971. S. 343-368 [In Ukrainian].
9. Smal V. Lesia Ukrainka i narodna osvita. *Radianska shkola*. 1971. № 2. S. 35-41 [In Ukrainian].
10. Ukrainka Lesia. Starodavnia istoriia skhidnykh narodiv. Vyd. 1-she O. Kosach-Kryvyniuk : *Katerynoslav : Drukarnia I. Visman ta I. Mordkhilevych, Feodosiiska 9*. 1918. 263 s. [In Ukrainian].
11. Ukrainka Lesia. Pro literaturu. Poezii, statti, krytychni ohliady, lysty. Upor. O.K. Babyshkin. Kyiv. *Derzh. vCvo khud. L-ry,* 1955. 336 s. [In Ukrainian].
12. Ukrainka Lesia. Zibr. tv. : U 12 t. T. 10. Lysty (1876-1897). Kyiv. *Naukova dumka*. 1978. 543 s. [In Ukrainian].
13. Ukrainka Lesia. Ne tak tii vorohy, yak dobrii liudy. Zibr. tv. : U 12 t. Kyiv. *Naukova dumka.* 1977. T. 8. S. 19-25 [In Ukrainian].

АНОТАЦІЯ. *У статті висвітлено педагогічні погляди Лесі Українки, що сформувалися у процесі освітньої діяльності поетеси в репетиторському, просвітницькому та методичному напрямах. Педагогічні погляди видатної поетеси формувалися у процесі її освітньої діяльності, яку умовно можна поділити на три напрями: репетиторська, просвітницька та методична.*

Перекладацька діяльність, популяризація серед українства досягнень світової думки і відкриття України іншим народам – взірцевий приклад подвижництва Лесі Українки. Репетиторська робота поетеси сприяла її становленню як талановитого педагога, вдумливого і відповідального наставника, вихователя, який керується у відносинах з учнем принципами рівноправності та взаємоповаги. Літературна діяльність письменниці є одним з напрямів її просвітництва, оскільки, використовуючи пізнавально-виховну функцію художнього слова, вона прагнула піднести загальнокультурний рівень українського народу. В основі методичних порад Лесі Українки щодо викладання історії та

літератури лежить ідея діалектичної єдності національного і загальнолюдського. За переконанням письменниці, рідна культура, наука, духовність, кращі здобутки культур інших народів становлять основний національний і загальнолюдський зміст освіти і виховання

Ключові слова: *Леся Українка, педагогічні погляди, освітня діяльність*

***Пангелова Мария**. **Образовательная деятельность и педагогические взгляды Леси Украинки.** В статье освещены педагогические взгляды Леси Украинский, сформировавшиеся в процессе образовательной деятельности поэтессы в репетиторском, просветительском и методическом направлениях. Педагогические взгляды поэтессы формировались в процессе ее образовательной деятельности, которую условно можно разделить на три направления: репетиторская, просветительская и методическая.*

Переводческая деятельность, популяризация среди украинства достижений мировой мысли и открытия Украины другим народам – образцовый пример подвижничества Леси Украинский. Репетиторская работа поэтессы способствовала ее становлению как талантливого педагога, вдумчивого и ответственного наставника, воспитателя, который руководствуется в отношениях с учеником принципами равноправия и взаимоуважения. Литературная деятельность писательницы является одним из направлений ее просвещения, поскольку, используя познавательно-воспитательную функцию художественного слова, она стремилась поднять общекультурный уровень украинского народа. В основе методических советов Леси Украинки по преподаванию истории и литературы лежит идея диалектического единства национального и общечеловеческого. По убеждению писательницы, родная культура, наука, духовность, лучшие достижения культур других народов составляют основной национальный и общечеловеческий смысл образования и воспитания

***Ключевые слова**: Леся Украинка, педагогические взгляды, образовательная деятельность.*

Doi: 10.31470/2309-15-17-2021-1-60-68 УДК 821.161. 2

The role of Lesya Ukrainka's paratext in Ivan Svitlychny's cycle «Pleinair»

Роль паратексту Лесі Українки в циклі «Пленер» Івана Світличного

Tokman Hanna
Doctor in Pedagogics,
Professor

Токмань Ганна
доктор педагогічних наук,
професор

E-mail: hanna_tokman@ukr.net
orcid.org/0000-0002-6213-2987

Pereiaslav-Khmelnytsky
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University
30, Sukhomlynskyi Str.,
Pereiaslav, Kyiv Reg.,
Ukraine, 08401

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав, Київська обл.,
Україна, 08401

Original manuscript received: January 27, 2021
Revised manuscript accepted: January 29, 2021

ABSTRACT. *The article is devoted to the poetry of Ivan Svitlychny, who was a poet, dissident, prisoner of conscience, representative of the Ukrainian national democratic movement of 1960-70. His poetry is connected with the political realities in Ukraine, when after the speeches of Nikita Khrushchev condemning the cult of personality of Stalin, it was time for new political repressions. A group of talented, patriotic, and courageous figures of national culture were convicted of anti-Soviet activities, including Ivan Svitlychny, who wrote a book of poems in prison. The researcher determines the political meaning of the poetic text from the cycle "Pleinair", in particular interprets the poem "Twilight", which opens this cycle. The focus is on the dialogue between Ivan Svitlychny's text and the paratext, which is an epigraph from a poem by Lesya Ukrainka. Lesya Ukrainka's poem, written during the Russian Revolution of 1905-1907, depicts enslaved peoples. In the space of the poem there are symbolic images of enslaved peoples, their nightmares, bright dreams, darkness. The last lines from Lesya Ukrainka's poem with a vague, dim landscape are chosen by Ivan Svitlychny as an epigraph to the poem "Twilight". The poem "Twilight" secretly continues Lesya Ukrainka's political reflection through images of nature. Ivan Svitlychny depicts an unidentified space in which things either exist or are absent, as well as an*

unidentified time – neither day nor night. The researcher notes the pumping of the mood stated by the epigraph, it is a mood of disappointment, pain from unfulfilled hopes. The poet conveys an alienated, objective view of the stopped liberation movement, which he calls muffled, repressed. Landscapes evoke the lack of freedom of speech in the country, and advocacy for democracy and the national rights of Ukrainians is becoming rarer. The poem contains a catastrophic picture of the elimination of the foundations of public life. The final part of the text inspires the reader with hope for the possibility of creating a new social world. The poet strives for clear principles, basic values. The subjective "I" of the lyrical text feels alien, indignant, disagreeable at dusk. The researcher concludes that the epigraph serves as a code (Gérard Genette), giving the key to understanding the second, hidden meaning of the text by referring the reader to the full text of the poem quoted in the epigraph.

Key words: *poetry, paratext, epigraph, code, dialogue, hidden meaning, Lesya Ukrainka, Ivan Svitlychny.*

Постановка проблеми. Вивчення творчості українських поетів-шістдесятників є актуальною проблемою сучасного літературознавства, це стосується зокрема творчого спадку репресованих митців, які творили в умовах СІЗО, колонії, поселення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість І. Світличного досліджували вчені-літературознавці, про неї відгукувалися митці й історики, згадували побратими-дисиденти. Назвемо роботи літературознавців, близькі до теми нашої розвідки. Це докторська дисертація Г. Віват «Концепція множинності інтертекстуального дискурсу у творчості поетів-дисидентів (І. Калинець, М. Руденко, І. Світличний, В. Стус)» (Віват, 2011) і кандидатська дисертація Л. Біловус «Інтертекстуальність як модус новаторства (на матеріалі творчості І. Світличного та В. Стуса)» (Біловус, 2003). Дослідниці вирішили низку проблем, пов'язаних з діалогом текстів І. Світличного з чужими текстами, провели зіставлення з інтертекстуальністю у творчості інших шістдесятників.

Виокремлення невирішених раніше частин проблеми. На часі питання діалогу І. Світличного-поета з Лесею Українкою. У попередніх працях ми частково розглядали його (Токмань, 2019), проте залишився не витлумаченим вірш І. Світличного «Сутінь», який має епіграф з Лесі Українки, тобто один з художніх виявів перегуку текстів.

Мета статті. Мета статті – визначити роль епіграфа Лесі Українки як паратексту у вірші І. Світличного «Сутінь». Методологічною засадою студії обрано теорію паратекстуальності.

Постановка завдання. Ставимо завдання: проаналізувати вірш Лесі Українки «Упоєні на бенкетах кривавих…», зіставити його смисли і стиль з сонетом І. Світличного «Сутінь», дійти висновку про роль епіграфа для розуміння тексту І. Світличного.

За Ж. Жанеттом (Жанетт, 1982) паратекстуальність – один з типів текстової взаємодії, поряд з метатекстуальністю, гіпертекстуальністю і архітекстуальністю; особливістю паратекстуальності є взаємодія тексту з білятекстовими елементами, тобто із заголовком, епіграфом, передмовою, вставною новелою, післямовою тощо.

Л. Сокол, спираючись на теорію Ж. Женетта, характеризує та ілюструє чотири паратекстуальні функції епіграфа. Вважаємо, що епіграф з вірша Лесі Українки виконує не тільки у вірші «Сутінь», а й у всьому циклі «Пленер» четверту, кодову функцію, про яку Л. Сокол пише: «Епіграф при цьому виступає як певний сигнал (знак) культури. Виконуючи кодову функцію, він постає як полеміка із усією попередньою традицією, до якої приєднується сам автор, епіграф, наче знак культури, до якого автор спрямовує думку читача. Цей конституент паратексту забезпечує рух від одного твору до іншого, змушуючи працювати культурну пам'ять» (Сокол, 2011: 118). Спробуємо визначити, що саме закодовує І. Світличний у епіграфі до вірша, яким відкриває цикл «Пленер». Для цього передовсім проаналізуємо вірш Лесі Українки, з якого взято епіграф, думаємо, що автор-шістдесятник, даючи епіграф, саме на це й спрямовував читача.

Виклад основного матеріалу. Вірш «Упоєні на бенкетах кривавих…» Леся Українка написала 1905 року, у час всеросійської революції 1905-1907 рр. Твір датовано 7 серпня 1905 р., на цей момент поетеса бачила спалахи народного гніву, спостерігала, як ожили надії патріотів на автономію України в складі Російської держави, водночас пам'ятала про вже пролиту 9 січня кров (Кривава неділя). Принцип «Убий, не здамся!», проголошений у вірші «Мрії» 1897 року, Леся Українка не скасовувала ніколи, проте спостерігала хвилі піднесення й спаду у психології борців за українську ідею, розуміла вплив історичного моменту на настрої протестантів.

У художньому просторі вірша читач бачить узагальнений образ невільників-народів. Художній хронотоп має риси замкненого простору – темниці, і важкого часу – тривалої депресії після придушення повстань.

«Упоєні на бенкетах кривавих, / Невільники-народи спали довго / У спільній віковій своїй темниці <…>», – розпочинає оповідь поетеса і заглядає у підсвідомість своїх героїв: *«<…> І снились їм гніткі та дикі сни»* (Леся Українка, 1975: 324). Сновидіння як опосередковані прояви підсвідомого та їхній вплив на психічний стан особи передано високомайстерним образом снів: змальовуються не картини, посталі перед внутрішнім зором людини, а так само узагальнений, як невільники-народи, образ снів-птахів. Відбувається метаморфоза: кожний птах перетворюється на безформну мару без обличчя, яка налягає *«зморою на груди»* і п'є кров *«із невидимих ран»*. Невидимими є рани ментальності, адже кожна поразка у національно-визвольних змаганнях, а тим більше роки стагнації послаблюють наснагу для боротьби за незалежність, навіюють зневіру.

Герої вірша невільники-народи аж до останньої змістової частини твору перебувають у стані сну, поетеса фіксує перебіг проявів підсвідомого у їхніх сновидіннях і реакції на них. Світ вірша забарвлено в чорне – *темниця, темрява, чорна тьма*, і червоне – *бенкети криваві, кров з невидимих ран, кривавили крізь сон*. Усі картини фантастичного вірша Лесі Українки викликають як історичні алюзії, так і історіософські думки. Одурені тими, хто їх ув'язнив у темниці, народи не об'єднуються у спільному протесті проти поневолювача, а шарпаються поодинці і навіть кривавлять один одного, ворогують. Характеристику *«Незрячі, сонні душі»* авторка, безумовно, адресувала й своєму, українському народові.

На сцені-світі художнього твору (драматизм – одна з провідних ознак індивідуального стилю Лесі Українки-лірика, як ліризм – ознака її драматургічної майстерності) з'являється новий персонаж – це темрява. Коли народи на мить прокидаються й запитують в темряви: *«чи хутко день?»*, вона *«відповідала сміхом,/ Роззявивши беззубу, чорну пащу,/ І знову їх давила сном важким»* (Леся Українка, 1975: 324). Російську імперську владу в образі темряви, що не приймає вимог поневолених нею націй і примушує їх до повної покори, зображено подібно до злої сили в народних казках.

Темрява з її чорною пащею посилює морок у художньому світі вірша, але надалі виникає антагоністичний образ – *мрій передсвітніх*, він утілений в промені, які пронизують темряву, долітаючи з далеких світів. Хронотоп твору розширюється завдяки новому простору – світів, «*Що з нами тільки світлом розмовляють»*. Образ далеких світів має смисл ідеалу, який існує у свідомості людини як протилежність суспільній реальності, як простір духовних цінностей. Поетеса ніби співає гімн передсвітнім мріям – посланницям далеких світів, які вчать тих, хто живе в мороці темниці, вірити в світло. Потім хронотоп вірша прирощується ще одним світлим світом – весняної природи: авторка порівнює духовність (передсвітні мрії) з природною красою, вводячи образи квіток, веселки, блискавиці.

Відбувається пробудження, на кон виходить свідомість народів-невільників. Обвіяні зимним вітерцем і умиті холодною росою в'язні пробуджуються і бачать реальність, описану поеткою з нещадним натуралізмом. Зберігається подвійність смислу зображеного, адже йдеться й про художній вигаданий світ твору – видно темницю, *«і склепіння, й стіни»*, і про Російську імперію – *«І всю її ширінь, і всю тісноту, / Весь бруд, всю цвіль, всю нечисть, і всіх гадів»* (Леся Українка, 1975: 325). Реальний світ виявляється не кращим за світ нічних страхітливих снів і безмежно далеким від світів, які надсилали промені передсвітних мрій.

Отже, постає проблема ідентифікації реальності: простір видно, а час? Який він у реальності? що за вікном? ранок? весна? Невільникам

хочеться вірити у краще. *«Чи се весна? / Так де ж її раптові ранні зорі? / З якого краю тута сонце сходить?»* (Леся Українка, 1975: 325) Історична алюзія виникає відповідно до дати написання вірша: початок революції, повстання, проте немає політичних зрушень і невідомо, чи вони настануть.

Вірш завершується високохудожнім хронотопом невизначеності, виписаним у формі риторичного запитання.

Чи, може, се й не день, а біла ніч,
Та хвора тьма, та темрява бліда,
Що на півночі люди звуть весною?..
(Леся Українка, 1975: 325)

Застереження, лихі передчуття втілено у протиставлення справжнього дня і білої ночі, весни в Україні і на далекій півночі. Пробуджені народи, які прагнуть до світлого дня і весняного відродження, можуть отримати ілюзію визволення – білу ніч і заполярну весну. Відзначимо прозірливість Лесі Українки, адже щодо всеросійської революції 1905-1907 рр. так і сталося.

Останні у вірші Лесі Українки три вище процитовані рядки І. Світличний узяв як епіграф до першого в циклі «Пленер» вірша «Сутінь». Цикл «Пленер» складається з одинадцяти віршів, вісім з котрих сонетино, три написано катренами того самого чотиристопного ямба. Усі твори є зображенням натурпростору, змальовано природу в різні пори року, окремі рослини, птаха. П'ять віршів мають епіграфи. Один вірш (останній) має ім'я адресата у заголовку: «Панасові Заливасі», один названо за версифікаційною формою – «Рондель», назви всіх інших указують на пейзажну лірику: «Сутінь», «Язичницька весна», «Берези», «Приморозок», «Орел», «Сосна», «Сльота», «Осінь у Пущі-Водиці», «Завія». Уважному читачеві творів І. Світличного видається дивною така акцентуація пейзажності циклу, адже поетові притаманна інакша стильова риса – різноманітність назв, мотивів, мистецька гра словом. Розгадка в тому, що ця акцентуація – це також гра: повторюючи, що йдеться про природу, поет ніби наштовхує читача на думку: не тільки про неї, є другий шар смислів, розгадай, візьми участь у грі.

Гра у шістдесятників була серйозна: за слово платили свободою, а то й життям. То й вдавалися до метафорики не тільки в поезії, а й у повсякденному житті. Приміром, Генріх Дворко так пригадує застілля однодумців у 1979 році: «І от в сімдесят дев'ятому році дзвонить мені Василь [Василь Стус – Г.Т.], щось питає відносно Івана [Іван Світличний – Г.Т.]. Я його запрошую зайти до нас. Він зайшов. Якраз у нас хтось був. За столом сиділи багато людей. Мені дуже хотілося з ним поговорити. Але, розумієте, алегорично довелось говорити. Знову ж телефон, записують. Розмова була така. Що ти маєш великий досвід, багато побачив і можеш багато сказати людям. А те гниле дерево величезне, яке нам заважає, скоро повинно повалитись» («Нецензурний

Стус», 2003: 201-202). Літературознавці вже писали про другий, історико-філософський план віршів «Пленеру». Так, Л. Біловус зазначає: «Ще М. Салтиков-Щедрін полюбляв образ "відлиги" на означення нетривких і ненадійних суспільних "потеплінь". А І. Світличний написав сонет "Приморозок": либонь, він раніше за інших зрозумів невідворотність "приморозків", за якими неминуче йдуть "Сльота" і "Сутінь": "Все безтілесне і нечинне, Немов у сні! І є, й нема. Ні день, ні ніч. Напівпітьма…"» (Біловус, 2003: 137). Проте науковець не називає імені Лесі Українки, не аналізує епіграф з її твору та його значення для розуміння процитованого тексту І. Світличного. Продовжимо її роздум.

У рядках, узятих для епіграфу, Леся Українка створює контекстуальні антоніми: *день – біла ніч; весна – хвора тьма, темрява бліда*. Протилежні поняття мають щось спільне з тими, з якими зіставляються, проте ця показна спільність є лише фальшуванням, оманою. Ідеться про щось нездійснене, недовершене, зупинене в розвитку. З контексту вірша «Упоєні на бенкетах кривавих…» зрозуміло, що мова про певний період активізації національно-визвольних змагань і їх подальше гальмування.

У першому катрені свого сонетино І. Світличний створює неідентифікований простір і так само неідентифікований час.

Все безтілесне і нечинне,
Немов у сні! І є, й нема.
Ні день, ні ніч. Напівпітьма.
Непевне все якесь, нізчимне (Світличний, 2008: 178).

Простір характеризується присутністю-відсутністю предметів, час – присутністю-відсутністю світла. Висновок містить поруч з неозначеним займенником *якесь* цікаве, рідкісне в сучасному мовленні слово – *нізчимне.* І. Світличний захоплювався лінгвістикою, укладав словник синонімів, тож лексика його поезії багата як на вишукані, старовинні, так і на жаргонні, просторічні лексеми. За академічним Словником української мови, нізчимний означає зварений без приправи, пісний. Отже, час непевний, простір нізчимний, як борщ без м'яса, сала, олійки.

Другий катрен поет починає також з рідкісного для поезії слова *притлумленість*, утвореного від притлумлений – притлумлювати, що означає: приглушувати, послаблювати, не давати розвиватися. Якщо на початку вірша створено образ неідентифікованого часопростору, то тут ключовим є образ притлумленості, якому притаманна модальність, адже йдеться про зовнішній тиск на світ, хтось мав його притлумити. Проте автор переносить невизначеність на причини й початки притлумлювання.

Притлумленість глухоніма,
Що без причини, без почину -
Зникає, тане, плине, гине,
Недооформившись, сама (Світличний, 2008: 178).

Для розуміння політологічного смислу цієї зовні пейзажної лірики важливим є епітет *глухоніма*: ті паростки громадянськості, які виникли, були слабкими, притлумленими, одна з причин – відсутність свободи слова в країні, тож непотужні, немасові, нетривалі прояви свободи стають все рідшими. Притлумленість *«Зникає, тане, плине, гине»*, – дає ряд контекстуальних синонімів поет-учений, алегорично показуючи завмирання демократичного національного руху.

У катренах і першому терцеті спостережено нагнітання настрою, заявленого епіграфом, це настрій розчарування, болю від нездійснених надій, відчужений, об'єктивний погляд на зупинений (через тиск? власну слабкість?) визвольний рух.

Все зайве: ваги, міри, числа
Знебули сутності і смисли,
Чи день зів'я і посірів (Світличний,2008:178).

Картина стає катастрофічною: зникають основи буття-у-світі, наукова лексика уяскравлюється за допомогою ще одного рідкісного слова – *знебули*, що, за Словником Бориса Грінченка, означає: втратили, щось мали, та вже не мають. У вірші важливими є останні рядки строф, висновкові для тексту. *«Непевне все якесь, нізчимне»* – загальний опис світу. *«Недооформившись, сама»* – характеристика чогось доброго, що виникало, але не відбулося. *«Чи день зів'яв і посірів»* – осмислення причини напівтьми й притлумленості. Ця перша спроба осмислення, аналізу ситуації песимістична, доба політичної відлиги, світлий виток в історії завершився. Проте кінцівка вірша буде інакшою.

Образ *дня*, який з'явився у вірші після *нізчимної дійсності* і *глухонімої притлумленості*, набуває альтернативного тлумачення його спостерігачем. І, певно, саме це пояснення є підсумковим, бо ж останнім.

Чи – в передвічному тумані
До чистих обріїв, до гранів,
До видимості не доріс (Світличний,2008:178).

Змальовано світ бажаний – чіткий, повний, дійсний. Саме про такий, антитетичний до нізчимного і притлумленого світ мріє поет. Вирватися з туману, дозріти, тобто набути сили, чистоти принципів, проявитися в чині прагне суб'єктне «Я» ліричного твору, яке почувається в сутіні чужим, обуреним, незгодним.

Висновки. Отже, вірш Лесі Українки «Упоєні на бенкетах кривавих…», написаний у добу революції 1905-1907 рр., є символістичним зображенням психології, свідомості й підсвідомого, борців за національне визволення у час невизначеності результатів повстання. Сонет «Сутінь», котрий розпочинає начебто пейзажний цикл І. Світличного «Пленер», має епіграф з цього вірша Лесі Українки – рядки суто пейзажного характеру. Епіграф виконує функцію коду (Ж. Женетт), автор закодовує в цьому паратексті ключ для розуміння другого, політологічного рівня смислів не тільки вірша «Сутінь», а й усього циклу

«Пленер», який відкриється читачеві після звернення до повного тексту вірша Лесі Українки. Твір «Сутінь» викликає алюзію явища українського шістдесятництва, надії і боротьби без перемоги. Текст діалогічно пов'язано з паратекстом і позначено оригінальним авторським стилем. Дух незламного борця прочитуємо у екзистенціальних мотивах вірша як Лесі Українки, так і І. Світличного.

Перспективи подальших розвідок. Перспективою дослідження є екзистенціально-діалогічне прочитання циклу «Пленер» І. Світличного в цілому.

Література

1. Gérard Genette, *Palimpsestes: la littérature au second degré,* Paris,. Éditions du Seuil, *1982,* 468 p.
2. Біловус Л.І. Інтертекстуальність як модус новаторства (на матеріалі творчості І. Світличного та В. Стуса) : дис. … канд. філол. наук: 10.01.06. Тернопіль, 2003. 173 с.
3. Віват Г. Концепція множинності інтертекстуального дискурсу у творчості поетів-дисидентів (І. Калинець, М. Руденко, І. Світличний, В. Стус) : дис. … д-ра філол. наук: 10.01.01. Київ, 2011. 389 с.
4. Нецензурний Стус. Книга у 2-х частинах. Частина 2. Упорядкування Богдана Підгірного. Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. 320 с.
5. Світличний І. О., Світлична Н. О. З живучого племені Дон Кіхотів / упоряд.: М. Х. Коцюбинська, О. І. Неживий ; авт. передм., авт. прим. М. Х. Коцюбинська]. Київ : Грамота, 2008. 816 с.
6. Сокол М. Епіграф як пара текст. *Studia Methodologica: науковий збірник.* Вип. 31. Тернопіль : ТНПУ, 2011. 115-119.
7. Токмань Г. Іван Світличний, Леся Українка, Євген Плужник: діалог текстів. *Теоретична і дидактична філологія.* 2019. Вип 29. С.108-117.
8. Українка Л. Зібрання творів у 12 т. Т. 1. Київ : Наукова думка, 1975. 448 с.

References

(Транслітерація)

1. Bilovus L.I. Intertekstual`nist` yak modus novatorstva (na materiali tvorchosti I. Svitly`chnogo ta V. Stusa) [The Intertextuality as innovation modus (on Materials of Works of V.Stus and I.Svitlychnyy)]: dy`s. … kand. filol. nauk: 10.01.06. Ternopil`, 2003. 173 s. [in Ukrainian].
2. Vivat G. Koncepciya mnozhy`nnosti intertekstual`nogo dy`skursu u tvorchosti poetiv-dy`sy`dentiv (I. Kaly`necz`, M. Rudenko, I. Svitly`chny`j, V. Stus) [The concept of multiplicity of intertextual discourse in the creative works of dissident poets (I. Kalinets, N. Rudenko, I. Svitlychnyi, V. Stus)] : dy`s. … d-ra filol. nauk: 10.01.01. Ky`yiv, 2011. 389 s. [in Ukrainian].
3. Necenzurny`j Stus. [Stus out of censorship]. Kny`ga u 2-x chasty`nax. Chasty`na 2. Uporyadkuvannya Bogdana Pidgirnogo. Ternopil` : Pidruchny`ky` i posibny`ky`, 2003. 320 s. [in Ukrainian].

4. Svitly`chny`j I. O., Svitly`chna N. O. Z zhy`vuchogo plemeni Don Kixotiv [From the living tribe of Don Quixote] / uporyad.: M. X. Kocyuby`ns`ka, O. I. Nezhy`vy`j ; avt. peredm., avt. pry`m. M. X. Kocyuby`ns`ka]. Ky`yiv : Gramota, 2008. 816 s. [in Ukrainian].
5. Sokol M. Epigraf yak paratekst [Epigraph as a paratext]. *Studia Methodologica: naukovy`j zbirny`k. Vy`p*. 31. Ternopil` : TNPU, 2011. 115-119. [in Ukrainian].
6. Tokman` G. Ivan Svitly`chny`j, Lesya Ukrayinka, Yevgen Pluzhny`k: dialog tekstiv [Ivan Svitlychny, Lesya Ukrainka, Yevhen Pluzhnyk: dialogue of texts]. *Teorety`chna i dy`dakty`chna filologiya*. 2019. Vy`p 29. S.108-117. [in Ukrainian].
7. Ukrayinka L. Zibrannya tvoriv [Collection of works] : u 12 t. T. 1. Ky`yiv : Naukova dumka, 1975. 448 s. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ. *Стаття присвячена поезії Івана Світличного, поета, дисидента, в'язня сумління, представника українського національно-демократичного руху 1960-70 років. У центрі уваги діалог між текстом Івана Світличного і паратекстом, яким є епіграф з вірша Лесі Українки «Упоєні на бенкетах кривавих…», що зображує поневолені народи в алегоричних образах. Вірш «Сутінь» Івана Світличного продовжує її політичний роздум в образах природи. Епіграф виконує функцію коду (Ж. Женетт), даючи ключ до розуміння другого, прихованого сенсу тексту шляхом відсилання читача до повного тексту вірша, процитованого в епіграфі.*

Ключові слова*: поезія, паратекст, епіграф, код, діалог, прихований сенс, Леся Українка, Іван Світличний.*

Токмань Анна. Роль паратекста Леси Украинки в цикле «Пленер» Ивана Светличного. *Статья посвящена поэзии Ивана Светличного, поэта, диссидента, узника совести, представителя украинского национально-демократического движения 1960-70 годов. В центре внимания диалог между текстом Ивана Светличного і паратекстом, которым является эпиграф из стихотворения Леси Украинки «Упоєні на бенкетах кривавих…», который изображает угнетённые народы в аллегорических образах. Стихотворение «Сутінь» Ивана Светличного продолжает её политическое размышление в образах природы. Эпиграф выполняет функцию кода (Ж. Женетт), предлагая ключ к пониманию второго, скрытого смысла текста путём отсылания читателя к полному тексту произведения, процитированного в эпиграфе.*

Ключевые слова: *поэзия, паратекст, эпіграф, код, диалог, скрытый смысл, Леся Украинка, Иван Светличный.*

Doi: 10.31470/2309-15-17-2021-1-69-75 УДК 821.161.2

Interpretation of a medieval story about Tristan and Isolde in Lesya Ukrainka's poem "Isolde Beloruk"

Інтерпретація середньовічного сюжету про Трістана та Ізольду в поемі Лесі Українки «Ізольда Білорука»

Katerina Khoma
Ph.D. in Philology,
senior lecturer

Катерина Хома
кандидат філологічних наук,
старший викладач

E-mail: katiakaterina@ukr.net
orcid: orcid.org/0000-0002-6789-4614

Pereiaslav-Khmelnytsky
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University
30, Sukhomlynskyi Str.,
Pereiaslav, Kyiv Reg.,
Ukraine, 08401

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав, Київська обл.,
Україна, 08401

Original manuscript received: January 06, 2021
Revised manuscript accepted: January 08, 2021

ABSTRACT. *The article considers the main aspects of Lesia Ukrainka's neo-romantic work on the example of the poem "Isolde Biloruka".*

In the early twentieth century. one of the leading creative methods in Ukrainian literature is neo-romanticism. Neo-romanticism was most fully outlined in the work of Lesia Ukrainka, who tentatively called it "neo-romanticism." The poetess reveals her understanding of this method in the work "The latest social drama", where she pays great attention to the neo-romantic hero – a strong, strong-willed, independent personality.

Lesia Ukrainka, as a bright creator of neo-romanticism in Ukrainian literature, tries to enrich national literature with new plots, figures, and problems. The Middle Ages gave rise to many literary themes and plots, which in literature are called eternal. One of the most famous is the story of the immortal love of Tristan and Isolde, which also interested Lesia Ukrainka. Generated by the culture of the Middle Ages and understood only in its context, the legend of Tristan and Isolde did not disappear with the decline of medieval ideals. Each era in its own way comprehended the legendary love of the heroes, each writer saw in the plot of this legend the opportunity to present their own ethical positions. The desire to rediscover world stories in Ukrainian literature leads the author's interest in epic poetry. Here she tries to combine the epic

image of the characters, lyrical emotionality and sophistication. A striking example is the treatment of a medieval story about the love of Tristan and Isolde. The author manages to divert attention in the work to the image of Isolde Biloruka, who in the original legend appears as a secondary image, endowed with a rather stingy negative characteristic. In Lesia Ukrainka, Izolda Biloruka is a heroine of the new age, the antithesis of a disenfranchised medieval woman. She is strong, strong-willed, determined, able to fight to the last for her right to be with her lover to the end. In this image, the author skillfully combined the medieval ideal of beauty and love with the feminist tradition of female strength and intelligence.

Key words: *lyric epic, world image, legend, neo-romanticism, poem, Lesia Ukrainka..*

Вступ. На початку ХХ ст. одним з провідних творчих методів в українській літературі стає неоромантизм. Найповніше неоромантизм окреслився у творчості Лесі Українки, яка умовно назвала його «новоромантизм». Своє розуміння цього методу поетеса розкриває у праці «Новейшая общественная драма», де неабияку увагу авторка приділяє неоромантичному героєві – сильній, вольовій, незалежній особистості. Привертає увагу також зацікавленість поетеси світовими образами і сюжетами, які вона намагається переосмислити в неоромантичніх тенденції. Зокрема цікавими у цьому платі постають сюжет та образи поеми «Ізольда Білорука».

Матеріал і методи дослідження. Методи дослідження: культурно-історичний (аналіз поеми «Ізольда Білорука» в річищі теорії неоромантизму), компаративний (порівняльний аналіз сюжету середньовічної легенди і поеми Лесі Українки).

Результати та їх обговорення. Епічність притаманна багатьом поезіям Лесі Українки. Відчутне тяжіння поетеси до оповідності, зображення розлогих картин, деталізації явищ в укладанні віршів у поетичні цикли. Ширше ці елементи представлені в баладах, легендах поемах, які, однак, не позбавлені й ліричного струменя. Епічна поезія Лесі Українки є цікавим літературним феноменом з огляду на взаємодію в ній в новій якості епічного, ліричного і драматичного.

Окремої уваги заслуговує прагнення поетеси збагатити українську літературу новими темами і сюжетами, продемонструвати можливості рідної літератури у площині перенесення і осмислення в ній світових сюжетів і образів. Тож в ліро-епосі письменниці переважають неукраїнські сюжети.

Епоха Середньовіччя дала початок багатьом літературним темам та сюжетам, які в літературі прийнято називати вічними. Одним з найвідоміших є сюжет про невмируще кохання Трістана та Ізольди. Породжена культурою Середньовіччя і зрозуміла лише в її контексті, легенда про Трістана і Ізольду не зникла разом із занепадом

середньовічних ідеалів. Кожна епоха по-своєму осмислювала легендарне кохання героїв, кожний письменник бачив у сюжеті цієї легенди можливість викладу власних етичних позицій. Найбільш вагомими є романи, написані нормандським трувером Тома (1170 р.) і французьким – Берулем (1190 р.). Найкраще зберігся твір німецького мінезингера Готфріда Страсбурзького у в жанрі епічної куртуазної поеми (1205–1215 рр.), що спонукав учених розглядати її в контексті лицарської літератури.

Французький вчений Жозеф Бедьє досілдив усі існуючі версії історії кохання Трістана та Ізольди та здійснив наукову реконструкцію «пралегенди». Він надрукував для широкого кола читачів науково-популярний переказ роману Беруля (1902–1905 рр.). Роман про Трістана і Ізольду в обробці Бедьє знала й Леся Українка.

Своєрідної творчої обробки зазнала ця мандрівна середньовічна легенда і в поемі Лесі Українки «Ізольда Білорука» (1912). У примітці до неї автор вказує на джерела твору: «Основа сеї поеми взята з середньовічного роману «Трістан та Ізольда», що колись у численних версіях та різних мовах був широко розпросторений по всіх європейських, в тім числі і по слов'янських сторонах. Зміст його – фатальне та нещасливе кохання лицаря-васала Трістана і його королеви Ізольди Злотокосої. Се кохання повстало з чарівного дання, любовного напою, випитого через помилку. В деяких версіях згадується ще й друга Ізольда – Білорука, що кохалася з Трістаном тоді, як він був у розлуці з першою милою – Ізольдою Злотокосою» (Леся Українка, 1975: 97).

Авторка поеми через заголовок дає точну вказівку читачеві на те, що на увагу в її творі заслуговує не щаслива у взаємному коханні Ізольда Злотокоса, яку безмежно кохає Трістан, а нещасна, з нерозділеним коханням Ізольда Білорука, про яку є лише згадки у деяких варіантах роману.

Історія про любов Трістана та Ізольди відстоює право людини на вільне кохання. Герої середньовічної легенди стають жертвами феодальних уявлень про стосунки сюзеренів та їх васалів. Трістан покохав Ізольду Золотокосу, але вірний обов'язку васала, віддає її за дружину своєму королю Марку. Наступні події сюжету сконцентровано навколо протистояння між почуттям обов'язку та коханням героїв твору. Після численних випробувань Трістан змушений покинути свою кохану, він одружується з іншою – Ізольдою Білорукою, але його любов така велика, що він залишається вірним Ізольді Золотокосій і не може пережити розлуку з нею. Роль Ізольди Білорукої – ображеної дружини, в усіх варіантах переказів епізодична. Її психологічний портрет, на думку Т. Горанської, досить нескладний (Горанська, 2012: 162). Кохаючи Трістана, через ревнощі Ізольда Білорука зважується на жорстокий вчинок: не бажаючи зустрічі Трістана із своєю суперницею, вона приносить йому неправдиву звістку і стає причиною смерті Трістана та

Ізольди Золотокосої. Ізольда Білорука не викликає ні уваги, ні симпатій авторів, що зверталися до цього сюжету. Лише Леся Українка, написавши поему «Ізольда Білорука», присвятила її саме Ізольді Білорукій, створивши по суті зовсім новий, глибокий і складний образ. У своїй поемі, на відміну від середньовічної легенди, поетеса зосереджує увагу на «любовному трикутнику» – стосунках між Трістаном та обома Ізольдами.

Ізольда Білорука зустрілася з Трістаном в той час, як він блукав у лісі, сумуючи за Ізольдою Злотокосою. І почувши, що дівчину також зовуть Ізольда, Трістан горнеться до неї, не зважаючи на те, що краса і вдача Білорукої не зможе замінити йому Золотокосу. Прагнучи щастя кохання, Ізольда Білорука йде на хитрість: за допомогою феї Моргани чорнява Ізольда змінює свою вроду, щоб уподібнитись Ізольді Злотокосій. Фея дістала для її коси золота сонця, а для очей морської блакиті. Та не змогла змінити вдачу дівчини:

Що схочеш, – коханая доню,
тобі я зміню в одну мить,
одного не зможе Моргана –
твоєї душі одмінить (Леся Українка, 1975: 100).

Така казкова трансформації розкриває силу характеру Ізольди Білорукої, яка заради кохання здатна втратити свою індивідуальність. Рішуча, вольова, вона йде до кінця, навіть тоді, коли усвідомлює, що її коханий дотепер не забув Ізольду Золотокосу. Леся Українка створює, по суті, зовсім новий, надзвичайно глибокий і складний образ Ізольди Білорукою.

Авторка майже не торкається історії Трістана та його любові до Ізольди Золотокосої. В кількох рядках передано тугу Трістана за коханою. Ізольда Білорука наділена також зовнішньою красою, як і її суперниця. Але її краса – це повна протилежність, до таких милих Трістану рис Золотокосої. Портрет Ізольди Білорукої з поеми Лесі Українки належить до кращих жіночих портретів української літератури:

Мов доля непоборна була її краса,
і чорна, мов те горе, була її коса.
Хороші в неї очі і темні, мов одчай.
Хто гляне в теє пекло Той забуває рай.
(Леся Українка, 1975: 97).

Коли Ізольда з'являється перед Трістаном в подобі Золотокосої, він щасливий, забуває про свою любов до дружини. У сповненому драматизмом та поетичності діалозі розкривається вся сутність справжніх почуттів Трістана. Герой думаючи, що говорить до Ізольди Золотокосої переконує: «Вона забудеться тепер, як ночі тінь минула!» Тоді Ізольда питає: «Трістане! Що коли вона про тебе не забула?» На це він відповідає: «Нехай вона в Єрусалим Іде на прощу боса. Тепер до мене прибула Ізольда Злотокоса» (Леся Українка, 1975: 101).

Усвідомлення того, що Трістан ніколи її не кохав і не покохає, навіть, якщо в жертву буде принесено її індивідуальність, робить Ізольду Білоруку ще сильнішою у своєму прагненні будь що залишитися з ним. Сповнена почуття ображеної жіночої гордості, героїня поеми знову перетворюється на чорнокосу. Але перетворення цього разу торкається і її душі: на змінну добрій дівчині, з «лілейними» руками, яка втішала засмученого Трістана, з'являється пристрасна жінка, готова захищати свої права навіть ціною життя.

Далі події розгортаються так само, як і в лицарських романах. Ізольда Білорука, послана важкохворим Трістаном подивитись, чи не видно судна на горизонті, сповіщає, що з'явилося судно з чорним вітрилом (знак того, що Ізольда Золотокоса не приплила).

І мовчки йде Ізольда Білорука
на берег моря, на високий шпиль...
Ох, щось біліє здалека на морі!
Вітрила то чи тільки піна хвиль?..
Вернулася Ізольда Білорука.
Трістан питає: «Що? Яка яса?» –
«Щось мріє там далеко у просторі».–
«Щось біле?!» – «Чорне, як моя коса».
(Леся Українка, 1975: 101).

Вона усвідомлює, що сказане нею призведе до фатального наслідку, однак для неї цей обман постає єдиною можливістю залишити Трістана біля себе, не віддавати його суперниці.

Леся Українка змінює сюжет поеми. Ізольда Золотокоса в її поемі не помирає разом із Трістоном. Це дає змогу у фіналі звести двох суперниць над тілом коханого. На питання Ізольди Золотокосої, чи її Трістан справді помер. Ізольда Білорука відповідає:

Ізольдо Злотокоса, Бог розсудить,
Чий був Трістан, чи твій, чи, може, мій,
Та бути з ним аж до його сконання
Дісталося таки мені одній.
Ти не привезла чорного вітрила,
Не жалібна – ясна твоя краса.
Та милий в гріб не ляже непокритий,
Його покриє чорная коса»
(Леся Українка, 1975: 102).

Висновки. Авторка не виголошує свого ставлення до жодної із суперниць. Їхнє кохання і їхня трагедія – індивідуальні. Так само, як і думка читача. Безперечної постає майстерність поетеси у змалюванні двох жіночих психотипів. Ізольда Золотокоса постає втіленням смиренної середньовічної жінки, яка нездатна протистояти несправедливій жорстокій долі, тоді як Ізольда Білорука постає втіленням нової моралі епохи фемінізму. Рішуча, вольова, сильна духом вона бореться за своє кохання і гідність до останнього.

Література

1. Горанська Т. В. Нове прочитання середньовічного сюжету про Трістана та Ізольду в поемі Л. Українки «Ізольда Білорука». Міжкультурна комунікація: проблеми та перспективи : збірник наукових праць. 2012. Випуск. 1. С. 161-166.
2. Леся Українка. Поеми. Поетичні переклади. Зібрання творів у 12 т. Київ : Наукова думка, 1975. Т. 2. 368 с.

References

(Транслітерація)

1. Gorans`ka T. V. Nove prochytannya seredn`ovichnogo syuzhetu pro Tristana ta Izol`du v poemi L. Ukrayinky «Izol`da Biloruka». Mizhkul`turna komunikaciya: problemy ta perspektyvy : zbirnyk naukovyx pracz. 2012. Vy`pusk. 1. S. 161-166. [in Ukrainian].
2. Lesya Ukrayinka. Poemy. Poetychni pereklady. Zibrannya tvoriv u 20 t. K. : Naukova dumka, 1975. T. 2. 368 s. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ. *У статті розглядаються основні аспекти неоромантичної творчості Лесі Українки на прикладі поеми «Ізольда Білорука». Леся Українка як яскравий творець неоромантизму в українській літературі намагається збагатити національну літературу новими сюжетами, постатями, проблемами. Прагнення по-новому розкрити світові сюжети в українській літературі призводить до зацікавлення авторки епічною поезією. Тут вона намагається поєднувати епічність зображення характерів, ліричну емоційність і витонченість, драматизм. Яскравим прикладом слугує обробка середньовічного сюжету про кохання Трістана та Ізольди. Авторці вдається переключити увагу у творі на образ Ізольди Білорукою, яка у оригінальній легенді постає другорядним образом, наділеним досить скупою негативною характеристикою. У Лесі Українки Ізольда Білорука – героїня нового часу, антипод безправній середньовічній жінці. Вона – сильна, вольова, рішуча, здатна боротися до останнього за своє право бути поряд із коханим до кінця. У цьому образі авторка майстерно поєднала середньовічний ідеал краси і кохання з феміністичною традицією жіночої сили і розуму.*

Ключові слова: *ліро-епос, світовий образ, легенда, неоромантизм, поема, Леся Українка.*

Хома Екатерина. Интерпретация средневекового сюжета о Тристане и Изольде в поэме Леси Украинки «Изольда Белорукая». *В статье рассматриваются основные аспекты неоромантического творчества Леси Украинки на примере поэмы «Изольда Белорукая». Леся Украинка как яркий представитель неоромантизма в украинской литературе пытается обогатить национальную литературу новыми*

сюжетами, образами, проблемами. Стремление по-новому раскрыть мировые сюжеты в украинской литературе приводит к заинтересованности автора эпической поэзией. Здесь она пытается сочетать эпичность изображения характеров, лирическую эмоциональность и утонченность, драматизм. Ярким примером этому служит обработка средневекового сюжета о любви Тристана и Изольды. Автору удается переключить внимание в произведении на образ Изольды Белорукой, которая в оригинальной легенде является второстепенным образом, наделенным достаточно скупой негативной характеристикой. У Леси Украинки Изольда Белорукая – героиня нового времени, антипод бесправной средневековой женщине. Она – сильная, волевая, решительная, способная бороться до последнего за свое право быть рядом с любимым до конца. В этом образе автор мастерски соединила средневековый идеал красоты и любви с феминистической традицией женской силы и ума.

Ключевые слова: *лиро-эпос, мировой образ, легенда, неоромантизм, поэма, Леся Украинка.*

Doi: 10.31470/2309-15-17-2021-1-76-83 УДК 373.5.016:821.161.2(092)

Unconventional forms of studying the work of Lesya Ukrainka in secondary schools

Нетрадиційні форми вивчення творчості Лесі Українки у закладах середньої освіти

Natalia Chernysh
PhD in Pedagogics,
Senior lecturer

Наталія Черниш
кандидат педагогічних наук,
старший викладач

E-mail: tchernysh.nat@ukr.net
orcid.org/0000-0002-6626-1858

Pereiaslav-Khmelnytsky Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
30, Sukhomlynskyi Str.,
Pereiaslav, Kyiv Reg.,
Ukraine, 08401

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав, Київська обл.,
Україна, 08401

Original manuscript received: January 29, 2021
Revised manuscript accepted: January 31, 2021

ABSTRACT. *The article examines non-traditional forms of studying the work of Lesya Ukrainka in secondary schools. Own classification of lessons and extracurricular activities is offered. The author notes that the educational process can be diversified with the following non-traditional lessons: immersion lesson, lesson of one lyrical work, lesson of poetic creativity of students. Since Lesya Ukrainka's work can be studied not only in class, but also in extracurricular activities, it is proposed to classify extracurricular activities by venue, which aim to involve students in the active study of lyrical works of the poetess: library visits, reading poems in nature, a trip to the museum.*

The urgency of the study is due to the need to modernize the didactic ways of considering the poetry of Lesya Ukrainka in primary school. The study of lyrical works causes the greatest difficulties for teachers, because this literary genre is psychologically complex and requires developed feelings, which are not yet inherent in middle school students. One of the current problems of modern methodological science is the peculiarities of the study of lyrical works in the lessons of Ukrainian literature, which have their own specifics.

The school uses various forms of learning, but the basis of the learning process is a lesson. The lesson of studying Lesya Ukrainka's lyrical works should be interesting, informative, unique, aimed at forming students' literary taste and need for poetry. The educational process should be diversified with non-traditional lessons. We offer some new types of classes: immersion lesson, lesson of one lyrical work, lesson of poetic creativity of students.

For a holistic and multifaceted understanding of the lyrics, we introduce into the system such a component of methodological dialogue as the contextual study of the work. The principle of dialogism, which we have laid the foundation for, will be realized not only as dialogues «reader-text», «reader-reader», but also as dialogues of a poetic text with a biography of the author, historical epoch, other types of art.

The article did not cover all aspects of the problem. Further development requires the issue of school analysis and interpretation of Lesya Ukrainka's lyrics, teaching expressive reading of the poet's poems, studying the writer's texts in different contexts, etc.

Key words: *Lesya Ukrainka, lyrical works, non-traditional lesson, extracurricular activity.*

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю модернізації дидактичних шляхів розгляду поезії Лесі Українки в основній школі. Вивчення ліричних творів викликає у вчителів найбільше труднощів, оскільки цей літературний рід психологічно складний і вимагає розвинутих почуттів, які ще не притаманні учням середніх класів. Однією з актуальних проблем сучасної методичної науки є особливості вивчення ліричних творів на уроках української літератури, які мають свою специфіку проведення.

Постановка проблеми. У школі використовуються різні форми організації навчання, але основою навчального процесу є урок. Урок вивчення ліричних творів Лесі Українки повинен бути цікавим, пізнавальним, неповторним, спрямованим на формування в учнів літературного смаку і потреби в поезії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення поняття «урок» дав С. Гончаренко. Про особливості уроків літератури писало ряд науковців: Т. та Ф. Бугайки, О. Ніколенко, О. Куцевол, Є. Пасічник тощо.

Мета статті. З'ясувати сутність уроків, на яких вивчається творчість Лесі Українки; запропонувати власну класифікацію уроків та позакласних заходів.

Матеріал і методи досліджень. використано загальнотеоретичні методи огляду, аналізу, систематизації, синтезу, узагальнення. Для дослідження творчості Лесі Українки було використано такі літературознавчі методи: культурно-історичний, духовно-історичний, текстуальний.

Результати та їх обговорення. О. Ніколенко та О. Куцевол, розглядаючи сучасний урок літератури, пишуть про його особливості. Вони стверджують, що саме на уроці з літератури розкривається краса художнього слова, формуються творчі здібності школярів, доноситься до них система знань та інформації, здійснюється гуманістичний вплив на особистість, розвивається мовлення учнів. «Урок літератури вирізняється самобутнім характером, тобто природною своєрідністю, несхожістю на інші уроки, неповторністю, оригінальністю. Жодна інша шкільна дисципліна не надає таких широких можливостей особистісного спілкування з творіннями великих майстрів і відкриття їх ідейно-естетичних глибин» (Куцевол, 2006: 70), – пише про особливість уроку літератури у своїй монографії О. Куцевол. Уроки словесності мають неповторну атмосферу та сприяють духовно-естетичному розвитку особистості. Сила уроку, на якому вивчається поезія Лесі Українки, – у звучанні твору в класі, в розумінні його змісту та підтексту, в умінні робити його аналіз.

Слід урізноманітнювати навчальний процес нетрадиційними уроками. Пропонуємо деякі нові види занять: урок-занурення, урок одного ліричного твору, урок поетичної творчості учнів.

Урок-занурення. На цьому уроці вчитель робить усе можливе для того, щоб школярі різнобічно познайомились з творчістю Лесі Українки. Мета такого уроку – перейнятись настроєм творів поетеси, зрозуміти їхній зміст, навчитись виразно їх читати, ділитись своїми читацькими враженнями, відчути різноманіття та індивідуальний стиль поетичної творчості автора.

Урок одного ліричного твору. Такий урок повністю присвячений конкретному художньому тексту, наприклад, «Тиша морська» Лесі Українки. Це може бути: виразне читання, текстуальний, мовно-стилістичний аналіз, бесіда за змістом твору, характеристика образу ліричного героя, тлумачення ключових образів, визначення віршового розміру, порівняння ліричних творів тощо. Відбувається залучення всіх можливих контекстів. Оскільки увага зосереджується лише на одному вірші, то є можливість його багатоаспектного, цілісного вивчення. Кінцевою метою уроку є те, що всі учні повинні вміти виразно читати вірш, аналізувати та інтерпретувати текст поезії «Тиша морська» Лесі Українки. Юні читачі звертають увагу на кожне слово високохудожнього твору, проводячи аналіз, який Г. Клочек назвав «під мікроскопом» (Клочек, 2007). Проте розпорошення читацької діяльності не відбудеться, бо завдяки багатоплощинному контекстному прочитанню буде окреслено місце твору не тільки у поетичному доробку Лесі Українки, а й у культурі нації і світу.

Урок поетичної творчості учнів. Цей вид уроку присвячено творчій діяльності читача лірики, на ньому учні мають можливість виявляти артистизм при виразному читанні, писати власні вірші, есе про

Лесю Українку, твори-відгуки про її поезію тощо. Можна використовувати не лише письмові форми роботи, а й усні. Важливу роль відіграють костюми, інтер'єр, музичний фон тощо. Мета такого уроку – театралізувати читання поезії, розвивати мислення, уяву, мовлення, поетичні здібності. Урок поетичної творчості містить літературознавчий складник: учні під керівництвом учителя проникають у творчу лабораторію Лесі Українки, розкривають секрети її майстерності, повторюють відповідні теоретико-літературні поняття. Здобувши теоретичні засади і маючи високі взірці поетичної майстерності, підлітки роблять власні поетичні спроби. Особистісно-орієнтований підхід реалізується в можливості вибору виду творчої діяльності, здібні до філології діти зосередяться на теоретико-літературних засадах творчості поетеси, її майстерності, роботах-есе; акторськи обдаровані школярі готуватимуть театралізоване представлення вірша Лесі Українки; схильні до комп'ютерних технологій – готуватимуть аудіо, відео презентацію про життєвий та творчий шлях письменниці; поети-початківці писатимуть власні твори; знавці мов, користуючись словниками, займуться поетичним перекладом віршів Лесі Українки.

Необхідною та невід'ємною умовою будь-якого уроку, зокрема й запропонованих вище, є його структура. Є. Пасічник зазначив: «Вдало обрана структура – одна з необхідних передумов забезпечення педагогічної результативності уроку» (Пасічник, 2000: 156). Науковець стверджував, що ефективний урок літератури завжди відзначається логічною стрункістю. Всі структурні компоненти об'єднує в єдине ціле мета уроку. Саме спираючись на неї, учитель обирає певну структуру.

Після вивчення творчості Лесі Українки (6 клас), як підсумок, можна провести урок поетичної творчості, для якого педагог обирає таку мету: поглибити і систематизувати знання про творчість Лесі Українки, навчити учнів здійснювати діалогічне прочитання: вірш – з іншим ліричним твором, вірш – з картиною, вдосконалювати вміння та навички писати вірші, творчо їх інтерпретувати, висловлювати власні роздуми та судження, розвивати мовленнєві та творчі здібності, оригінальне мислення, уяву, інтелект; виховувати любов до творчості. Урок може мати таку структуру:

I. Організаційний момент.

II. Перевірка домашнього завдання.

1. Х-Фактор (конкурс виразного читання).
2. Бесіда за змістом та формою вірша «Тиша морська».

III. Оголошення теми і мети уроку.

IV. Робота над розвитком творчих здібностей учнів.

1. Написання твору-відгуку про творчість поетеси.
2. Зачитування творів (2-3 учні).
3. Розгляд картин: М. Глущенка «Ранок на морі», С. Горбенка «Ранок на Фіоленті».

4. Усний твір-опис картин (2-3 учні).
5. Хвилина виразного читання (лірична мариністика зарубіжних авторів).
6. Порівняльний аналіз (учні проводять порівняння вірша Лесі Українки «Тиша морська» з ліричними творами А. Міцкевича «Морська тиша», «Буря», Г. Гейне «Буря»).

V. Закріплення вивченого матеріалу.
1. Складання учнями віршів-мініатюр або перекладів.
2. Декламування 3-5 поетичних творів.

VI. Підсумок уроку.

Хвилина творчості.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів.

VIII. Домашнє завдання (написати листа поетесі).

Правильно дібрана вчителем структура уроку забезпечує високу педагогічну результативність навчального процесу. Але, як стверджує Є. Пасічник: «Наявність чіткої мети аж ніяк не виключає елементів імпровізації. Завжди можуть бути на уроці незаплановані ситуації, непередбачені повтори. І все-таки у досвідченого вчителя частіше змінюється лише тактика уроку, а стратегія залишається та, яка ним задумана» (Пасічник, 2000: 158). Урок літератури не терпить стандартизації і шаблону, оскільки педагогічні ситуації неповторні, оригінальні.

Для цілісного й багатозначного розуміння лірики, вводимо у систему такий складник методичної діалогіки, як контекстне вивчення твору. Принцип діалогізму, закладений нами в основу, буде реалізований не тільки як діалоги «читач-текст», «читач-читач», а і як діалоги поетичного тексту з біографією автора, історичною епохою, іншими видами мистецтва.

Особистісно-орієнтоване навчання лірики передбачає його зорієнтованість на внутрішнє «Я» учня, його самопізнання й самотворення. У цьому процесі важливим є діалог читача вірша з унікальним «Я» його автора, тому знайомство з життєписом поета не завершується уроком вивчення біографії, а продумано актуалізується під час розгляду художнього тексту. В. Гладишев рекомендує: «Для цього треба звернутися до ***біографічного контексту***, який стає не лише знайомством із поетом, а й емоційно-інформативним підґрунтям, на якому будується сприйняття та осягнення зображеного у вірші світу природи та людської душі в їхній єдності» (Гладишев, 2006: 233).

Наприклад, можна використати біографічний контекст для створення відповідних умов розуміння учнями вірша Лесі Українки «Як дитиною, бувало…». Для реалізації цього контексту слід знайти відомості із життя поетеси і спогади про неї сестри Ольги Косач-Кривинюк. Педагог перш ніж читати та аналізувати поезію має розповісти учням про дитинство Лесі, про невиліковну хворобу, яка змусила її стати мужньою,

цілеспрямованою та крізь сльози сміятися, сподіваючись на краще. «Всю свою освіту Леся здобула сама, завдяки своїй великій охоті щодо науки та своїй надзвичайно сильній, мужній вдачі, якими не раз перемагала біль, тугу й жаль, що так сумно минають її дитячі та юнацькі літа, і, часто й лежачи, читала і вчилася тим читанням безперестанно все своє життя. Леся була така «сильна духом», що не лише сама інколи не втрачала мужності, а ще й знаходила в собі снагу підбадьорювати інших» (Дудіна, Панченков, 2006: 73), – писала сестра поетеси Ольга.

Цей біографічний матеріал можна подати у вигляді розповіді вчителя та раніше підготовлених учнів (хтось із дітей може виступити у ролі сестри). Доцільно використовувати музичний супровід та документальний фільм про Лесю Українку. Лише після цього повинен пролунати вірш «Як дитиною, бувало…». Далі, для того щоб школярі відчули зв'язок між життєвою долею та творчим шляхом поетеси, можна провести бесіду, використовуючи запитання проблемного характеру.

Творчість Лесі Українки можна вивчати не лише на уроках, а й у позаурочний час. Пропонуємо класифікацію позакласних заходів за місцем їх проведення, метою яких є залучення учнів до активного вивчення ліричних творів поетеси: бібліотечні відвідини, читання віршів на лоні природи, поїздка до музею.

Бібліотечні відвідини. Учитель організовує похід до бібліотеки, де учні за каталогом або на поличках шукають збірки поезій Лесі Українки. Кожен учень вибирає один вірш, який найбільше його зацікавив, заінтригував, викликав багато запитань. Потім усі діти і педагог сідають у читальному залі за один стіл і починають по черзі зачитувати та обговорювати ліричні твори Лесі Українки.

Читання віршів на лоні природи. Учитель-словесник веде школярів у парк чи організовує поїздку в ліс, на берег ріки, озера, моря. Напередодні дає завдання підготувати вірші Лесі Українки або свої власні, присвячені письменниці. Знайшовши галявину, усі сідають колом. Спочатку діти декламують пейзажну лірику поетеси, коментують прочитані вірші, пояснюють, чим твір схвилював. Потім учні, які пробують свої сили у творчості, читають власні вірші. Усі слухають, а потім висловлюють поради та пропозиції щодо почутого вірша. Учитель також готує декламування вірша Лесі Українки та його тлумачення.

Поїздка до музею. Якщо у місті, де навчаються учні, або в сусідньому, є музей Лесі Українки, то педагог обов'язково повинен організувати до нього поїздку. Напередодні вчитель дає дітям завдання взяти з собою збірку віршів поетеси та за бажанням вивчити одну поезію напам'ять. Після екскурсії музеєм, учитель з учнями десь сідають (біля входу, на лавочці) і діляться своїми враженнями, зачитують ліричні твори Лесі Українки та проводять паралелі між побаченим та почутим.

Висновки та перспективи. Отже, вивчення творчого доробку Лесі Українки у закладах середньої освіти потребує модернізації дидактичних

шляхів. Уроки вивчення ліричних творів поетеси повинні бути цікавими, пізнавальними, неповторними, спрямованими на формування в учнів літературного смаку. Слід урізноманітнювати навчальний процес нетрадиційними уроками та креативними позакласними заходами. Ми запропонували такі види занять: урок-занурення, урок одного ліричного твору, урок поетичної творчості учнів, бібліотечні відвідини, читання віршів на лоні природи, поїздка до музею.

Стаття не охопила всіх аспектів проблеми. Подальшого розроблення вимагає питання шкільного аналізу та інтерпретації лірики Лесі Українки, навчання виразного читання віршів поетеси, вивчення текстів письменниці в різних контекстах тощо.

Література

1. Гладишев В. В. Теорія і практика контекстного вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури. Миколаїв, 2006. 370 с.
2. Дудіна Т. К., Панченков А. О. Українська література : 6 клас. Київ, 2006. 286 с.
3. Клочек Г. Енергія художнього слова. Кіровоград, 2007. 447 с.
4. Куцевол О. М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури. Вінниця, 2006. 348 с.
5. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах. Київ, 2000. 384 с.

References

(Транслітерація)

1. Gladyshev V. V. Teoriya i praktyka kontekstnogo vyvchennya xudozhnix tvoriv u shkilnomu kursi zarubizhnoyi literatury. Mykolayiv, 2006. 370 s. [in Ukrainian].
2. Dudina T. K., Panchenkov A. O. Ukrayinska literatura : 6 klas. Kyiv, 2006. 286 s. [in Ukrainian].
3. Klochek G. Energiya xudozhnogo slova. Kirovograd, 2007. 447 s. [in Ukrainian].
4. Kucevol O. M. Teoretyko-metodychni osnovy rozvytku kreatyvnosti majbutnix uchyteliv literatury. Vinnycya, 2006. 348 s. [in Ukrainian].
5. Pasichnyk Ye. A. Metodyka vykladannya ukrayinskoyi literatury v serednix navchalnyx zakladax. Kyiv, 2000. 384 s. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ. *У статті досліджено нетрадиційні форми вивчення творчості Лесі Українки у закладах середньої освіти. Запропоновано власну класифікацію уроків та позакласних заходів. Автор зазначає, що урізноманітнити навчальний процес можна такими нетрадиційними уроками: урок-занурення, урок одного ліричного твору, урок поетичної творчості учнів. Оскільки творчість Лесі Українки можна вивчати не лише на уроках, а й у позаурочний час, запропоновано класифікацію*

позакласних заходів за місцем їх проведення, метою яких є залучення учнів до активного вивчення ліричних творів поетеси: бібліотечні відвідини, читання віршів на лоні природи, поїздка до музею.

Ключові слова: *Леся Українка, ліричні твори, нетрадиційний урок, позакласний захід.*

Черныш Н. В. Нетрадиционные формы изучения творчества Леси Украинки в учреждениях среднего образования. *В статье исследованы нетрадиционные формы изучения творчества Леси Украинки в учреждениях среднего образования. Предложено собственную классификацию уроков и внеклассных мероприятий. Автор отмечает, что разнообразить учебный процесс можно такими нетрадиционными уроками: урок-погружения, урок одного лирического произведения, урок поэтического творчества учащихся. Поскольку творчество Леси Украинки можно изучать не только на уроках, но и во внеурочное время, предложена классификация внеклассных мероприятий по месту их проведения, целью которых является привлечение учащихся к активному изучению лирических произведений поэтессы: библиотечные посещения, чтение стихов на лоне природы, поездка в музей.*

Ключевые слова: *Леся Украинка, лирические произведения, нетрадиционный урок, внеклассное мероприятие.*

Doi: 10.31470/2309-15-17-2021-1-84-93 УДК 81’367.625

Formal-semantic signs of the main parts of the sentence (on the material of the poem of Lesia Ukrainka «In the forest»)

Формально-семантичні ознаки головних членів речення (на матеріалі поеми Лесі Українки «У пущі»)

Chuban Tetiana
PhD in Philology,
Associate Professor

Чубань Тетяна
кандидат філологічних наук,
доцент

chuban1960@ukr.net
ORCID iD: orcid.org: 0000-0002-7199-0684

Pereiaslav-Khmelnytsky
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University
30, Sukhomlynskyi Str.,
Pereiaslav, Kyiv Reg.,
Ukraine, 08401

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав, Київська обл.,
Україна, 08401

Kardash Larysa
PhD in Philology,
Associate Professor

Кардаш Лариса
кандидат філологічних наук,
доцент

kkardashlarysa@gmail.com
ORCID iD: orcid.org: 0000-0002-2098-0240

Pereiaslav-Khmelnytsky
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University
30, Sukhomlynskyi Str.,
Pereiaslav, Kyiv Reg.,
Ukraine, 08401

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав, Київська обл.,
Україна, 08401

Original manuscript received: February 08, 2021
Revised manuscript accepted: February 09, 2021

ABSTRACT. *The article is devoted to the description of formal and semantic features of the main parts of the sentence (on the material of Lesia Ukrainka’s poem “In the Forest”). More than one generation of linguists has addressed the problem of the syntactic role of nouns and verbs in the modern Ukrainian language, as evidenced by the works of I. Vykhovanets, N. Ivanytska,*

A. Kvaschuk, O. Melnychuk, and K. Shulzhuk. etc. In the works of I. Pupil "Grammar of the Ukrainian language. Syntax" (Vykhovanets, 1993: 368), K. Shulzhuk "Syntax of the Ukrainian language" (Shulzhuk, 2004: 406) describes the peculiarities of the syntax of the modern Ukrainian language, special attention is paid to the study of forms of expression of the main parts of the sentence. Semantic features of noun and verbal phrases, the components of which may be members of the sentence, are described in the collective monograph "Modern Ukrainian literary language", ed.by I. Bilodid (Modern Ukrainian Literary Language, 1969: 582).

The article combines all the valuable, tested, related to the study of nouns and verbs, parts of the sentence, highlights the main aspects of the study of the main parts of the sentence – the subject and predicate, their role in the modern Ukrainian language. It is pointed out that the current problem is to highlight the features of the syntactic role of nouns and verbs, forms of expression of sentence members, because syntactic theory is developing rapidly, and recently in domestic linguistics there is a growing interest of researchers in the expression of subjects and predicates in modern Ukrainian.

The question of the importance of observing the phrase and sentence during the study of the Ukrainian language on the material of Lesia Ukrainka's poem "In the Forest" is investigated. The explanation of the main members of the sentence is based on a multifaceted description of the sentence as the main syntactic unit of I. Vykhovanets and the statement that the predicate is the main part of a two-sentence, which indicates the modal-temporal characteristics of the predicate and is in predicative connection with the subject, and subject – means the subject to which the sentence attributes an action or state, called a predicate. The problem of organizing a simple sentence from the point of view of semantic-syntactic analysis is actualized. The information on subject constructions as a separate kind of the main member of the sentence, which has a number of specific features, and predicate complexes is generalized.

The parameters of the subject's functioning and the main form of its expression – the noun, the predicate and the main form of its expression – the verb are described. Emphasis is placed on the fact that the structure of the subject and predicate in the Ukrainian language are not the same and have their own morphological means of expression. Simple subjects and predicates can be homogeneous. In the role of the subject there are semantically different syntactic elements, which are expressed by a noun or a substantivized word. Groups of simple and compound subjects and predicates of the Ukrainian language, which have their own peculiarities, are singled out and characterized. The justification is confirmed by examples. It is concluded that the main members of the sentence – the subject and predicate – are members of the sentence, which have their own differential features and certain forms of expression. It is indicated that the analyzed syntactic units create a grammatical structure of language for its functioning.

Key words: *noun, subject, verb, predicate, simple sentence, sentence structure, grammar, Ukrainian language, Lesia Ukrainka.*

Актуальність теми дослідження. У ЗВО викладання мовознавчих дисциплін, як правило, пов'язане з описовим вивченням мовної системи. Педагогічний досвід показує, що предметом філологічного дослідження повинна бути не лише мовна система, але і формування мовної свідомості народу, що визначає його духовне життя, відображене в мовній системі (Семеног, 2003: 7). Серед традиційних методичних прийомів вивчення простого синтаксису чільне місце займають спостереження над реченням. Опрацьовуючи конкретну тему, добираючи приклади речень, додаткові вправи і різноманітні завдання, простежуємо закономірності української мови, які особливо чіткі в її літературному варіанті. Вагома здатність оцінювати місце слова і його форм, речення і його форм у стилістичній структурі тексту, насамперед художнього. Важливе значення мають використання на заняттях високохудожніх текстів, таблиць, добір мовного матеріалу з кращих поетичних і прозових творів українських письменників.

Теоретичні знання з дисциплін мовознавчого циклу становлять основу для вироблення фахових умінь і навиків, є умовою того, що фахівець буде мати глибокі знання з мови, навчиться ефективно застосовувати їх практично. Актуальною проблемою нині є висвітлення особливостей синтаксичної будови мови, форм вираження головних членів речення, адже синтаксична теорія інтенсивно розвивається. Останнім часом у вітчизняному мовознавстві помітне зростання інтересу дослідників до питання про форми вираження підмета і присудка у сучасній українській мові.

Літературний доробок Лесі Українки, де є образи України, поетичні замальовки з народного життя, – актуальний і нині. У Лесі Українки є драматична поема «У пущі» (датується за автографом 1897 – 1909 роками). Авторка створила в українській літературі ряд шедеврів словесного мистецтва. Художня мова драматичної поеми Лесі Українки «У пущі» відтворила рухи, звуки, психологію героя, його філософське світосприймання, роздуми, отже, усю складність життя.

Постановка проблеми. У питанні про семантичні відношення у внутрішньо-синтаксичній сфері речення виявляються певні розбіжності. Таким чином, проблема організації речення з семантико-синтаксичного боку остаточно ще не розв'язана. Проблема статті – дослідити типологію семантичних і формальних ознак головних членів у реченнях у сучасній українській мові.

Проблема статті полягає у доведенні того факту, що разом з науково-дослідницькою метою, обравши певний аспект дослідження, необхідно добирати мовне підтвердження шляхом спостереження над мовою, причому досліджувати семантичні відношення у межах організації речення з семантико-синтаксичного боку, використовуючи для цього доступні засоби і методи. У статті поєднано усе цінне, апробоване, що пов'язано з вивченням речення; в основі аналізу речень –

різноаспектна характеристика речення як основної синтаксичної одиниці І. Р. Вихованця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан науки про мову вимагає повніше досліджувати питання простого синтаксису української мови, завершальної ланки мовної системи. До проблеми простого речення у сучасній українській мові зверталося не одне покоління мовознавців, про що свідчать праці С. П. Бевзенка, І. Р. Вихованця, А. П. Грищенка, Н. Л. Іваницької, А. Г. Кващука, О. С. Мельничука, К. Ф. Шульжука та ін. У працях «Граматика української мови. Синтаксис» (Вихованець, 1993: 76), «Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія» (Селіванова, 2006: 160) описано особливості простого синтаксису сучасної української мови, особливу увагу приділено вивченню ролі головних членів речення

Здобутки сучасної граматики безсумнівні, але не втратили своєї актуальності такі загальнотеоретичні проблеми, як дослідження так званих головних членів речень, співвідношення між граматичною будовою речення і його семантикою та ін. Особливу увагу необхідно приділити розгляду граматичної основи речення і речення як єдиного комунікативного цілого.

Мета статті – встановити і описати особливості семантичних відношень у межах речення сучасної української мови та формально-семантичні ознаки головних членів речення на матеріалі драматичної поеми Лесі Українки «У пущі». Готуючи статтю, ми мали на меті вирішити такі **завдання**: дослідити семантико-синтаксичну організацію простого речення; проаналізувати граматичні основи у реченнях драматичної поеми Лесі Українки «У пущі» та їх вираження.

Матеріал і методи досліджень. Мета статті зумовила застосування комплексу теоретичних і емпіричних методів. Застосовано методи аналізу й синтезу, завдяки яким узагальнено й конкретизовано теоретичні засади дослідження проблеми, проаналізовано й прокоментовано наявні термінологічні визначення явищ простого синтаксису. Використано метод культурологічного аналізу для вияву мовних засобів у текстах. Вивчаючи речення, вважаємо за доцільне добирати приклади з творів української поетеси Лесі Українки, мова яких наближена до загальнолітературної, хоча збереглася в них і діалектна лексика. Ілюстративний матеріал до статті пропонуємо з драматичної поеми «У пущі».

Результати та їх обговорення. Досліджуючи типологію головних членів речення, нами розглянуто речення драматичної поеми «У пущі», в якій виявилися основні риси індивідуального стилю письменниці (Леся Українка, 1987: 207 – 321). Художня мова поетеси є прикладом багатства живої мови, зразком високої майстерності.

Просте двоскладне речення характеризується наявністю двох головних членів – підмета і присудка. Присудок – головний член

двоскладного речення, який, указуючи на модально-часову характеристику носія предикативної ознаки, перебуває в предикативному зв'язку з підметом (Шульжук, 2004: 73).

Семантика дієслів тісно пов'язана з їх граматичними функціями. Семантико-синтаксичну валентність дієслова як частини мови важко переоцінити. Дієслово служить для вираження динамічної ознаки (дії, стану) у процесі її тривання, розгортання або становлення (СУЛМ, 1969: 296). Основна синтаксична функція дієслова – бути присудком. Синтаксичними особливостями дієслова є:

– морфологізована синтаксична функція присудка: *«Я, мамо, все **корюсь**»* (Леся Українка, 1987: 208);
– неморфологізована роль підмета;
– неморфологізована функція додатка, означення та обставини: *вирішив сфотографуватися, відпочити; надумав одружитися; захотів співати; бажання мандрувати, звичка гніватися; прийшов попрощатися, поїхав відпочити, вирішив учитися,* напр.: *«**Ліпити** пробував?»* (Леся Українка, 1987: 213);
– дієслово керує іменником, займенником (прямі, непрямі додатки): *«А ми ж **ліпили комин**?»* (Леся Українка, 1987: 213); *«Ти так давно **не згадував про нього**…»* (Леся Українка, 1987: 211);
– дієслово (присудок) самостійно або разом із підметом формує пару головних членів речення: *«**Я** сам **читаю** Святе письмо»* (Леся Українка, 1987: 209).

У граматичній системі мови для вираження присудкової функції наявні своєрідні засоби. Особова форма дієслова у двоскладному реченні виконує тільки роль присудка, напр.: *«Вони **просили**, мати **наказала**…»* (Леся Українка, 1987: 211).

Наведемо приклади широти діапазону форм простих присудків:

*«Се **робив** ваш син, запевне?»* (Леся Українка, 1987: 230) – 3 особа однини, ч. р.;

*«Я тільки що **прийшла**»* (Леся Українка, 1987: 221) – 1 особа однини, ж. р.;

*«Хіба **не любиш**?»* (Леся Українка, 1987: 215) – 2 особа однини;

*«Ах, **вибачайте**!»* (Леся Українка, 1987: 217) – 3 особа множини (неозначено-особове);

*«Чого тобі все **хочеться** таких?»* (Леся Українка, 1987: 215) – безособове;

*«Щоб се **було** востаннє»* (Леся Українка, 1987: 232) – 3 особа однини, с. р.;

*«**Піду** робити з громадою»* (Леся Українка, 1987: 233) – 1 особа однини (означено-особове);

*«Я **знаю**, дядьку»* (Леся Українка, 1987: 213) – 1 особа однини.

Простий присудок виражений найчастіше одним словом, напр.: «*Сьогодні я **прийду**»* (Леся Українка, 1987: 227).

Зауважимо, що за своєю структурою присудок в українській мові не однотипний і має свої морфологічні засоби вираження. Простий дієслівний присудок є у формах теперішнього, напр.: *«Я **розумію**, татку…»* (Леся Українка, 1987: 222), минулого, напр.: *«Хоч я **казав** громаді: шкода праці…»* (Леся Українка, 1987: 223), майбутнього часів, напр.: *«З охотою **зроблю** й без відробітку!»* (Леся Українка, 1987: 289); у формах наказового, напр.: *«**Ідіть, лишіть** мене…»* (Леся Українка, 1987: 211), і умовного способів, напр.: *«**Ліпив би** на дозвіллі»* (Леся Українка, 1987: 210).

Присудки є у стверджувальних реченнях, напр.: *«Сьогодні я **мушу йти** до неї»* (Леся Українка, 1987: 224), та у заперечних, напр.: «*Адже вона **не слухала** тебе!»* (Леся Українка, 1987: 229).

Прості присудки можуть бути однорідними, напр.: *«Шановний вчителю, **простіть** його і **не беріть** за зле слів нерозважних»* (Леся Українка, 1987: 226).

Функціонують складні присудкові структури, які утворюють семантико-граматичну єдність. Вони відрізняються від простого дієслівного присудка своєю ускладненою структурою.

Залежно від морфологічних засобів, якими передається лексичне навантаження присудка, розрізняють дієслівний складений присудок, напр.: *«Едіто, син ваш, видно, **хоче стати** з громадою на поєдинок!»* (Леся Українка, 1987: 229), і іменний складений присудок, напр.: *«**Був гончаром** і **муляром**, тепер учителюю»* (Леся Українка, 1987: 312).

У академічній граматиці (Сучасна українська літературна мова, 1969: 582) вказано, що дієслівний складений присудок є присудком, значеннєву основу якого становить інфінітив дієслова, який поєднаний з особовими формами модальних або фазових дієслів.

Фазові дієслова у сполученні з інфінітивом виражають, з одного боку, зовнішньо-синтаксичні категорії часу і способу та внутрішньо-синтаксичні категорії особи (роду) і числа. Вони модифікують лексичну семантику присудка щодо початку, продовження і закінчення дії або стану. До фазових дієслів, що означають початок, продовження і кінець дії або стану, належать дієслова *починати, кінчати, продовжувати, братися, стати,* і ін. З цими дієсловами пов'язується інфінітив дієслів недоконаного виду, напр.: *«Ні, в малярстві **став кохатись»*** (Леся Українка, 1987: 306).

Допоміжні модальні дієслова у складеному дієслівному присудку виконують функцію зв'язки і вказують на зовнішньо-синтаксичні категорії часу та способу. Здебільшого надають дієслівному складеному присудкові модальних відтінків значення дієслова *могти, мусити, мати, зуміти, намагатися, зволити, сміти, хотіти* і под. (СУЛМ, 1969: 158), напр.: *«І ви б **могли убратись** принцесою»* (Леся Українка, 1987: 213); *«Я тільки **хтів сказати**…»* (Леся Українка, 1987: 213).

Допоміжні модальні дієслова у складеному дієслівному присудку модифікують значення складеного присудка в цілому, виражаючи лексично модальні відтінки можливості, неможливості, необхідності тощо.

До складу іменного складеного присудка входить службове слово (зв'язка) і повнозначне слово – ім'я у формі певного відмінка. Повнозначне слово-ім'я – є основним елементом іменного складеного присудка, дієслово-зв'язка вказує на час і спосіб при іменній частині складеного присудка. І.Р. Вихованець, О.С. Мельничук, А.П. Грищенко вважають, що, використовуючись у ролі показника синтаксичних категорій, дієслівні зв'язки або бувають повністю позбавлені лексичного значення, або вносять у присудок додаткові лексичні відтінки. До власне зв'язок належать дієслова *бути, становити, являти собою*, які вказують на час і модальність речення та на внутрішньо-синтаксичні значення іменного складеного присудка, напр.: *«...яким ти* ***був товаришем*** *для Джека»* (Леся Українка, 1987: 230).

Зв'язкову функцію виконують і дієслова *ставати, залишатися, лишатися, робитися, називатися, зватися, вважатися, здаватися* і ін., не повністю позбавлені лексичного значення. Вони у складі іменного присудка мають також загальне лексичне значення.

Вигуковий присудок передбачає обов'язкову наявність підмета у формі називного відмінка іменника та супроводжується при цьому відповідною інтонацією. Вигуки у таких реченнях набувають характеру дієслова, напр.: *«А пристрій на подвір'ї –* ***бах****!»* (авт.).

Є речення непоширені (елементарні), у яких є лише головні члени, напр.: ***«Я розумію»*** (Леся Українка, 1987: 216), та поширені (неелементарні), у яких крім головних членів є хоча б один другорядний член, напр.: *«То се* ***відповідають немовлята*** *за батьків гріх?»* (Леся Українка, 1987: 228).

Підмет – головний член двоскладного речення, який означає предмет, котрому в реченні приписується дія чи стан, названі присудком. Іменник у називному відмінку в реченні буває в ролі підмета або присудка.

У реченнях є здебільшого прості підмети, що виражені іменником в однині, напр.: *«Зате для всіх нас* ***вогнище*** *духовне горітиме в учителя оселі»* (Леся Українка, 1987: 223), виражені іменником у множині, напр.: *«****Русалки*** *справді в морі є?»* (Леся Українка, 1987: 220), виражені займенниками, напр.: ***«Я*** *нікуди не збираюсь»* (Леся Українка, 1987: 222), *«****Ти*** *б міг прийти»* (Леся Українка, 1987: 224), *«Та що* ***він*** *там знайшов?»* (Леся Українка, 1987: 231), *«****Ви*** *не одійдете від мене в гніві, не завдасте такої злої кари мені за необачність мого сина»* (Леся Українка, 1987: 226).

У реченнях можуть бути і однорідні прості підмети, напр.: *«****Матуся й Бела*** *хутко прийдуть, панно»* (Леся Українка, 1987: 217).

Іменники в реченні можуть бути складеними підметами. Складений підмет побудований із кількох слів, що в реченні є як синтаксично неподільна єдність. До складу складеного підмета, який складається із кількох слів, належать підмети-словосполучення. До складу таких підметів входять числівники, або іменники, що позначають сукупність (табун) напр.: *«**Ми**, пане майстре, хтіли заложити **всі три** гончарську спілку*» (Леся Українка, 1987: 293).

Є складені підмети із значенням спільності осіб, напр.:

– *«О, либонь, сюди **всі троє** подались»* (Леся Українка, 1987: 294);
– підмети із значенням вибірковості, чи спільності напр.: *«...**Ми з жінкою** шатро собі зробили та трохи там поснідали»* (Леся Українка, 1987: 239);
– фразеологічні словосполучення, назви або цитати, напр.: *«Її побила й так **лиха година**»* (Леся Українка, 1987: 236).
– присудком, напр.: «*Я **органіста** – **не співець***» (Леся Українка, 1987: 300).

Підмет і присудок перебувають у двобічному предикативному зв'язку. Специфіку цього зв'язку – взаємозв'язок, взаємозалежність головних членів. І підмет, і присудок однаковою мірою залежать одне від одного, форма одного слова визначає форму іншого слова.

Висновки та перспективи. Вивчення та опис синтаксичних явищ сучасної української мови неможливі без ілюстративних прикладів. Мова художніх творів Лесі Українки – важливий матеріал для розрізнення певних типів речень. Поетичні та прозові твори Лесі Українки стали надбанням української літератури дорогим скарбом народу, звертаючись до якого, ще не один раз згадаємо її слова.

Отже, головні члени речення – підмет і присудок – це члени речення, у яких є свої диференційні ознаки та певні форми вираження. Аналізовані синтаксичні одиниці створюють граматичну структуру мови для її функціонування. За будовою і підмети, і присудки можуть бути простими і складними. Підметові конструкції як окремий різновид головного члена речення мають ряд специфічних ознак. Певну будову мають і присудкові комплекси.

Дослідження особливостей основної синтаксичної одиниці (речення) перебувають і тепер у центрі уваги вчених-лінгвістів. Вивчення семантико-синтаксичної цілісності предикативних центрів, яке актуальне і нині, потребує подальшої розробки.

Література

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник. К.: Либідь, 1993. 368 с.
2. Леся Українка. Драматичні твори. Том 2. К.: Наукова думка, 1987. 723 с.
3. Селіванова Олена. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716. Бібліогр.: 577 назв.

4. Семеног О. М. Професійна компетенція вчителя української мови і літератури: Програма курсу для студентів спеціальності 7.010103 «Педагогіка і методика середньої освіти. Українська мова і література». К. Глухів: РВВ ГДПУ, 2003. 65 с.
5. Сучасна українська літературна мова: морфологія: за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1969. 582 с.
6. Сучасна українська літературна мова: синтаксис: за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1972. 512 с.
7. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 406 с.

References

(Транслітерація)

1. Vykhovanets I. R. Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys: pidruchnyk. K.: Lybid, 1993. 368 s. [in Ukrainian].
2. Lesia Ukrainka. Dramatychni tvory. Tom 2. K.: Nauk. dumka, 1987. 723 s. [in Ukrainian].
3. Selivanova Olena. Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia. Poltava: Dovkillia-K, 2006. 716. Bibliohr.: 577 nazv. [in Ukrainian].
4. Semenoh O. M. Profesiina kompetentsiia vchytelia ukrainskoi movy i literatury: Prohrama kursu dlia studentiv spetsialnosti 7.010103 «Pedahohika i metodyka serednoi osvity. Ukrainska mova i literatura». K. Hlukhiv: RVV HDPU, 2003. 65 s. [in Ukrainian].
5. Suchasna ukrainska literaturna mova: morfolohiia: za red. I. K. Bilodida. K.: Naukova dumka, 1969. 582 s. [in Ukrainian].
6. Suchasna ukrainska literaturna mova: syntaksys: za red. I. K. Bilodida. K.: Naukova dumka, 1972. 512 s. [in Ukrainian].
7. Shulzhuk K.F. Syntaksys ukrainskoi movy. K.: Vydavnychyi tsentr «Akademiia», 2004. 406 s. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ. *У статті розглядаються теоретичні аспекти проблеми семантичних відношень у межах речення. У статті виділено основні аспекти дослідження будови синтаксичної одиниці – речення, його ролі у сучасній українській мові. Досліджено питання про значення спостереження над реченням під час вивчення членів речення у сучасній українській мові на матеріалі поеми Лесі Українки «У пущі». Описано параметри функціонування головних членів речень. Виділено та охарактеризовано групи головних членів речень української мови, що мають свої особливості. Обґрунтування підтверджено прикладами.*

Зроблено висновки про те, що головні члени речення – це одиниці синтаксису, у яких є свої диференційні ознаки. Вказано, що аналізовані члени речення є компонентами граматичної структури мови для її функціонування. Авторами підкреслюється важливість дослідження структури речень для теоретичної граматики.

***Ключові слова**: іменник, підмет, дієслово, присудок, просте речення, будова речення, граматика, українська мова, Леся Українка.*

***Чубань Татьяна, Кардаш Лариса. Формально-семантические признаки главных членов предложения (на материале поэмы Леси Украинки «В пуще»).** В статье рассматриваются теоретические аспекты проблемы семантических отношений в пределах предложения. В статье выделены основные аспекты исследования строения синтаксической единицы – предложения, его роли в современном украинском языке. Исследован вопрос о значении наблюдения над предложением при изучении членов предложения в современном украинском языке на материале поэмы Леси Украинки «В пуще». Описаны параметры функционирования главных членов предложений. Выделены и охарактеризованы группы главных членов предложений украинского языка, имеющие свои особенности. Обоснование подтверждено примерами.*

Сделаны выводы о том, что главные члены предложения – это единицы синтаксиса, у которых есть свои дифференциальные признаки. Указано, что рассматриваемые члены предложения являются компонентами грамматической структуры языка для ее функционирования. Авторами подчеркивается важность исследования структуры предложений для теоретической грамматики.

***Ключевые слова:** существительное, подлежащее, глагол, сказуемое, простое предложение, строение предложения, грамматика, украинский язык, Леся Украинка.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бабійчук Тамара Василівна – кандидат педагогічних наук, викладач-методист Бердичівського педагогічного коледжу *(м. Бердичів, Україна)*

Бродюк Юлія Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» *(м. Переяслав, Україна)*

Гилярська Ольга Іванівна – аспірант кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Житомирського державного університету імені Івана Франка, викладач Бердичівського педагогічного фахового коледжу Житомирської обласної ради *(м. Бердичів, Україна)*

Кардаш Лариса Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української лінгвістики і методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» *(м. Переяслав, Україна)*

Козубенко Леонід Миколайович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» *(м. Переяслав, Україна)*

Мазоха Галина Степанівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» *(м. Переяслав, Україна)*

Пангелова Марія Борисівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» *(м. Переяслав, Україна)*

Токмань Ганна Леонідівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» *(м. Переяслав, Україна)*

Хома Катерина Миколаївна – кандидат філологічних наук, старший викладач, кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» *(м. Переяслав, Україна)*

Черниш Наталія Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» *(м. Переяслав, Україна)*

Чубань Тетяна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української лінгвістики і методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» *(м. Переяслав, Україна)*

ЗМІСТ

Бабійчук Тамара Василівна
ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ НА СЦЕНІ СТУДЕНТСЬКОГО ТЕАТРУ.....4

Бродюк Юлія Миколаївна
РОЛЬ ПЕЙЗАЖУ В ДРАМІ-ФЕЄРІЇ «ЛІСОВА ПІСНЯ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ.....17

Гилярська Ольга Іванівна
ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖАХ.....25

Козубенко Леонід Миколайович
КОНЦЕПЦІЯ ГЕРОЯ В ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА ЛІНИ КОСТЕНКО.....32

Мазоха Галина Степанівна
РОЛЬ ЛІТЕРАТУРНО-ЕСТЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ.....41

Пангелова Марія Борисівна
EDUCATIONAL ACTIVITIES AND PEDAGOGICAL VIEWS OF LESIA UKRAINKA.....51

Токмань Ганна Леонідівна
РОЛЬ ПАРАТЕКСТУ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В ЦИКЛІ «ПЛЕНЕР» ІВАНА СВІТЛИЧНОГО.....60

Хома Катерина Миколаївна
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО СЮЖЕТУ ПРО ТРІСТАНА ТА ІЗОЛЬДУ В ПОЕМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ІЗОЛЬДА БІЛОРУКА».....69

Черниш Наталія Володимирівна
НЕТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....76

Чубань Тетяна Василівна, Кардаш Лариса Василівна
ФОРМАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОЗНАКИ ГОЛОВНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕМИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «У ПУЩІ»).....84

ТЕОРЕТИЧНА І ДИДАКТИЧНА ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

СЕРІЯ «ФІЛОЛОГІЯ»

ВИПУСК 34

Комп'ютерна верстка: Домбровська Я.М.

Підписано до друку 18.02.2021 р. Формат 70х100 1/16.
Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Наклад 300. Зам. № 5. Ум. друк. арк. 4,5.
Виготівник ФОП Домбровська Я. М.,
Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 6366 від 22.08.2018 р.
08055, Київська обл., Макарівський р-н, с. Вільне, вул. Чапаєва, 16а,
e-mail: devis519@ukr.net